SONIA PALTY

EVREI, TRECEȚI NISTRUL!

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

SONIA PALTY

Evrei, treceţi Nistrul!
Însemnări din deportare

Ediţia a II-a revăzută şi completată

Editura Cartea Românească

Colecţia LUMEN
Bucureşti, 1992

Colecţia LUMEN apare cu sprijinul financiar al
DEPARTAMENTULUI INFORMAŢIILOR AL GUVERNULUI ROMÂNIEI

ISBN 973–23–0401–4

———————

Corectură [V1.0]: februarie 2020.

———————

Prefaţa la Ediţia I

DUPĂ PATRU decenii de la desfăşurarea marii drame transnistrene, ea încă nu-i cunoscută în toată întinderea şi profunzimea, – şi poate că nimeni, niciodată, nu o va înţelege, nu o va sesiza, în întregime, în afara celor ce au trăit-o în carnea, în sângele lor. Ca şi despre întregul holocaust, lumea a luat întâi cunoştinţă – şi în privinţa Transnistriei – de nişte cifre, de un fel de statistică, rece, totalizând uriaşul număr al victimelor, dar prea puţini vor fi aceia care au gândit ori au simţit, dintru început, că fiecare cifră înscrisă în sinistrul „bilanţ" ascunde o viaţă, un om torturat, un om care nu mai este.

Scurgerea anilor tinde să estompeze cumplita dramă – memoria colectivă ar putea fi atinsă de amnezie. Neofasciştii, pe de altă parte, laolaltă cu fosilele hitleriste se zbat să acrediteze ideea inexistenţei genocidului, în anii celui de-al doilea război mondial – acceptând, în cel mai bun caz, când sunt puşi în faţa dovezilor, să recunoască un foarte redus număr de victime, în cursul unor sporadice, întâmplătoare acţiuni. Acoperirea cu vălul uitării, de către noi, a acelor ani negri, dar mai ales contestarea crimelor făptuite înseamnă uciderea, încă o dată, a atâtor milioane de evrei căsăpiţi, numai pentru vina de a fi fost evrei. De aceea, fiecare relatare a unui episod din marea dramă, fiecare mărturie depusă este un act sfânt, o datorie faţă de memoria victimelor, dar şi un document, în stare să spulbere ticăloasa campanie de minciuni pângăritoare, dusă de stafiile fasciste şi de cei ce ar vrea să împrăştie, din nou, flăcările iadului deasupra pământului, precum au făcut monştrii care au împins omenirea într-o imensă baie de sânge.

Ghetourile şi lagărele – din anii celui de-al doilea război mondial – de pe pământul de dincolo de Nistru au fost verigi în lanţul greu al lagărelor alcătuind uriaşa uzină a morţii. Sute de mii de evrei din România au pătimit acolo, – şi dureros de mare e numărul celor ce nu s-au mai întors din deportare.

Sonia Palty n-a stat de vorbă cu deportaţi, ei, aşadar, nu i s-a istorisit ce s-a întâmplat în Transnistria ci, copilă de 14 ani, a îndurat acolo, ea însăşi, foamea şi frigul, a suportat loviturile crunte ale sălbaticilor puşi să prigonească şi să ucidă, a dat ochii cu moartea înainte de a-i fi deschis bine asupra vieţii. Ea a văzut oameni batjocoriţi, umiliţi, oameni cu suflete rănite, ea a văzut oameni sfârşind în chinuri cumplite, a văzut oameni adormind, pentru totdeauna, pe covorul alb, de zăpadă, aşternut pe drumurile surghiunului.

Sonia Palty povesteşte simplu, direct, – şi cu atât mai emoţionant, cele 14 luni trăite în deportare. Fraza scurtă, uneori tăioasă, este o frâna pusă

patetismului, ce răzbate oricum, firesc, din însăşi evocarea infernalei aventuri, dar şi o pleznitură de bici dată timpului, căruia nu-i îngăduie să stratifice uitarea, deasupra martirajului. Întreaga relatare, izbucnită dintr-o depărtată copilărie lipsită de copilărie, e trecută prin focul umilirilor şi al unor mari, copleşitoare suferinţe. Sonia Palty povesteşte în numele celor 284 bucureşteni goniţi dincolo de Nistru, împreună cu care a mâncat plinea neagră, ca o piatră neagră, a deportării.

Cartea aceasta nu-i numai o impresionantă mărturie, ci şi un document, în stare să sprijine o pagină din istoria iudaismului român, – şi, de asemeni, un act de acuzare împotriva asasinilor de toate gradele. O carte străbătută de trista frumuseţe a unei sacre datorii împlinite.

M. Rudich
1980

Cuvânt către cititori

În ultimele decenii, am citit multe şi ştim aproape totul despre lagărele naziste de exterminare, răspândite pretutindeni în Europa de Vest şi Centrală. Dar am aflat prea puţin sau mai nimic despre ce s-a întâmplat în Transnistria, unde, cu 50 de ani în urmă, au fost deportaţi zece mii de cetăţeni români de origine evreiască. Ce ne-a împiedicat să recunoaştem adevărul? Interese politice interne şi străine, care au şters cuvântul Transnistria din vocabularul nostru? Tendinţe de falsificare a istoriei care a lăsat sub pecetea minciunii multe zone ale trecutului? O „pudoare naţională" care ne-a împăienjenit privirea în faţa evidenţelor rele? Poate că toate la un loc. Iar acum, când teoretic se poate vorbi despre orice, ultimele discuţii nu au făcut decât să congestioneze problema fără s-o lămurească.

Literatura a încercat şi înainte să mai spună câte ceva. În formele ei translucid-obliterate, de la nuvelele lui Norman Manea la romanele-document ale lui Oliver Lustig. Dar, după ştiinţa noastră, cartea Soniei Palty e prima depoziţie directă despre deportările în Transnistria.

În 1942, o fetiţă de 14 ani era smulsă, peste noapte, împreună cu întreaga familie, dintr-un cămin ocrotitor, dintr-o societate pe care o credea pentru totdeauna a ei, ca să fie zvârlită departe, pe tărâmuri străine, în colonii de muncă, unde nu frigul, foamea, durerea fizică, ameninţarea morţii erau cele dintâi suferinţe, ci umilirea şi lipsa de înţeles. Ce s-a întâmplat cu evreii? Sonia Palty ne-o spune, fără să uite şi să ierte, dar şi fără ură sau dorinţă de răzbunare. Ea ne povesteşte despre toate – despre eroism şi meschinărie, despre egoism şi altruism, despre laşitate şi curaj, despre rezistenţa şi colaboraţionismul victimei cu opresorul.

Ce s-a întâmplat cu românii? Atitudinea noastră faţă de acea tragedie se arată acum, ca şi atunci, scindată. Simptomatică apare în epocă discuţia dintre doi scriitori importanţi, prieteni cu familia Soniei: „Unul dintre cei mai indignaţi, dar în acelaşi timp dintre cei naivi, pentru că credea în curăţenia sufletească a românului, în incapacitatea acestuia de a ucide un om nevinovat, era Geo Bogza. Miron Radu Paraschivescu încerca să-l contrazică, vorbindu-i de instincte animalice, de curentele de masă, de războiul care scoate fiara din om, despre propaganda mincinoasă şi otrăvitoare."

Dreptatea stătea mai degrabă de partea scepticului, lucidului M.R.P. Dreptatea şi învăţarea de minte. Oamenii sunt ca vremurile: vremurile bune stimulează binele din om, vremurile crunte asmut bestia din el.

Citind cartea Soniei Palty, vom afla, de fapt, multe despre noi toţi, în bine şi în rău. Iar rostul adânc al acestei lecturi este să prevină repetarea istoriei, avertizându-ne asupra consecinţelor hidoase nu doar ale participării la crimă, dar şi ale ignoranţei, comodităţii, neimplicării.

Magdalena Popescu Bedrosian

Evrei, treceţi Nistrul!

ERAM ELEVĂ la liceul Focşăneanu de pe strada Sf. Vineri. Doamna Kanner, directoarea, ne vorbise despre Roş Haşana. Doctorul Beck, profesorul de religie, ne citise fragmente din *Mahzor*.

Descoperisem că sunt evreică doar în urmă cu doi ani.

Am crescut într-o casă aproape asimilată. Numai mama se ducea la sinagogă de Anul Nou, numai ea postea de Iom Chipur, numai ea ţinea Pesahul. Aşa apucase acasă, la părinţii ei, la Cernăuţi.

Până la 11 ani am învăţat la şcoala Sf. Iosif, pe strada Berthelot. În vara anului 1940, când trebuia să mă înscriu în clasa a doua de liceu, directoarea şcolii, Mater Gratia, i-a comunicat mamei că, în conformitate cu noile legi rasiale, deşi limba mea maternă e germana, nu mai am dreptul să învăţ la o şcoală creştină.

Coborând de la Cişmigiu, spre Piaţa Kogălniceanu, unde locuiam, am întrebat-o pe mama:

— Ce înseamnă *evreu?* Ca evreică sunt diferită de celelalte colege? Oare Monique Farodo, care e catolică, sau Măriuca Rădulescu, care e ortodoxă, nu au acelaşi Dumnezeu?

Mama îşi căuta răspunsul. Ani de zile nu-mi spusese nimic. „Descoperirea" mea o deruta.

— Ai 11 ani. Demult ar fi trebuit să-ţi dai seama că eşti evreică. Că eşti, într-un anume fel, deosebită de o lume întreagă. Cred că ar fi trebuit să-ţi deschid ochii mai devreme E vina mea, poate… La bunici, la Cernăuţi, ai văzut că se ţine *caşer*. Bunica nu amesteca, ai observat, carne cu lapte. Ai văzut că bunicul se ducea în fiecare zi la sinagogă. Ţii minte când ţi-am spus că e mândru de a fi un „Levi"? Era un om cu frica Celui de Sus. Ţii minte?

— Da, dar nu era altfel decât ceilalţi oameni. De aceea nu înţeleg… De ce nu am voie să învăţ mai departe?… De ce?…

De multe ori, de-atunci, mi-am pus această întrebare: de ce?

Părinţii m-au înscris la şcoala „Anglo-Speranţa" de pe strada Negustori. În acel an am învăţat să mă comport ca o evreică.

Acasă, îi vedeam pe părinţi, bunica, mătuşile, speriaţi. Tata rămăsese atunci fără lucru. Fusese directorul societăţii de filme „Warner Bros". Fiind vorba de o societate americană, birourile fuseseră închise. Mătuşile mele, care erau proprietarele cinematografului „Bulevard Palace" de pe bulevardul Elisabeta, au trebuit să-l „romanizeze", devenind salariatele avocatului Niculescu şi ale plasatorului Rădulescu, care venea la lucru cu cămaşă verde, încins cu diagonală şi cu pistolul la brâu.

Am început să simţim unele lipsuri. Chiria era plătită din ce în ce mai greu. Ca şi taxa la şcoală, pentru mine. Mama începuse să vândă din bijuterii, din blănuri. Mătuşa a început să lucreze, acasă, croitorie.

Pe stradă nu aveam voie să mă opresc. Nu aveam voie să stau de vorbă cu colegele. Cu nimeni. De la şcoală, acasă. În tramvai, dacă mi se vorbea, nu aveam voie să răspund. Trebuiau evitate provocările. În fiecare zi, când plecam la şcoală, bunica îmi repeta mereu aceleaşi poveţe:

— Deschide bine ochii! Păzeşte-te! Trăim într-o lume care ne duşmăneşte! Învaţă să te aperi!…

Ianuarie 1941. Zilele rebeliunii legionare. Trăiam cu spaima în suflete. Perdelele atârnau grele, la ferestre. Nu deschideam uşa nimănui. Tot soiul de zvonuri circulau înspăimântându-ne…

„Pe Văcăreşti, evreii sunt bătuţi… Se sparg vitrinele din Dudeşti… Se dă foc la casele evreieşti… La abator, legionarii au atârnat evrei în cârlige… În pădurea Jilava au fost împuşcaţi evrei…”

Oare când se va bate şi la uşa noastră?

Zilele rebeliunii au trecut. A urmat munca obligatorie pentru evrei. Cea mai mare parte din evreii bucureşteni, în special cei tineri, au fost trimişi în detaşamente de muncă: Chitila, Ploieşti, Piatra Neamţ, Poligon etc. Cei care au rămas în Capitală au fost repartizaţi la diverse detaşamente de muncă grea, la construcţii de şosele, de drumuri, poduri… O mică parte dintre evreii bucureşteni au căpătat – unii cumpărându-şi – un „carnet de scutire de muncă”. Tata nu avea destui bani. Situaţia noastră materială era destul de grea. Şi, totuşi, îşi „aranjase” ceva. Lucra la un detaşament de „drumuri şi şosele”, în comuna Tudor Vladimirescu.

În 1941 a fost închisă şcoala „Anglo-Speranţa”. Cu un an înainte, directoarea Miss Boyd a părăsit România, plecând la Ierusalim, unde după ani a încetat din viaţă. În localul şcolii a fost amenajat un spital militar. Începuse războiul. Răniţii aduşi de pe front umpleau clasele de şcoală.

Părinţii m-au înscris la liceul Focşăneanu, pe strada sfânta Vineri.

Doamna Kanner, directoarea liceului, m-a îndrăgit din prima clipă. Eram o fetiţă înaltă, cu codiţe castanii, cu ochii mari, albaştri. Nu făceam parte din „plutonul fruntaş” al clasei, dar eram printre acele eleve care vroiau să ştie „de ce?”.

În iarna anului 1941–1942, tata a fost obligat, ca toţi evreii bucureşteni, să presteze zile la „zăpadă”. În zilele când se prezenta la „zăpadă”, era scutit de prezenţa la detaşamentul de muncă obligatorie din comuna Tudor Vladimirescu.

În martie, la detaşamentul din care făcea parte tata, a venit un ordin de la Cercul teritorial II Bucureşti: „toţi evreii care au prestat zile la «zăpadă» să-şi vizeze livretele militare…”

La 20 martie 1942, 104 evrei din detaşamentul „drumuri şi şosele” s-au prezentat la Cercul teritorial, spre a-şi viza livretele.

În aceeaşi zi, la orele 7,30 dimineaţa, în faţa primăriei din comuna Tudor Vladimirescu s-a oprit o maşină neagră, militară. Din ea au coborât generalul Cepleanu, – inspector pe ţară al detaşamentelor de muncă obligatorie – şi aghiotantul său.

— Unde-ţi sunt jidanii, primare? Nu i-am văzut la lucru, pe şosea!

— Sunt toţi la Cercul teritorial II din Bucureşti. Au primit ordin să-şi vizeze livretele militare.

— Ai lista cu numele lor? Ad-o încoace!

Generalul luă lista şi o predă aghiotantului. Acesta o împături şi o puse în servietă.

Evreii bucureşteni, care avuseseră posibilitatea, au arendat parcele de pământ, pe care cultivau zarzavaturi. De două ori pe an trebuiau să predea „Consiliului de patronaj” – organizaţie a cărei preşedintă era Maria Mareşal Antonescu – anumite cantităţi de ceapă, cartofi, fasole etc.

Nu era un secret pentru nimeni că micii negustori evrei, departe de a fi grădinari, cumpărau, de două ori pe an, cotele impuse şi le predau oficialităţilor. Veneau însă, din când în când, pe parcelele respective, pentru a stropi răsadurile, pentru a verifica starea gardurilor şi a înlătura gunoaiele şi buruienile. Deoarece legumele (cumpărate la piaţă) erau predate la timp şi conform legii, nimeni nu avea ceva de obiectat.

Când generalul Cepleanu a venit în control, la grădini, se aflau pe teren doar 11 din cei 23 de „grădinari”. Zece dintre ei stăteau „în front”.

— Sunt foarte mulţumit de voi! Faceţi aici o treabă patriotică! Domnule – se adresă unuia – întocmeşte-mi o listă a celor prezenţi.

Era contabilul Blumenthal. Mic de statură, încovoiat ca un adevărat contabil, Blumenthal se apucă să treacă pe o listă numele celor prezenţi. Deodată, dintre boschetele de la marginea drumului, se auzi o voce:

— Trece-mă şi pe mine, domnule Blumenthal:

Semo Marcovici, un bărbat voinic, cu ochelari, apăru îndată. Roşu la faţă, încerca să explice:

— Iertaţi-mă, ştiţi, nevoile… dar am fost aici tot timpul.

La care generalul, cu privirea puţin distrată, îi spuse lui Blumenthal:

— Trece-l şi pe el!

Lista o luă aghiotantul, care o puse, cu grijă, într-un dosar.

——— ‖ ———

În VARA în iunie, a venit la noi acasă un tânăr plutonier, Marinescu, de la Centrul teritorial II din Bucureşti, de pe str. Negusori.

— O să fie cu necazuri, dom'le! i-a spus tatii. Am auzit la Cerc că Mareşalu' i-a dat ordin lui Cepleanu să întocmească o primă listă de evrei care au lipsit de la muncă şi să-i trimită disciplinar în Transnistria. Nu e bine, dom'le! Şi dacă se vorbeşte, apoi să ştiţi că aşa va fi!

Tata nu se sperie. Era „prezent" la un detaşament de muncă. Primarul era cu salariul la zi. Plutonierii îşi primeau şi ei partea lor, şoseaua se construia, totul părea a fi în ordine.

La sfârşitul lunii august, acelaşi plutonier Marinescu a venit din nou la noi. De data aceasta, după ce i-a ascultat veştile, tata s-a alarmat.

Unchiul meu, căpitanul în rezervă Paul Constanţiu Vârtolaş, fusese informat că tata figurează pe „nişte liste" ale generalului Cepleanu.

Generalul Piki Vasiliu, ministru în guvernul Antonescu – la o intervenţie a unchiului meu – ar fi răspuns că nu e încă vorba de măsuri disciplinare, dar că, poate, vor fi…

Şi-au fost…

În noaptea de 15 septembrie 1942 – ajun de Roş Haşana – pe la ora 2, soneria a sunat prelung. În uşă se izbea cu pumnii.

— Deschideţi! Poliţia!

Cu ochii cârpiţi de somn, în pijamale, cu halate de casă aruncate pe umeri, am ieşit cu toţii în hol.

— Am ordin să vă arestez şi să vă duc la comisariat.

Comisarul circumscripţiei 15 îl cunoştea de ani de zile pe tata; vorbea fără a-l privi.

— S-ar putea să fie doar aşa, ştiţi, un control, dar eu trebuie să-mi fac datoria. În ordin scrie: soţul, soţia, părinţii lor şi copiii.

Bunica, bolnavă, zăcea în pat. A fost norocul ei. Altfel, aşa cum o cunoşteam, ar fi sărit să plece cu noi, în miez de noapte, la comisariat. Un sergent de poliţie a rămas acasă să o păzească. Mătuşile mele au telefonat de îndată profesorului dr. Basil Teodorescu, în a cărui îngrijire era bunica. El a sosit imediat.

Timp de 24 de ore, prof. Dr. Basil Teodorescu nu a părăsit casa noastră. De fiecare dată când veneau s-o ridice pe bunica, el intervenea spunând că-i interzice să coboare din pat. Ţinând seama de renumele prof. Basil Teodorescu şi de felul energic în care intervenea, cei de la comisariatul de poliţie au renunţat… În 1942, bunica avea 79 de ani.

La comisariatul din strada Izvor am rămas o noapte întreagă. În celula noastră erau două bănci. Pe una m-au culcat pe mine, pe cea de

a doua a şezut mama. Tata nu s-a aşezat pe bancă nicio clipă. Când zorile sau ivit, l-am privit înmărmurită: albise complet.

Înfriguraţi, după o noapte de nesomn, am fost urcaţi într-o dubă şi duşi pe strada Sfinţilor, în clădirea unei şcoli, nu departe de Bulevardul Domniţei.

Împlinisem, în iunie, 14 ani. Eram elevă în clasa III-a de liceu. Îmi plăcea să citesc mult. Mă interesau politica, situaţia internaţională. Nu mă amestecam în discuţiile celor adulţi, dar ascultam. Începuse să mă preocupe tot ce e legat de evrei, de soarta lor în lume.

Cu câteva luni înainte, prin casa noastră a trecut un om ce mi se păruse ciudat. Era doctorul Beniamin Schor, din Viena, care reuşise să fugă din Austria şi se ascundea pe unde putea. O organizaţie sionistă din Bucureşti îl preluase şi încerca să-l expedieze în Palestina.

Fiind medic, fusese concentrat într-un lagăr de deţinuţi politici. Acasă, la Viena, rămăseseră soţia şi cele două fiice, dintre care una, cea mai mare, avea vârsta mea.

În lagăr a auzit că evreii din Viena sunt trimişi în Polonia, că unii din ei au fost ucişi, arşi de vii. Nu îi venea să creadă, dar o mare nelinişte pusese stăpânire pe el.

Într-o noapte a profitat de o împrejurare fericită şi a evadat din lagăr. A ajuns, după câteva zile, la Viena. Un vecin i-a spus că soţia şi fiicele fuseseră deportate cu două săptămâni înainte şi l-a sfătuit să fugă, altfel e în mare primejdie. Vânătoarea de evrei era în toi.

A pornit să-şi caute familia. Cineva i-a spus că mama, paralizată, zace într-un spital. Nu a mai găsit-o în viaţă. Un medic, fost coleg, i-a povestit că murise în stare de inconştienţă. Fasciştii au lovit-o în cap şi biata femeie a căzut în nesimţire.

Doctorul Schor a ajuns în Bucureşti. Aştepta să fie trecut ilegal frontiera. S-ar putea să fie în viaţă, în Israel.

El ne-a vorbit de „soluţia finală" a lui Hitler, el i-a povestit tatălui meu despre soarta evreilor din Germania, Austria şi Polonia. Tata încerca să-l convingă că românii nu-s la fel ca nemţii, că în România se va putea trăi, chiar dacă vor fi o serie de restricţii, dar se va putea supravieţui nebuniei fasciste.

Sărmanul meu tată, câte iluzii îşi făcuse!

În casa unchiului meu, fotograful Aurel Bauch, se întâlneau de obicei, o dată pe săptămână câţiva prieteni: Geo Bogza, Traian Şelmaru (pe atunci Selmar Terner) etc.

Cuibărită pe pervazul ferestrei, îi ascultam, iar ei uitau că mă aflam acolo, pentru că nu îndrăzneam să deschid gura.

Unchiul meu, Aurel Bauch, soţia lui Henriette, sora tatălui meu şi verişoara mea Djania erau refugiaţi din Paris. Odată cu intrarea nemţilor în capitala Franţei, au profitat de cetăţenia română şi s-au repatriat în România. Unchiul meu, Aurel Bauch, şi-a deschis pe Calea

Victoriei un atelier fotografic „Studio 43”.

Acolo, în casă, am auzit vorbindu-se de tot ce-au făcut nemţii cu evreii din Germania. De tot ce făceau acum în Polonia, nimicind comunitatea evreiască. De tot ce făceau în Franţa şi se pregăteau să facă în întreaga omenire.

Despre „soluţia finală” nu se vorbea, poate nici nu luaseră cunoştinţă de ea, dar despre ticăloşii, fărădelegi, ucideri în masă, deportări, da, auzeam. Unul dintre cei mai indignaţi, dar în acelaşi timp dintre cei naivi, pentru că credea în curăţenia sufletească a românului, în incapacitatea acestuia de a ucide un om nevinovat, era Geo Bogza. Miron Radu Paraschivescu încerca să-l contrazică, vorbindu-i de instincte animalice, de curentele de masă, de războiul care scoate fiara din om, despre propaganda mincinoasă şi otrăvitoare…

Ascultându-i atunci, mi se părea interesant şi, de ce nu, instructiv…

În sălile mari de clasă şi pe culoare erau aduşi mereu alţi şi alţi oameni: bărbaţi, femei, copii. Plânsete, gemete, strigăte. Unii aveau în mână câte un geamantan, alţii doar o bocceluţă. Un bărbat cu un coş mare de rafie trecea printre cei arestaţi dându-le de mâncare. Mâncare şi vorbe bune de încurajare, care în acele clipe făceau mai mult decât chifla cu magiun. Pe acel om îl chema Schwartz, şi nu era arestat. Şperţuise pe poliţişti ca să-i dea voie să ne ajute.

Într-una din sălile de clasă ne-am aşezat într-un colţ. Un scaun, un pupitru, o bancă. Priveam în jurul nostru. Un chestor, Vasilescu, de la Prefectura Capitalei, citea ordinele.

— Domnule chestor, – îndrăzni tata într-un târziu – ce va fi cu noi? Pentru ce ne aflăm aici? Cum putem comunica cu familiile noastre? Vă rog…

— Ia nu mă mai ruga. Ce tot atâtea întrebări? Ce-s eu, birou de informaţii? Asta-i „centru de colectare” a celor care vor fi trimişi în Transnistria. Aţi lipsit de la muncă şi Mareşalu’ vă trimite – ca învăţătură de minte – să munciţi acolo…

Se făcuse linişte. Liniştea devenea tot mai apăsătoare. Am înţeles cu toţii despre ce e vorba.

— Iar despre familiile voastre, – ce să vă spun? Să stea acasă, zise chestorul. O să le daţi voi de ştire. O să vie aici o comisie de triere şi cine nu-i vinovat o să se ducă liniştit acasă.

Licăriri de speranţă. O comisie de triere? Atunci, poate…

(Cât timp am fost deportată, aproape 14 luni, ni s-a vorbit mereu de această „comisie de triere”.)

Chestorul nu ştia ce înseamnă o familie evreiască.

Ne aflam doar de câteva ore, concentraţi din diverse cartiere ale

Bucureştiului, în şcoala de pe strada Sfinţilor. Jur-împrejurul gardului se adunaseră sute de oameni: părinţi, fraţi, surori, copii ai celor arestaţi.

Îi priveam de la fereastră. Din când în când auzeam:

— Uite-o pe mama! Mamă! O, Doamne, nu mă vede! Nici nu mă aude! Uite cum o îmbrânceşte poliţistul! Mamă!!!

— Sarica – o voce răguşită de bărbat ne înfioră, – Sarica… fetiţa tatii…

— Acolo, în colţul acela… o vedeţi? – ni se adresă un tânăr cu ochi mari, căprui, plini de nelinişte, durere.

— Acolo, vedeţi, e sora mea mai mare, Betty. De la ei de-acasă m-au ridicat azi noapte. Cum s-au mai speriat nepoţeii mei când au văzut poliţiştii. — Marcel Winter îşi privea tăcut sora şi cumnatul care aşteptau, cu un pachet în mână lângă gardul şcolii. — Părinţii şi celelalte două surori mai mici sunt la Brăila, – continuă el. Ei nu ştiu încă nimic. Vă daţi seama, ce-o să fie pentru mama?

Într-un colţ al sălii, departe de fereastră, o pereche de oameni maturi îşi priveau fiul, un tânăr înalt, cu umerii largi şi privirea plină de optimism.

Irene şi Aladar Brauch îl ascultau pe Fritz, care le explica, plin de siguranţă, că în câteva ore vor fi liberi. „Comisia de triere” şi-a început, desigur, lucrările.

Pe un alt scaun, trăgând tacticos din pipă, un domn cu o alură de sportiv, cu părul alb, privea puţin distrat tragedia din jurul său. Robert Placek era cetăţean ceh. Ştia că este o greşeală. Era convins că totul se va clarifica în câteva ore. Era evreu, e adevărat, dar cetăţean străin. Avea un paşaport austriac în buzunar, iar soţia, creştină, austriacă, probabil că se afla deja la poartă, cu ordinul de eliberare.

Iulius Grienberg şi soţia sa, Luiza, se ocupau de Zittale, feţita lor de doi ani. O mică păpuşă vie, care râdea în hohote, amuzându-se de strigătele celor din jur.

Pe un balot uriaş – o plapumă împăturită – „trona” doamna Maidenberg, care trecuse de prima tinereţe. Cu poftă, muşca dintr-un sandvici uriaş. Alături de ea, fiul ei, un tânăr plăcut, subţire, delicat, o privea plin de tristeţe. Tatăl lui, domnul Maidenberg, citea într-o carte de rugăciuni. Nimeni şi nimic nu-l puteau distrage din lectura cărţii sfinte. Fiul semăna cu el. Bătrânul Maidenberg era un om plăpând cu o faţă palidă.

Contabilul Alfred Blumenthal mângâia uşor, delicat, mâna soţiei sale, o femeie frumoasă, cu privirea calmă, senină.

— Până la urmă toate se vor aranja. Cu siguranţă că e o greşeală. O greşeală grosolană. El, generalul, ne-a felicitat… A fost mulţumit de noi… O greşeală…

Până la amiază, şcoala era plină. Nu mai aveai unde te mişca. În

schimbul unor bacşişuri serioase, poliţiştii au început să facă naveta între cei de la gard şi cei din clădire. Astfel am ajuns în posesia unor haine mai călduroase, unui coş cu alimente şi unor sticle cu băuturi răcoritoare.

După-amiază, poliţiştii, în urma unui ordin primit de la chestură, i-au îndepărtat pe cei ce înconjurau şcoala din strada Sfinţilor.

Începuse să se întunece. Pe un pupitru, plin de pete de cerneală, au apărut câteva lumânări. Femeile şi-au acoperit capul. Câţiva bărbaţi s-au înfăşurat în „talit"-uri, dar cea mai mare parte şi-au pus batiste pe cap.

Uşile dintre clase erau deschise. Umbrele celor din încăperi jucau pe pereţi.

În liniştea care se aşternuse brusc, o voce – nici până azi nu ştiu a cui, – s-a ridicat puternică, limpede.

— *Şma Israel… Adonai Eloheinu, Adonai Ehad!*

Oamenii au început să se roage. Un murmur, ca o apă, umplea încăperile. Lacrimile curgeau în voie pe feţele noastre. Priveam pâlpâirea lumânărilor, îi vorbeam lui Dumnezeu, direct, fără intermediari. Femeile îşi ştergeau ochii cu batistele, cu colţurile basmalelor. Bărbaţii ştergeau cu palma lacrimile care se prelingeau pe feţele nerase.

Până şi cei câţiva copii mici tăceau, impresionaţi.

— Doamne, ce ai cu noi? De ce ne pedepseşti atât de cumplit Doamne, nu ne părăsi!…

Am adormit, acolo, pe banca de şcoală, cu ochii înlăcrimaţi, cu teama cuibărită adânc în suflet.

Şapte zile a durat calvarul numit *Şcoala din strada Sfinţilor*.

De două ori am izbutit să fugim noaptea, acasă. Câteva sute de lei date unui poliţist ne-au înlesnit „evadarea". În zori trebuia să fim înapoi. Ca noi au făcut toţi cei care au avut posibilităţi materiale şi motive pentru a pleca de acolo: o casă, o familie…

Într-una din zile chestorul strigă patru nume de familie. Printre ele era şi familia Sticlaru formată din 3 persoane şi familia Faibiş.

Pe Nelu Faibiş – un tânăr înalt, solid, mereu cu un zâmbet cald pe faţă, care de-abia împlinise douăzeci de ani – îl cunoşteam din casa familiei Haichin. El a fost bun prieten cu Şura Haichin, fratele celei mai bune prietene, Tamara, cu care am copilărit şi am fost colegă de şcoală. Ştiam că Nelu a avut neplăceri cu munca obligatorie. Au vrut să-l trimită la Sărata unde era un detaşament de muncă. Familia Faibiş a găsit însă un colonel avocat care locuia pe strada Virgiliu şi acesta a reuşit acum să-i scoată şi din şcoala de pe strada Sfinţilor.

Faibişii şi-au strâns în grabă cele câteva lucruri. Nelu s-a apropiat de mine. Avea lacrimi în ochi.

— Curaj, Sonia. O să vezi! Totul o să fie bine!

Familia Sticlaru a scăpat mulţumită intervenţiei doamnei Goga, soţia cunoscutului poet, politician antisemit.

A doua zi dimineaţă domnul Schwartz a intrat din nou în şcoală. Şperţuia pe poliţişti. Venea mereu încărcat cu coşuri de mâncare. În buzunare avea bomboane pentru cei mici.

Zitale, Victoraş, băiatul Hechterilor, Dinu, fiul delicat şi blond al familiei Lupescu, Nataliţa Schnelich fugeau după el ca să capete bomboane. Sălile cu oameni trişti, preocupaţi, crispaţi, răsunau de râsetele lor vesele.

Frizerului Avram Solomon şi soţiei sale, le-a fost adus de către poliţişti băiatul, Marcel. Un puşti simpatic, cu ochii jucăuşi în cap, isteţ, vesel. Avram Solomon, înalt, slab, brunet, poreclit „ţiganul”, a avut de ales. Sau mama să fie deportată cu ei, sau fiul, un copil de şapte ani. Şi familia a decis. Va pleca Marcelică… Oricum, avea mai multe şanse decât bătrâna mamă, bolnavă. Cât timp am stat la şcoala din Sfinţilor, frizerul Solomon ne încântase cu poveştile lui, întâmplări adevărate din lunga lui carieră de frizer.

— L-am avut de client şi pe profesorul Iorga. În fiecare dimineaţă la ora 7 precis veneam la el acasă – atunci când se afla la Bucureşti – şi îi „îndreptam barba”, mândria lui. După ani de zile, mi-a dăruit un ceas, acesta-i – şi ne arată un ceas de aur Longinnes – şi acest pardesiu de păr de cămilă.

Duminică seara era ajun de Iom Chipur. Kol Nidre… Am postit toţi. Rugăciunile s-au făcut în tăcere într-una din sălile de clasă, devenită – provizoriu – casă de rugăciune.

Din când în când, vocile murmurau la unison rugăciunile sfinte. Luni dimineaţa. Ora cinci. Zorile încă nu se iviseră. Autocamioane mari, militare, au oprit în faţa şcolii.

— Toţi jidanii la camioane! Plecarea!

Porţile mari, de fier, ale şcolii s-au deschis. În linişte, tăcuţi, strânşi unul lângă altul, ca şi cum am fi vrut să ne apărăm de lumea din afară, urcam în camioanele verzi. Soarele nu se ridicase încă pe cer. Nu ştiu de unde, nu ştiu când s-a aflat de plecarea noastră. Zeci de oameni s-au adunat în faţa şcolii. Ne priveau în tăcere, îngroziţi. Din când în când un strigăt sfâşia liniştea grea. Câte unul dintre noi era recunoscut.

— Carol… Carol, ai grijă de tine…

— Marceleee!!!

— Asta-i mama, a venit de la Brăila. De ce o fi lăsat-o Betty să vină aici?…

Poliţiştii au pus lângă fiecare camion un scaun. Ne urcam greu. Claie peste grămadă, unii lângă alţii, ne aşezam pe jos. Îmbarcarea nu a durat mult. După mai puţin de o jumătate de oră de călătorie, timp

în care niciunul dintre noi nu a scos un cuvânt, am ajuns la gara Bucureşti-Triaj.

— Jos, jos, repede! Mişcaţi!… Dumnezeii mamei voastre de jidani…

Aceste cuvinte spuse pe un ton de comandă, însoţite mai întotdeauna de lovituri de bâtă sau bici, le-am auzit mereu de-a lungul celor aproape 14 luni de deportare.

Pentru poliţişti, jandarmi, soldaţi, nu mai eram oameni. Pentru ei reprezentam o turmă de animale, care trebuie mânată spre abator ori spre grajduri de vite. Cea mai mare parte din cei în uniformă nu vedeau în noi fiinţe asemenea lor, femei care ar fi putut să le fie mame, surori, iubite, copii care semănau cu aceia pe care i-au lăsat acasă, sau bărbaţi cu care ar fi putut lucra împreună, sau ciocni un pahar cu vin…

Vagoanele de vite ne aşteptau – garate – pe o „linie moartă" în gara Triaj. Am fost urcaţi, câte 44–45 în fiecare vagon. În primele clipe a domnit o agitaţie febrilă, de organizare, de aranjare a puţinelor lucruri pe care le aveam cu noi. S-au auzit şi ţipete, înjurături. Fiecare avea impresia că locul celuilalt e mai bun. Bătaia cea mare era pentru locurile lângă fereastra vagonului (un ochi zăbrelit ce dădea spre lumină, plasat aproape de tavanul vagonului, pe unde pătrundea un pic de aer). Cei din urmă au trebuit să rămână în dreptul uşii. Alături de ei au fost puse două ciubăre cu capac. Unul din jandarmi a glumit:

— Să nu le încurcaţi, bre! Unul pentru apă, celălalt pentru nevoi! Să nu le încurcaţi!

Câtă dreptate a avut! Din prima noapte ciubărele au fost încurcate de câte unul din noi, mai grăbit. Pentru a ajunge în dreptul uşii trebuia trecut peste trupurile culcate ale celorlalţi. În vagoane era întuneric. Cum să se poată deosebi ciubărele? Cu timpul am căpătat experienţă şi fiecare ciubăr a fost aşezat separat, în altă extremitate a vagonului. La un moment dat, am făcut de planton, cu schimbul, lângă ciubărul cu apă. Dar până să învăţăm…

Pe „linia moartă" a gării periferice bucureştene am stat trei zile. Între timp, un grup de doamne de la Crucea Roşie – printre ele şi evreice – ne aduceau lapte, ceai, pâine proaspătă pentru copii, pentru bătrâni. Comunitatea evreilor ne-a adus lăzi cu medicamente, căni, farfurii de tablă, găleţi, topoare, cuie.

Mi-am adus aminte că la şcoală la Sf. Iosif, am făcut un curs de prim ajutor medical. Am fost trimisă – în calitate de străjeră – la Spitalul Colţei unde am căpătat primele noţiuni de infirmieră. În febra acestui început de aventură am spus reprezentantului Comunităţii că sunt „infirmieră". Nici măcar n-a băgat de seamă că are în faţa lui o fetiţă. Mi-a predat lăzile, am semnat…

Familiile noastre reuşeau să ne aducă haine şi alimente. Poliţiştii

închideau ochii şi deschideau mâna. Ni se permitea să coborâm din vagoane numai în zori şi seara. Mâncarea ni se aducea de la cantina C.F.R.-ului, unde Comunitatea plătise pentru noi. O ciorbă lungă o dată pe zi, în care – atunci când aveam noroc – găseam câte un cartof, câte un morcov, un zgârci sau un oscior…

Căldura lunii septembrie ne moleşea. Prin micile deschizături de sus, ale vagoanelor, nu pătrundea destul aer. Lângă noi, culcaţi pe pătură, erau Iulius şi Liza Grienberg. Fetiţa lor, Zita, sărea sprintenă. Râsul ei spărgea liniştea de moarte. Se vorbea în şoaptă. În cele trei zile am ascultat zeci de poveşti. Fiecare istorisea despre el, despre familia lui, despre lucrul părăsit… Învăţam să ne cunoaştem, să ne obişnuim a trăi în colectiv. Cel mai greu era cu spălatul. În fiecare dimineaţă căpătăm câte un bidon cu apă. În plus ni se umplea hârdăul.

Tata, ca şi ceilalţi, de altfel, obişnuia să spună:

— O să vedeţi, nu vom pleca! Trebuie să vină o comisie de triere! Majoritatea suntem nevinovaţi, am fost prezenţi la muncă. Pe livretul nostru este pusă viza Cercului teritorial pentru zilele de „zăpadă”…

Domnul Blumenthal îşi ştergea, nervos, ochelarii:

— Cu noi, domnule, e o greşeală la fel de gravă… o greşeală ce trebuie să iasă la iveală. Noi suntem cei cu grădinile de zarzavat. Aţi auzit de noi, nu?… Generalul Cepleanu ne-a găsit pe parcelele de zarzavaturi. Auziţi… ne-a găsit acolo! Eu i-am făcut lista. Eu am scris numele fiecăruia. Şi-acum… toţi cei de pe listă suntem aici. Nu înţeleg!?

Chiar nu era de înţeles, dar nimănui nu îi păsa de noi. În a treia zi, un ceferist se apropie de vagoanele noastre, însoţit de un jandarm. Deschise cutia montată pe peretele vagonului, al cărui capac era din sârmă, şi lipi câte o foaie de drum: *Transport special:* TRANSNISTRIA-BOGDANOV.

——— ‖ ———

ÎN ACEEAŞI NOAPTE, vagoanele au fost cuplate la un tren mărfar. Direcţia: Transnistria. Nimeni nu dormea. Auzeam şuieratul prelung al locomotivei. Simţeam mişcarea ritmică a roţilor pe şinele de cale ferată. Uşile vagoanelor erau zăvorâte pe dinafară. Cu cât ne îndepărtam de Bucureşti, se făcea tot mai rece.

Mulţi dintre noi au făcut crize de isterie. Unii s-au repezit cu pumnii în pereţii vagonului. Robert Placek şi-a pierdut calmul. Murmura, cu ochii pierduţi: „Es ist ein fehler! Um Gottesswillen… ein fehler! Wie ist dass moeglich?” (Este o greşeală. Pentru numele lui Dumnezeu, o greşeală. Cum e posibil aşa ceva?)

Tata îi şoptea mamei aceleaşi cuvinte amăgitoare: „O să vezi… la prima gară ne va aştepta o comisie… Nu se poate.. E o greşeală…”

Liza Grienberg o legăna pe Zitale, – şi plângea. Iulius o privea cu ochii plini de teamă. Irene şoptea: „Va fi bine… o să vedeţi…”

Niciunul dintre noi nu putea să creadă că eram deportaţi. Ce va fi mâine? Nu ne puneam această întrebare.

În zori, trenul s-a oprit. Uşile mari de lemn s-au dat în lături.

— Jos! Vărsaţi lăturile! Luaţi apă în căldări! Cine are acum nevoi, să treacă sub vagon. În 10 minute toată lumea să fie sus!

Trenul era acum înconjurat de o gardă de jandarmi agricoli, în uniforme albastre, ponosite. Toţi erau oameni în vârstă, obosiţi, plictisiţi de „războiul sfânt” impus de Mareşal.

Şeful corpului de gardă era plutonierul Fanache. Era singurul în uniformă kaki. Se purta cu subalternii, ţărani săraci, ca şi cu nişte slugi. Niciodată nu l-am auzit spunând un cuvânt de omenie. Noi toţi eram jidani – atâta tot. „Măi tu ăla, măi jidane!” – era întotdeauna însoţit de „Paştele şi Dumnezeii mă-tii! grijania… Arhanghelii…”

Şi totuşi, aceşti jandarmi cu gura spurcată, gata să lovească, ne-au lăsat, de multe ori, ridicat zăvorul de la uşa vagonului, ca să o putem deschide, în drum. Să avem puţin aer.

În vagonul nostru, cei tineri am făcut un grup aparte. Eram singura fată. Am devenit confidenta lor. Fiecare îmi povestea viaţa lui, despre fata pe care a lăsat-o acasă, despre părinţi, îmi împărtăşea visurile, speranţele.

Fritz îmi vorbea despre Marcella. Guşti despre Yvonne. Bumi mi-o descria cu gingăşie de poet pe Felia. Îi ascultam. Ştiam că le face bine să povestească. Îi înţelegeam.

Singurul care nu-mi vorbea de vreo iubită era Marcel. Îmi povestea despre Brăila lui natală, despre mama pe care o diviniza, despre surorile lui mai mici, despre nepoţii lui, copiii lui Betty, sora cea mare, la care a locuit în Bucureşti, pe Calea Moşilor, „până la deportare”. Puteam să-l ascult ore în şir. Marcel mă privea cu căldură. Mă asemuia cu una din surorile lui.

De multe ori, Marcel ne recita versuri… Eminescu, Coşbuc, Verlaine… Sau cânta. Avea o voce limpede, frumoasă. Noi îl acompaniam. De la operetă treceam la doine şi romanţe româneşti şi terminam în idiş: „Ios, main şteitale Ios… dort der sil, dort der mil… dort der mark, dort der park, oioi, oioi, ioi, mein şteitele Ios.”

Lacrimile ne scăldau obrajii.

Apa nu ne ajungea. Mama a încetat în acele zile să se mai spele. Ne era sete. Ne era foame. Rezervele de acasă, luate cu noi, s-au terminat repede. Dădeam şperţuri soldaţilor ca să ne cumpere – prin gări, la cantinele C.F.R. – pâini, salam. Pâinea cazonă şi bucăţica de salam nu ne potoleau foamea. Mailenderii, Maidenbergii şi mulţi alţii nu mâncau salam şi nici slănina pe care reuşeam s-o cumpărăm uneori.

Zitale, Nataliţa, Victor şi Dinu căpătau atunci porţii mai mari. Copiii erau bucuria vagonului nostru. Erau veseli, deştepţi, dulci. Zitale mă botezase „Ţuia". Mulţi m-au strigat, ani de zile, aşa. Ne jucam cu ei, în mod deosebit cu cele două fetiţe. Toţi le iubeam. Zitale era brunetă, Nataliţa era un înger blond.

În câteva zile de arşiţă cumplită am traversat Moldova. „Încă puţin şi ajungem la Nistru."

Şapte zile în vagoane. Şapte zile, un drum pe care îi făceai, de obicei, în 10 ore, cu un tren personal. Şapte zile de sete, de foame, de nelinişte, de teamă. Şapte zile în care am învăţat să ne cunoaştem, dar nu să ne iubim. Nu puteam pricepe de ce nu ne înţelegeam între noi. De ce dispăruse omenia. De ce fiecare se lupta cu ghearele şi cu dinţii, uneori pentru 10 centimetri de podea, pentru 50 de grame de apă în plus, pentru câteva fărâmituri de pâine. Aveam paisprezece ani şi două luni. Cei doi prieteni ai mei, Fritz Brauch, 21 ani, Marcel Winter, 22 ani, aveau ceva mai multă experienţă. Fritz ne povestea – încercând să facă haz de necaz – de faimosul detaşament de lucru de la Găieşti care descărca tone de cutii cu rahat pentru armata română. Certuri, „musăraie" şi foarte rareori întâlniri cu câte un OM. Winter se străduia să-mi explice legile darwinismului. „Legea selecţiei": fiecare încearcă să se apere, luptă pentru a rezista, pentru a supravieţui. Cu timpul, am înţeles.

În grupul nostru de oameni feluriţi, veniţi din diverse pături sociale, cu obiceiuri diferite, mi-am făcut o prietenă, – Ana Blumenthal, soţia contabilului. Ana s-a străduit, cu multă răbdare, să mă facă să înţeleg că trebuie să fiu mai puţin exaltată. Că nu am voie să renunţ la cana mea cu apă pentru altul, că trebuie să-mi păstrez bucăţica de pâine şi pentru seara, când din nou îmi va fi foame. Iar dacă un militar mă înjură sau mă loveşte, să nu sar, să nu mă revolt. Să mă fac că nu aud, că nu văd…

Ana era o femeie frumoasă. Avea 40 de ani – câţiva ani mai mult decât mama mea. Era înţeleaptă, liniştită; un om cald.

Mama era o fiinţă lipsită de apărare. Bolnăvicioasă. Plecase din Bucureşti suferind de o sinuzită care îi provoca dureri de cap şi temperatură. Tata era şi el bolnav. Un ulcer rebel; un infarct şi nervii… Din prima zi a deportării, m-am simţit responsabilă pentru soarta lor. Îmi era milă de ei. Mă simţeam puternică. Tata nu înceta s-o consoleze pe mama. Îmi dădeam seama că se leagănă în iluzii. În tren, în a patra zi am început să cotrobăiesc prin lăzile primite în gara Triaj. Am găsit o trusă de dulgherie. Un ferăstrău. I-am chemat pe Fritz şi pe Winler, iar ei pe Dolphi Hechter şi pe Iulius Grinberg. S-a ţinut un scurt „consiliu". Băieţii au decis să taie câte un pătrat în

podeaua vagonului, pe care, bineînţeles, o vor acoperi cu o valiză dacă va veni un control. Am luat alte patru ferăstraie la mine, într-un sac de mână. A doua zi, în zori, când ni s-au deschis vagoanele, m-am prezentat la Fanache.

— Eu sunt infirmieră. Trebuie să trec din vagon în vagon şi să împart medicamente. Am auzit că sunt câteva cazuri de dizenterie.

— Treci, dar repede, fără multă pălăvrăgeală! Şi spune-le să nu mai mănânce aşa mult… hahaha. De aia îi doare burta!

Am lăsat câte un ferăstrău în fiecare vagon, explicând ce trebuie făcut.

În a şaptea zi am ajuns la Tighina. Nistrul se vedea din depărtare. O apă tulbure, murdară, pe care pluteau scânduri, crengi de copaci… Vagoanele noastre au fost garate pe o linie moartă. Fiind bine închise, cu zăvoare pe dinafară, jandarmii nu se temeau că vom evada. Zăpuşeala, lipsa de aer ne moleşeau. Ne chinuia setea. Singura cană de apă dimineaţa şi una seara nu ne erau de-ajuns.

Ne puneam toţi aceeaşi întrebare: oare ce ne aşteaptă?

După două zile, când aveam impresia că am fost uitaţi şi de oameni şi de Dumnezeu, am auzit fluierul impiegatului gării. Apoi o locomotivă, scrâşnet de frâne, o smucitură şi trenul s-a pus în mişcare. Câţiva dintre noi au privit prin ferestruică.

— Trecem, Nistrul!

O oră de mers. Parcă ne târam în noaptea caldă. Trecusem un pod peste Nistru. Din nou, apoi, abandonaţi pe o linie moartă. În seara aceea, jandarmii nu ne-au mai deschis vagoanele. Şi nu ne-au mai dat apă.

De obicei, seara ne adunam în jurul deschizăturilor făcute în podeaua vagonului. Povesteam despre viaţa din Bucureşti, despre mâncăruri pregătite cu diverse ocazii, despre petreceri, întâlniri cu oameni deosebiţi. În prima seară pe pământul Transnistriei, nimeni nu s-a mişcat de pe locul lui. Gânduri negre ne treceau prin cap. Nu se vorbea. Zitale dormea. Victor, băiatul lui Dolphi Hechter, dormea şi el. Numai Dinu, fiul familiei Lupescu, se juca cu o foaie de hârtie, liniştit şi surâzător. În vagon domnea o linişte grea, apăsătoare. Încercam să dorm. Îmi era cald. Îmi era sete. Buzele îmi erau crăpate, ardeau. Făceam eforturi să-mi aduc aminte lucruri plăcute, petrecute în scurta-mi viaţă: jocul cu bulgării de zăpadă, clubul „Amiciţia copiilor” (C.A.C.), uliul şi porumbeii, colecţia mea de timbre… Marius Benaroio, primul meu prieten, prima mea dragoste… Bunica… Ori de câte ori îmi aminteam de bunica, mă linişteam. Îmi aminteam discuţiile pe care le-am avut cu ea, simţeam, învăluindu-mă, privirea ei caldă, blândă, deschisă. În urmă cu luni de zile am avut lungi discuţii, vroiam să-i dovedesc că Dumnezeu e mare, bun, că noi suntem poporul ales, copiii lui iubiţi. E ceea ce învăţasem la şcoală,

sub îndrumarea rabinului Beck, profesorul nostru de religie. Bunica nu mă contrazicea, dar îmi povestea, de fiecare dată, aceeaşi poveste. Mama ei, străbunica mea, fusese o femeie destul de credincioasă. Ceea ce o deosebea de toţi ceilalţi în jurul ei era bunătatea, dăruirea de sine. Nu a existat ca vreun om în nevoie să bată la uşa ei şi să nu găsească ajutor. Fie că era vorba de sfaturi, fie de un ajutor material. De multe ori venea la bunica mea (era fiica ei cea mică) şi îi cerea „împrumut" câteva sute, chiar mii de lei.

— Pentru ce, mamă?

— Se mărită o fată…

Bunica mea nu întreba mai mult. Ştia că mama ei nu va spune despre cine este vorba…

Avea 87 de ani când, într-o zi, şi-a chemat fiica – adică pe bunica mea.

— Amalie dragă, eu plec. Mă duc… Nu plânge! E timpul. Sunt foarte obosită. Uite, ţi-am scris aici ce trebuie să faci. Pe oamenii înscrişi pe lista asta trebuie să-i ajuţi în fiecare lună. Banii sunt aici, în cutie. Pentru copiii tăi, uite, ai plicul ăsta… Nu protesta. I-am scris şi fratelui tău mai mare, la Viena, lui Bernhard să-ţi trimită, ca şi până acum, lunar tot ce am avut eu nevoie… E vorba de o pensie viageră… Ştii bine, de la banca aceea din Elveţia… Tu, ia tot ce am… Amalie dragă… Să ştii că mă duc la El. Am crezut în El o viaţă întreagă. Mi-am crescut copiii în respect şi dragoste pentru El. După ce bietul tata a murit şi am rămas văduvă, singură, fraţii tăi fiind departe, demult la casele lor, nu am mai avut pe nimeni mai apropiat decât pe el, Dumnezeul meu. Acum, în acest ceas al despărţirii de tot ce e lumesc, de tot ce iubesc, ascultă, fata mea, trebuie să mă asculţi bine: mă duc la El! Locul meu e acolo. Dar, dacă ţie, soţului tău, copiilor tăi, nu le va merge bine, dacă nu veţi fi fericiţi pe acest pământ, ascultă bine, Amalie, ţi-o spun eu, mama ta, să ştii că El ne-a uitat! Nu are timp de noi!

Când îmi povestea despre această spovedanie bunica îşi strângea buzele. Faţa ei, bună, frumoasă, luminoasă, se înăsprea.

— După ce a murit mama, s-a prăpădit bunicul tău, – soţul meu. Toată averea s-a dus. Tatăl tău, foarte tânăr, nepriceput în afaceri, a fost înşelat de cei mai buni prieteni. Am fost nevoiţi să vindem casa, să ne mutăm într-un apartament mai mic, cu chirie. Chelly şi Gina, mătuşile tale, au fost nevoite să lucreze din greu. Tatăl tău, la o săptămână după căsătorie, a fost arestat ca dezertor. Cu banii pe care i-a căpătat zestre a plătit să nu facă închisoare şi a stat cu mama ta la Petroşani, unde şi-a făcut stagiul militar. Apoi s-a îmbolnăvit…

Cum se poate trăi fără aer, fără apă? Oare El ne-a uitat? Suntem

doar poporul ales de El. El ne iubea, eram copiii Lui. Şi atunci, Doamne, unde eşti? De ce ne laşi să suferim atât de crâncen? De ce ne încerci atât de greu? De ce nu-ţi arunci privirea asupra noastră, Doamne?…

A doua zi dimineaţa, uşile vagoanelor s-au dat în lături. Lumina puternică năvăli în vagon orbindu-ne. Pe urmă am început să ne obişnuim. Jos, în faţa vagoanelor, jandarmi cu armele în poziţie de tragere. Ofiţeri cu haine elegante, cizme lucioase şi cravaşe în mână. Unul a strigat:

— În decurs de o oră vreau ca toate bijuteriile, ceasurile şi banii să fie puse în aceste găleţi. Cred că m-aţi înţeles. După o oră începem să facem controale. Cine a păstrat ceva va fi împuşcat pe loc. Fără judecată! Aţi înţeles? Pentru efortul de război… Dacă doriţi, puteţi întocmi liste şi după război obiectele, sau contravaloarea lor, vă vor fi restituite.

Domul Blumenthal a scos imediat un stilou şi un registru. Nimeni n-a scos o vorbă. Ni se părea normal să ne scoatem cerceii din urechi, inelele de pe degete, ceasurile de pe mână. Tata a şoptit – dar şoapta lui s-a răspândit: „Nu daţi toţi banii. De bani o să mai avem nevoie”. Ofiţerul privea distrat, din când în când ne mai îndemna, ne mai ameninţa.

— Atenţie, aici! Vom trece la controlul bagajelor. Veţi desface bagajele şi le veţi lăsa în vagoane. Vom face şi controale corporale. Nu aş vrea să-mi stric ziua cu voi. Nu-mi place să trag, dar dacă nu mi se respectă ordinele…

Toţi am predat obiectele de valoare. Unii dintre noi, mai curajoşi, mai inconştienţi, au mai ascuns câte ceva. Blumenthal înregistra de zor. Mai târziu, după mult timp, mi-am dat seama de ridicolul situaţiei. Ofiţerul privea amuzat strădania bietului evreu, de a întocmi lista cât mai corect:

Familia Solomon Avraham: o pereche de cercei de damă cu două perle; un ceas de damă, marca Omega; două verighete…

Familia Brauch Aladar: un ceas bărbătesc, marca Tellus, două verighete, un inel de damă cu un briliant, două inele bărbăteşti cu monogramă…

După o oră ne-am dat jos din vagoane. Jandarmii în jurul nostru. Câţiva ofiţeri s-au urcat în vagoane. Îndată au început să zboare cămăşi, chiloţi, prosoape. Nu se sinchiseau de nimic. Cu cinism, bătându-şi joc, răsturnau valiză după valiză, una peste alta. Lucrurile de îmbrăcăminte mai frumoase erau puse deoparte. Aşa am rămas fără fuste, fără rochie, fără pantofi. Mi-au lăsat doar un trening (cu unul eram îmbrăcată), două bluze şi bocancii din picioare. Aproape 14 luni, în deportare, nu am avut altceva de îmbrăcat decât aceste două

treninguri albastre şi perechea de bocanci grei. Restul lucrurilor din valiza mea „le-au plăcut”. Fiecare ofiţer a plecat cu câte un geamantan plin cu lucruri. La amiază, cel care condusese „operaţia de jefuire” ne-a dat ordin să ne urcăm în vagoane.

— Veţi căpăta câte o pâine întreagă şi apă la discreţie. Trimiteţi câte un delegat de fiecare vagon la cantina C.F.R., să vă cumpere ţigări şi salam.

— Dar nu mai avem bani… domnule comandant!

— Păi, să ia cu el lucruri. Băieţii de la cantină or să vă servească… plătiţi cu pantaloni, cămăşi… v-au mai rămas…

În vagoane domnea o harababură de nedescris. Ore întregi ne-am căutat lucrurile. Au fost certuri, s-au auzit ţipete. Ba au fost chiar unii dintre noi care au ridicat pumnii. „Delegaţii” noştri s-au întors cu salam, ţigări, iar pentru copii au adus lapte şi unt. Seara, uşile grele au fost închise.

Am rămas la Tiraspol, pe o linie moartă, două zile. Pe urmă în miez de noapte, am auzit din nou locomotiva. O smucitură, şi încă una, şi, iată, am pornit din nou…

——— ‖ ———

DE LA TIRASPOL la Odessa e cale de trei sau patru ore cu trenul.

Cele cinci vagoane cu evrei bucureşteni au făcut, în acel sfârşit de septembrie, 14 ore.

Nu ştiam încotro porniserăm. Nu ştiam, – şi nici nu aveam pe cine întreba. De altfel, nici grupul de jandarmi care ne însoţea nu ştia pe unde vine Bogdanov. Poate că ăsta a fost norocul nostru.

Pe hârtia îngălbenită de soare, pusă în gara Bucureşti-Triaj pe fiecare vagon, ar fi trebuit să fie trecută destinaţia lotului de deportaţi. La Odessa, însă, nimeni, nici cei de la căile ferate, nici cei de la comandatură nu ştiau unde este Bogdanov.

Vagoanele au fost din nou garate pe o linie moartă. Gara Odessa era important nod de cale ferată. Zeci de linii, vagoane vechi, scorojite, lovite de bombe. Mărfare pline de paie muiate de ploaie. O îmbulzeală de soldaţi români, nemţi, ţărani ucraineni, încotoşmăniţi ca şi cum ar fi fost gerul Bobotezii, femei cu boccele grele pe cap

Vagoanele noastre se aflau la ieşirea din gară. Pe un dâmb. Curioşi, ne-am perindat pe la micile ferestre din vagon. Gara, aflată pe un deal, domina oraşul. Bulevarde largi, străjuite de copaci, coborau până la mare, – în port. Vedeam vapoarele, bulevardele drepte, maşini, autocamioane, lume, lume multă. După o oră, două, am încetat să mai privim. Nu mai eram curioşi. Ne-a cuprins din nou neliniştea. A doua zi dimineaţa, ritualul obişnuit: deschiderea vagoanelor, sfertul de pâine cazonă, bucăţica de salam sau de slănină, golirea găleţilor. Nu

mai aveam voie să coborâm sub vagoane.

— Aici e gară mare! Nu se poate să vă băgaţi pentru nevoi sub vagon. Mai ţineţi-vă şi voi, ce naiba! Mâncare doar nu prea aveţi. Atunci de ce să vă băgaţi sub vagoane? Doar n-o să faceţi din gara Odessa o latrină?… Jandarmul a râs, ca de o glumă bună. Noi ne gândeam, însă, că va trebui să umplem hârdaiele, – şi nu vom mai avea unde să le deşertăm. Găurile tăiate de noi în podeaua de scânduri au fost utilizate acum şi pentru a deşerta vasele cu lături. Miroseau urât.

— Vă mai ţinem o zi aici – ne-a spus a doua zi dimineaţa Fanache. Nu ştie nimeni unde să vă trimită.

Încă o zi şi o noapte la Odessa. Nici măcar noi, cei tineri, nu mai aveam răbdare şi putere să stăm de vorbă. Copiii erau nervoşi. Le era sete, nu aveau loc unde să se mişte, cei din jurul lor erau crispaţi, neliniştiţi, nervoşi. Am încercat să joc cu copiii toate jocurile de care îmi aminteam. Mi-am făcut de câteva ori inventarul lăzii cu medicamente. Contabilul Blumenthal a întocmit lista deportaţilor. Eram 212 bucureşteni. (De-abia în luna octombrie au sosit încă 72 de băieţi din Bucureşti – fără familii, deportaţi – ca şi noi – disciplinar – de către generalul Cepleanu.)

Printre noi, o femeie, Esther cu doi copii mici: o fetiţă, pe care o alăpta şi un băieţel de doi ani. Pe ea au ridicat-o la Bucureşti de acasă. Soţul ei era într-un detaşament de muncă obligatorie la Ploieşti. Nici măcar nu a ştiut ce s-a întâmplat cu familia lui. Zalman Abramoviei, geamgiul, era cu soţia şi trei fetiţe. Cea mai mare, Sara, avea opt ani. Era un copil debil, bolnăvicios, cu doi ochi neobişnuit de mari. Spre deosebire de surioarele ei mai mici, fetiţa plângea tot timpul. Am încercat să aflu de ce. O bătuse un poliţist în noaptea arestării.

Orele erau chinuitor de lungi. Ziua ni se părea o veşnicie. Seara, când auzeam zgomotul făcut de uşile de la celelalte vagoane date deoparte, ne învioram. Aşteptam să se tragă şi uşa noastră, să avem în sfârşit aer. Ne înghesuiam la uşă. Nu aveam voie să coborâm. Nici nu încercam să protestăm măcar. Ni se părea firesc ca un jandarm, bătrân, în haine ponosite, ca vai de lume, cu o armă veche în mână, să ne ţină la respect…

Într-una din serile acelea, după ce am fost bine înjuraţi, am simţit că sângele îmi fierbe în vine. Revoltată, i-am spus lui Winter:

— Ce-ar fi dacă i-am dezarma şi am fugi?

Marcel mă privi atunci lung, trist. Mâna lui îmi mângâie pentru prima dată părul. Se uită lung la mine, ca şi cum m-ar fi văzut pentru prima dată.

— Ce copil eşti! Şi eu, poate, m-aş fi răzvrătit. În fond, suntem aici câţiva care putem să-i dezarmăm pe ăştia, câţiva… Uită-te la mine, Sonia, şi ascultă-mă bine: după ce îi facem inofensivi, ce se întâmplă?

Să zicem că 10–20 dintre noi ar fugi, s-ar ascunde. Ceilalţi – uită-te bine la ei – ceilalţi, bătrânii, femeile, copiii, ce-ar păţi? Ce li s-ar întâmplă? Te gândeşti?! Îţi dai seama? De altfel, nu sunt convins că cei câţiva ar reuşi să ajungă în ţară… Aşa că… las-o baltă. Hai mai bine să-i cerem lui Fanache să ne lase să ne dăm jos, să vedem ce se mai petrece şi prin celelalte vagoane. Poate are cineva nevoie de noi. Ia-ţi trusa de prim ajutor. S-ar putea ca cineva să aibă diaree, sau dureri de cap, sau să fie răcit.

Plutonierul Fanache ştia că sunt infirmiera lotului. Mi-a dat voie să intru în fiecare vagon, însoţită de Marcel.

În celelalte patru vagoane, situaţia era aceeaşi. Oamenii erau neliniştiţi, nervoşi. Unde vom fi duşi? Ce ni se va întâmplă? Cât se poate rezista cu puţină mâncare – foarte puţină – şi puţină apă? Familia Zwirn, tatăl, mama şi trei băieţi – mi s-a părut cea mai echilibrată. Sorin avea 10 ani, era cel mai mic. Cât timp am trecut prin vagonul lor, s-a ţinut după mine. Când am coborât, mi-a spus cu o voce sigură:

— Să ştii că sunt puternic. Dacă o să ai nevoie de un ajutor, să ştii că sunt aici!

De data aceasta a fost rândul meu să-l mângâi pe părul zburlit. Mă simţeam bătrână, plină de înţelegere pentru puştiul acesta curajos.

Am fost impresionată şi de fraţii Alter. Cel mare, Mircea, se ocupa de Mişu, fratele mai mic, cu o grijă paternă. Erau amândoi foarte legaţi. Cu un zâmbet cald pe buze, Mircea Alter sărea în ajutorul oricui avea nevoie. Mişu, sau cum i se spunea, Mişulică, era la fel de bun şi prietenos, ca şi fratele lui mai mare. Siguranţa lor, optimismul lor îi îmbărbătau pe cei din jur.

În alt vagon, doamna Maidenberg mi s-a plâns:

— Nu avem ce mânca. Nici eu, nici soţul meu nu punem gura pe salamul sau slănina pe care ne-o dau. Dăm totul băiatului. Ştii… nu e caşer. Mai am ceva provizii de acasă, dar se termină… Ce ne facem? Vezi ce slab e soţul meu?!

Domnul Maidenberg era, într-adevăr, slăbit. Părea de pe altă lume. Murmura, fără încetare, rugăciuni.

— De când ne-au ridicat de acasă, tata se roagă. Îmi spune mereu că numai Dumnezeu, în marea Lui putere, ne poate ajuta.

Tânărul Maidenberg era un băiat delicat, avea ochii învăluiţi într-o mare tristeţe. Îşi privea părinţii cu nespusă grijă. Ştia că din cauza lui se aflau acolo şi îşi făcea reproşuri. De multe ori mai târziu, am încercat să-l liniştesc. Nu cred că am reuşit. Pe băiatul acesta nu l-am văzut niciodată zâmbind. Niciodată nu a participat la discuţiile noastre, nu a cântat împreună cu noi. Se ocupa numai de părinţi.

A treia zi în gara Odessa. Toamna era deosebit de caldă. Hainele se lipeau de noi. Doream o baie, un aşternut curat, o mâncare caldă. Şi

apă, multă apă de băut. Toate discuţiile noastre se purtau pe aceeaşi temă.

Mama se spăla de îndată ce aveam puţină apă. Când îi ţineam pătura într-un colţ al vagonului, auzeam cum se şopteşte:

— Păi da, e cucoană mare… trebuie să se spele…

Tot Winter a fost acela care m-a învăţat să nu „aud", şi deci să nu răspund. Aşa m-am deprins să nu „aud", să nu „văd" decât atât cât trebuie şi – ceea ce era mai important – să nu răspund. Ana Blumenthal, soţia contabilului, mă povăţuise:

— Când vrei să răspunzi, numără în gând… până la 10, apoi încearcă să te gândeşti la altceva… e mai bine… mai sănătos.

Era, într-adevăr, mai sănătos. Un singur lucru nu a putut nimeni să mă oprească: să uit!

Seara, vagoanele au fost din nou deschise. Aproape că nu reuşisem să ne îndeplinim tot „programul" obişnuit. Găleţile de apă mai erau goale. Fanache a venit în fugă.

— Gata, îmbarcarea! Plecăm!

— Încotro, domnule plutonier?

— Şi dacă o să vă spun, o să ştiţi? Nici eu nu ştiu pe unde vine asta. O să vedem acolo. Gata! încuie uşile, mă Vasile! Acuş vine locomotiva să ne remorcheze!

După două ore, şuieratul prelung al locomotivei, scrâşnetul ascuţit al roţilor neunse, smuciturile vagonului ne-au trezit din toropeală.

Fiecare primea, în felul lui, începutul acestei noi etape. Zalman cu soţia plângeau: „Vai de noi, ce-o să fie cu noi?"

Placek, rare în toate aceste zile nu a deschis gura, privea curios în jur. Părea să spună: „Pe mine toate astea nu mă interesează! Ce caut eu aici?"

Aladar Brauch mângâia cu duioşie mâna soţiei. Erau timişoreni. În ultimii ani locuiseră la Bucureşti. Vorbeau între ei germana. Din prima clipă s-au împrietenit cu părinţii mei. Fritz, fiul lor, înalt, lat în umeri, cu ochii castanii, veseli, era pus mereu pe şotii. Ne-am împrietenit imediat. În cele aproape 14 luni de deportare, Fritz m-a tras de multe ori de cozi, m-a bătut, uneori ca pe un băiat, dar a fost pentru mine ca un frate.

Acum, Fritz încerca să ne explice, mie şi lui Winter, că vom fi duşi într-un sat, cazaţi în case ţărăneşti. „Vom face baie, vom mânca ciorbă caldă, vom bea câte o găleată cu apă şi apoi vom putea dormi mult…"

— Nu de odihnă avem nevoie – am încercat să-i întrerup visul optimist – ci de paturi, de ziduri, de un acoperiş…

— Of! şi tu cu realismul tău enervant…

— Tu visezi, Fritz, şi apoi, dezamăgirea va fi mai mare – spuse Winter, care, ca de obicei, era alături de mine. Îmi lua apărarea. Şi el mă socotea ca pe o soră. Din primele zile, pe când ne aflam încă la

şcoala de pe strada Sfinţilor, mama l-a „înfiat”. Era deosebit de toţi ceilalţi. Nu prea înalt, zvelt, delicat. Avea un fel deschis de a vorbi, un zâmbet îngăduitor. La cei paisprezece ani ai mei, m-am pomenit îndrăgostită de el. Cred că şi-a dat seama imediat. Era cu nouă ani mai mare decât mine. Cu gândul la sora lui, de vârsta mea, rămasă la Brăila, Winter se purta cu mine ca un frate.

Patru ore de călătorie. Am ajuns într-o gară mică. Berskaia. Locomotiva, de data aceasta, nu a mai fost detaşată de vagoane.

Beznă. Un felinar chior lumina un peron rudimentar.

În faţa „gării”, un tren cu vagoane de persoane. În zgomot şi îmbulzeală de nedescris, ne-am suit în tren. Parcă n-am fi călătorit niciodată ca oamenii, pe bănci, în compartimente cu uşi, ferestre.

Bagajele colective, lăzile cu medicamente, cu scule, în general bagajele grele le-au încărcat bărbaţii pe două platforme anexate acestui tren „personal”.

După o călătorie de o oră, două, am ajuns într-o haltă de cale ferată. Locomotiva s-a detaşat de trenul nostru şi am rămas acolo, consemnaţi în vagoane. Zorile apăruseră demult. Nimeni nu simţea însă oboseala.

Câteva căruţe ne aşteptau. Pentru bagaje. Încercam din nou să ne organizăm. Băieţii descărcau platforma, vagoanele de geamantane, bocceluţe, sacoşe, saci. Un vacarm îngrozitor sparse liniştea dimineţii. Cei doi ceferişti, impiegaţi de mişcare, priveau amuzaţi „tabloul” din faţa lor: bărbaţi, femei, copiii, coborând claie peste grămadă. Ne strigam unii pe alţii. Copiii îşi căutau părinţii, părinţii îşi căutau copiii.

Înjurăturile curgeau. Loviturile paturilor de armă erau amortizate de rucsacurile şi boccelele purtate în spate. Din când în când răzbătea câte un vaiet:

— Nu mai da, domnule ofiţer (pentru unii dintre noi, orice militar era ofiţer, chiar dacă nu era decât un simplu căprar).

Căruţele încărcate cu bagaje porniră. Noi, după ele. Răcoarea dimineţii ne dezmetici. Bătrânii se aflau împreună cu copiii, cocoţaţi sus, pe bagaje. Fritz îmi spuse, cu toată seriozitatea:

— Acum pornim în căutarea aurului din preeria Vestului Sălbatic.

Nu cred că am apreciat comparaţia lui, dar ştiu că mi-am rotit, atentă, privirea în jur. Şase sau opt jandarmi păzeau un grup de 212 bărbaţi, femei, copii. Drumul ni se părea lung. După vreo două, trei ore, se iviră în faţa ochilor noştri căsuţele unui sat. Eram la capătul puterilor. Obosiţi, lihniţi de foame, însetaţi. Zăcuserăm în vagoane zile în şir, ne dezobişnuiserăm să mai mergem.

Acum ne târam. Cei slabi, fără putere mergeau în frunte. Tinerii, adică noi, încercasem să imprimăm un ritm mai vioi marşului. Tata şi-a dat seama că cei slabi vor rămâne pe drum, – şi jandarmii, atâta aşteptau ca să-şi descarce armele. Aladar Brauch, Ionel Teichman,

Blumenthal, Marcel Winter, ing. Schwartzenberg, Mircea Alter, Sandu Grin, Bercu Bercu au început să organizeze coloana. În felul acesta, după câteva ore de mers, la amiază toată lumea a intrat în sat. N-a rămas nimeni pe drum. În faţa unei clădiri, fosta magazie a sovhozului, căruţele noastre cu bagaje aşteptau. Cei cocoţaţi pe bagaje, în căruţe, au avut timp să tragă un pui de somn. Erau acum odihniţi şi se îngrămădeau să ne comunice noutăţi:

— E bine aici! E duşumea pe jos!… Vor să ne dea paie… Directorul de aici e un om cumsecade… Ne dă voie să facem ciorbă, la cazan… A zis că nu are ce face cu noi… Nu ştie ce să facă… A spus că o să telefoneze la Guvernământ, la Odessa… Are pâine pentru toată lumea…

Strânşi în jurul bagajelor, care între timp fuseseră zvârlite din căruţe, îl aşteptam pe directorul fermei agricole. Nu a întârziat să se arate. Un inginer agricol. Părea bolnav. Slab, de-abia putea vorbi. Fără să se uite la noi, a murmurat ceva. Cei care erau mai departe au început să întrebe:

— Ce spune? Nu se aude! Ce vrea?

Noi, care eram mai în faţă, mai aproape de el, l-am auzit:

— Nu ştiu de ce v-au trimis la mine. N-am ce face cu voi! Până una, alta, intraţi în magazie. Luaţi paie din dosul clădirii. Faceţi-vă culcuşuri. O să vă dau zarzavat şi ulei să faceţi o ciorbă la cazan. Faceţi o groapă ca să zvârliţi lăturile. Aveţi bolnavi de tifos? Nu, atunci e bine. Să nu vă prind că faceţi murdărie. Să nu vă plimbaţi… Aici să staţi… Las' că scap eu de voi. Auzi, dom'le, ce pacoste! De jidani aveam eu nevoie? Au înnebunit cu totul… Nu-i de lucru…

Ne-a întors spatele şi a plecat. Acesta a fost Cornel Dumitrescu, inginer agronom, bolnav T.B.C. Fusese trimis disciplinar de Antonescu în Transnistria, ca director de fermă agricolă. Aşa proceda Mareşalul cu legionarii notorii, de care vroia să scape!

În orele amiezii, începurăm să ne organizăm. Era loc pentru toţi. Paie, slavă Domnului, destule. Din fântâna aflată în curte, nu departe de magazie, scoteam o apă tulbure, – dar cine se mai uita la culoarea ei? Beam pe săturate, ne spălam. Apa era rece: toamna, însă, caldă. În magazie am făcut un colţ al femeilor şi un colţ al bărbaţilor. Ne ţineam, cu schimbul, pături, – ca nişte paravane – şi în dosul lor ne spălam, ne primeneam.

Sandu Grin, subinginer de drumuri şi şosele, un bărbat în jurul a 30 de ani (matur faţă de ceilalţi băieţi deportaţi), celibatar, şi-a organizat imediat o echipă de lucru. A luat în primire lada cu scule dată de Comunitate încă în gara Bucureşti-Triaj şi, în câteva ore, în fundul curţii se construia o hazna, înconjurată de un gard de lemn. La dreapta „femei", la stânga „bărbaţi". În tot timpul deportării, oriunde ajungeam, Sandu organiza lucrul, construia, fie o hazna, fie o

bucătărie în aer liber, fie o instalaţie de duş, fie că bătea scânduri la ferestre sau pe acoperiş. Băiatul acesta, înalt, de peste un metru nouăzeci, deja pleşuv, cu dinţi mari şi privirea blândă, ne-a fost tuturor drag din primele zile. Lui Sandu i se putea cere orice ajutor. Se pricepea la toate. Îşi spăla singur lucrurile (era foarte curat şi îngrijit îmbrăcat), şi îi îndemna şi pe ceilalţi să facă la fel, povestea celor mici basme („ştiţi, la Bucureşti, am nişte nepoţi, copiii fratelui mai mare, care este avocat… nişte nepoţi, draci nu alta. Când sunt cu ei nu scap niciodată fără să le spun o poveste…"), ba şi cânta, cu o voce gravă de bas, arii din operete…

Seara ni s-a dat hrană rece, dar, – aşa cum ne promisese – directorul fermei ne-a trimis o căruţă cu zarzavaturi şi un bidon de ulei. Femeile, sub conducerea Luizei Teichman, au început să cureţe zarzavatul. De dimineaţă, în cazan clocotea o ciorbă. Treceam pe lângă cazan cu cănile în mână:

— Prima mâncare caldă în Transnistria, murmură mama.

— Nu e rea deloc – zise tata. Măcar de-am avea mereu câte o farfurie de mâncare caldă…

De câte ori nu ne-am gândit la aceste vorbe!

Ciorba aceea n-o s-o uităm niciodată. A avut gustul tuturor mâncărurilor bune pe care le-am visat timp de două săptămâni cât am călătorit în vagoanele de vite. Sorbeam zeama caldă, viaţa ni se părea mai uşoară, viitorul nu mai era atât de negru, de înfricoşător.

În amurg, strânşi în jurul unui foc, am cântat arii de operă, de operetă, şansonete, cântece hasidice.

Când ne-am culcat, soarele apunea de-a binelea. Un soare roşu-violet, care dădea cerului nuanţe de curcubeu. Aerul era mai rece. Ne-am vârât adânc în paiele cu mireasmă plăcută. Mirosul florilor sălbatice, risipite prin paiele uscate, ne-a îmbătat. Am dormit somn fără vise, greu, odihnitor.

A doua zi dimineaţa, câţiva ucraineni, foşti sovhoznici, angajaţi ai fermei de stat, se apropiară de noi. Aveau bidoane cu lapte. Banii nepredaţi la Tiraspol au început să apară. Un ou, o cană cu lapte… Copiii se zbenguiau prin curte. Soarele era darnic, ne încălzea. La prânz, din nou ciorbă.

„Raiul" a ţinut exact trei zile. Între timp am cutreierat prin fermă. Am văzut ruinele şcolii sovhozului, casele lovite de bombe. Se vedea că pe aici a trecut războiul. Câmpul pârjolit, niciun semn de arătură, nicio vită. La câţiva kilometri depărtare, câteva bordeie în care locuiau ucrainenii care ne aduceau lapte.

În a treia zi, directorul fermei trecu prin curte:

— Strângeţi tot! La noapte vine trenul să vă ia. Nu sunteţi pentru mine. Cei de la Odessa au vrut să scape de voi. Trebuia să ajungeţi din Bucureşti la Bogdanovka, în judeţul Oceacov… Acolo sus, pe Bug, la

vărsarea râului în Marea Neagră.

Din nou căruţe pentru bagaje, dar şi pentru noi. Din nou înjurături şi lovituri în spate, în cap. Vagoanele trenului personal ne aşteptau. Zăpăceală, ţipete, dezordine. Sus în vagoane. Apoi din nou jos din vagoane. În gara Berskaia mărfarul, vagoanele de vite ne aşteptau în noapte cu uşile larg căscate. Obosiţi, zăpăciţi, fără a crâcni, ne-am culcat. În vagon, aceiaşi oameni cu care porniserăm din Bucureşti-Triaj. Să fi fost doar întâmplarea, sau fiecare a căutat să fie în acelaşi vagon?… După câteva ore, trenul a pornit. Nimeni nu dormea.

——— ‖ ———

VAGOANELE în care ne aflam fură oprite câteva ore la Odessa. De data aceasta aveam o destinaţie. În fine, vom putea să ne „gospodărim”. Porniräm. Încă o oră, două de călătorie. Locomotiva zbura.

— Parc-ar fi expres – observă unul dintre noi.

— Dar-ar Domnul să ne ducă la bine şi nu la…

— Of! – că prăpăstios mai eşti, Bercule!

Bercu Bercu nu avea mai mult de 27–28 de ani. Era împreună cu soţia, Matilda. Toţi băieţii îl invidiau. Matilda era frumoasă. Părul negru, lung, îi cădea pe umeri. Forme rotunde, zvelte. Spre deosebire de Bercu, Matilda râdea mai tot timpul. Era veselă, plină de optimism, dornică de viaţă. Nimic nu i se părea greu, grav, neobişnuit, într-o seară, mi-a destăinuit „secretul” ei:

— Vreau să trăiesc, Sonia! Vreau să ajung în Palestina. Vreau să învinge greutăţile. Nu ştiu dacă mă înţelegi… Am fost toată viaţa mea o fată veselă, iubită, răsfăţată. Bercu s-a căsătorit cu mine pentru că mă iubea. Şi mă iubeşte şi azi. Ca un nebun. Eu ştiu de ce e aşa de posomorât, furios, pesimist. Pentru că, atunci când ne-am căsătorit, mi-a spus: „Matilda, cu mine o să-ţi fie mereu bine. La nevoie îmi voi da viaţa pentru tine… Vom trăi liberi şi fericiţi în Eretz Israel”… Să nu crezi că sunt inconştientă… Unii or fi crezând că sunt nesimţită. Când e de plâns, eu fac haz de necaz. Nu vreau ca Bercu să mă vadă tristă. Nu vreau să-şi facă şi mai multe reproşuri decât îşi face. Nu este vinovat că am fost deportaţi. Cine ar fi crezut? A făcut muncă obligatorie! Nu a lipsit nicio zi! Dacă l-au trimis la Cercul Teritorial, în grup, sub pază, pentru o viză pe livretul militar, nu a fost vina lui! Bucureşteni deportaţi? Când s-a mai întâmplat asta? Cred că suntem primii! Nu e drept, nu e cinstit, nu e logic! Şi totuşi ne aflăm aici. Vreau să trăiesc, Sonia! Şi voi trăi! Fără să plâng! Fără să-i fie cuiva milă de mine! Mă înţelegi?

Am rămas prietene. Şi nu o dată am fost pusă în situaţia să-i iau

apărarea. Nu o dată am explicat celor care nu o cunoşteau că e o fată conştientă de tinereţea şi frumuseţea ei, că vrea să trăiască şi să ajute şi celorlalţi să treacă mai uşor prin clipe grele…

Gara Vigoda: o magazie lovită de schije, un coteţ, o hazna şi o grădină în paragină. Ceva mai departe, o fântână cu o căldare pe jumătate mâncată de rugină.

Am coborât din vagoane. Aveam „sistem". Băieţii descărcau bagajele. Bărbaţii se ocupau de femei şi copii. Totul în linişte şi în viteză. Paturile armelor loveau mai puţin spatele nostru. Înjurăturile curgeau însă şuvoi…

Nu ne mai sinchiseam. Aproape că nici nu îi mai auzeam pe „vitejii" noştri paznici. Eram preocupaţi să nu pierdem ceva, să nu ne depărtăm de convoi. Căruţele ne aşteptau în drum. De data asta am avut şi noi loc sus, peste bagaje. Lică Erlich a învăţat, din ultimele transbordări, să rânduiască bagajele şi să ne aşeze şi pe noi. Lică era un munte de om. În ţară, – în „civilitate" – cum obişnuia să spună, fusese „moşier": avea „bărci", cu care se ducea la Moşi la Bucureşti – şi în toate târgurile din ţară. Bărcile le împingea singur, în văzduh, „de se ridicau până la cer".

— Sunt oaia neagră a familiei – ne-a povestit el la început. Am fraţi, surori. Toţi intelectuali. Nu mi-a plăcut să învăţ. Am îndrăgit viaţa asta liberă, Moşii, târgurile, ţiganii…

Avea o putere herculeană. Ridica singur cinci, şase valize. Lua în braţe doi copii şi în dinţi un sac. Când ne aflam la şcoala din strada Sfinţilor, auzind-o pe mama vorbind germana, s-a apropiat şi, în limba lui Heine, i s-a adresat:

— Mă iertaţi de îndrăzneală. Tatăl meu a fost evreu german. Cu el am vorbit numai nemţeşte. Aş vrea să ştiu dacă aveţi ceva împotrivă ca eu să mă ocup de dumneavoastră.

Tata a rămas surprins. Mama nu. Ea a înţeles de îndată despre ce este vorba.

— De acord, domnule Erlich. Dumneata vei avea grijă de noi trei, iar eu voi avea grijă de dumneata. O mâncare, o rufă… O familie.

Ochii lui Lică s-au luminat.

— Da, doamnă. Asta e, m-aţi înţeles. Sunt şi eu familist, cum s-ar zice. Trăiesc cu o ţigancă, am cu ea trei puradei. N-am lăsat-o să vină cu mine. Tare ar fi vrut. Ce să fi făcut cu copiii? Eu unul sunt însă tare nepriceput. Nu ştiu să fac o mâncare, să-mi spăl o rufă – ştiţi, acolo, o cârpeală…

De atunci a fost, ca şi Winter, unul dintre membrii familiei noastre. Nu ştiu ce ne-am fi făcut fără el. Tata, veşnic bolnav, nu era în stare nici măcar să strângă păturile.

Noaptea era rece. Cerul spuzit de stele. Luna lumina puternic

câmpia ucraineană. Drumul era cu hârtoape. Căruţele ne hurducau. Ne dureau oasele. Gemeam, icneam. Ne era frig.

— Staiiii!!!

Strigătul prelung al jandarmului ne trezi pe toţi din amorţeală. În faţa noastră, câteva clădiri se conturau în întuneric.

— Asta e ferma de stat! E aici un director tânăr… Gogleaţă.

Căruţaşul care ne însoţea ştia româneşte. Lucrase în urmă cu ani în Basarabia.

— O să munciţi. Are floarea-soarelui… păsări… drumuri… Aveţi grijă… Ce să vă spun… Aveţi grijă!

Nu am dat prea mare importanţă cuvintelor lui. De-abia mai târziu le-am înţeles rostul.

Luna ne era felinar. Dădurăm jos din căruţe bagajele. Ţipete, certuri. Căruţaşii ucraineni ascunseseră sub paiele din căruţe, bagaje. Încercau să le fure, plecând cu ele. Profitau de oboseala noastră, de întunericul nopţii, de buimăceală. Totuşi oamenii noştri i-au prins. Jandarmii au intervenit. Paturile armelor au intrat din nou în funcţiune. După vreo oră, căruţele au plecat – ceva tot ne-au furat. Jandarmii continuau să ne blesteme pe noi, nu pe hoţi.

Grajdul cel mare din faţa noastră fu imediat ocupat. Ne aşezarăm într-un colţişor. Placek se apropie de noi. În mână avea valiza din piele de porc. Vorbind limba germană, ne întrebă dacă poate intra în grupul nostru. Bercu Bercu şi Matilda se lipiră şi ei de noi. Cu familia Brauch eram împreună încă de la şcoala din strada Sfinţilor. Winter dormea lângă tata, – făcea parte din familie. Contabilul Blumenthal se alătura şi el. Cred că Lică era cel care îi atrăgea ca un magnet pe toţi, Vitalitatea lui, dragostea lui de oameni. Felul în care ajuta pe fiecare.

Peste drum de grajdul fără acoperiş se vedeau câteva clădiri mici. Câteva sute de metri mai departe, alte câteva clădiri.

Am dormit îmbrăcaţi. În zori, ne-a trezit soarele. Nu aveam acoperiş deasupra capului. Roua nopţii se aşternuse pe haine. Am descoperit în apropiere e fântână. La câteva zeci de metri, căpiţe de fân. La câteva sute de metri un câmp, cu şanţuri adânci, fumegânde. Fritz şi cu mine, nerăbdători, pornirăm „în recunoaştere”. Panouri mari, cu câte un cap de mort, anunţau pericol de moarte. „Câmp minat.”

— Ce fel de câmp minat? Iese fum din el.

Ţăranul care lucra la fermă, acelaşi care condusese convoiul de căruţe noaptea, ne-a strigat din depărtare:

— Opriţi! îs mine! Săriţi în aer!

Se apropie de noi şi ne făcu semn să ne aşezăm pe pământ, să nu fim văzuţi împreună, de la administraţie.

— Au adus jidani de la Odessa. Asta a fost după ce nişte partizani au aruncat în aer nu ştiu ce comandament militar şi au omorât câţiva ofiţeri. De plătit au plătit jidanii. Pe ei i-au adus. Mulţi. Mii. Nu se mai termina convoiul. Îi puneau să sape şanţuri şi îi mitraliau. Un şir, apoi altul. Şanţul se umplea. Veneau apoi cisterne şi vărsau pe ei apă-tare. Ardeau. Şi azi mai ard. Zic ăia de la fermă că odată cu ploile s-or usca şi jidanii în gropi. Acum mai ard încă.

Înlemnirăm. A fost primul nostru contact cu moartea. Moartea colectivă. Nu a unui om sau a unui grup de câţiva oameni. Ci o moarte organizată, bine planificată, a mii de oameni, a mii de evrei. Ea era acolo, alături de noi. O vedeam. Nările noastre erau pline de mirosul ei. Mirosul morţii…

— După ce i-a curăţat pe toţi, au pus mine. Dacă vrea cineva să vadă ce-i în gropi sare în aer şi plezneşte. Zilele trecute un bou se ducea la păscut, mai încolo, şi a zburat în aer. Ceva bucăţi am mai găsit. Ce-a mai râs Gogleaţă…

— E directorul fermei?

— O să-l vedeţi. Umblă în cizme negre şi cu pistolul la brâu. Feriţi-vă de el. Şi noi, ăştia câţiva care am mai rămas pe-aici, ne ferim. Ceilalţi au fugit cu toţii. Eram mulţi muncitori la fermă… S-a culcat cu toate fetele noastre. Ba nu s-a dat înapoi nici de la femeile noastre, mai bătrâne. „Găina bătrână face zeamă bună”, obişnuieşte să zică după ce ne ia câte o femeie, în pat. N-avem ce face. Am rămas aici. N-am plecat cu puterea sovietică. Lucram la sovhoz. Cei tineri îs în armată. Cine ştie când o să-i mai vedem. Noi am rămas cu copiii, cu babele şi moşnegii. Muncim greu. Nu ne e uşor nici nouă. Dar nu suntem jidani… nu o să sfârşim în groapă – bătrânul făcu un semn cu mâna spre câmpul fumegând.

Ţăranul se ridică şi plecă. Fritz şi cu nune am rămas aşezaţi pe pământ. Priveam în zare. Ne era teamă să ne privim. Soarele de toamnă târzie încălzea. Nouă ne era frig. Îmi clănţăneau dinţii în gură.

— Auzi, Sonia… să nu vorbim! Să nu le spunem nimic celorlalţi… Nimănui… Ce rost are să-i speriem. Poate a exagerat ciolovecul ăsta, Poate a vrut să ne sperie… poate nu-i dracu chiar aşa de negru…

Când ne apropiarăm de grajd, toţi erau „în front”. În faţa lor, doi jandarmi. Şi un civil cu cojoc, pus peste o cămaşă verde, cizme, centură cu pistol. Mic de statură, slab, osos, cu nasul ascuţit şi buze subţiri. Ochii mici, ca de viezure, vicleni. Mâinile i se bălăbăneau de-a lungul corpului. Mâini lungi, ca de maimuţă, cu palme mari, bătătorite şi degete osoase. O caricatură.

Urât mai e – gândeam.

Mama îmi şopti în aceeaşi clipă:

— Bine că aţi venit. Noroc că nu a făcut încă apelul.

— Jidanilor… – aşa şi-a început domnul director Gogleaţă

cuvântarea de „bun sosit”. Mareşalul v-a trimis aici ca să munciţi, şi să crăpaţi… Eu întâi v-aş lăsa să crăpaţi şi-apoi v-aş munci. În ziua de 21 ianuarie, anul trecut, am participat la sfânta noastră rebeliune legionară. M-am socotit atunci cu o mulţime dintre voi. Pe ăia i-am trimis însă spre ceruri… Greşesc… în iad. Pentru că voi jidanii n-aveţi un Dumnezeu. Voi îl aveţi pe dracu’ în voi. Vânzători de neam şi glie. Mareşalu’ a considerat că eu îs mai de folos aici. Sunt agronom. Domnu’ inginer agronom Gogleaţă… Asta-s! Câmpiile asta eu le-am semănat… Am scos untu’ din ciolovecii de-aici. Nu-mi ajung. Au fugit putorile de lucru greu… Puturoşi. Ferma asta e ferma statului. O să munciţi. O să zbârnâie. Dacă nu… Cu sângele vostru o să ud pământul. Apelul! Vreau să vă aud numele. Să vă văd. Aşa-mi place mie. Să văd cu cine am de-a face. Şi fetele, şi cucoanele voastre… Jidovcuţele mi-au plăcut întotdeauna. Miroseau frumos. Demult n-am mai avut la aşternut o jidovcuţă…

Eram 212 oameni înşiruiţi pe cinci rânduri. 212 oameni livizi, cu privirile înspăimântate. Aveam în faţă un nebun, un nevropat. Viaţa noastră era în mâinile lui. Cei doi jandarmi zâmbeau, mulţumiţi de spectacolul la care asistau. Simţeau că ne era teamă. În aer plutea un miros de cenuşă. Probabil de la câmpul cu şanţuri.

— Abramovici Zalman, Abramovici Braha, Abramovici Sara, Abramovici Mona, Abramovici Ghita…

Blumenthal, contabilul, încerca din răsputeri să strige cu o voce cât mai puternică.

Familia geamgiului Zalman era în rândul dinaintea noastră. Un om mic de statură, slab; o femeie palidă, muncită, încovoiată de osteneală. Trei fetiţe. Cea mai mare, de opt ani, avea un obraz mic, palid, doi ochi mari negri, plini de lacrimi şi spaime. Celelalte două fetiţe râdeau. Una avea în braţe o minge roşie.

— Să tacă! Să nu râdă! Pui de jidoavcă!…

Gogleaţă i-a smuls micuţei Ghitale mingea din mână.

A aruncat-o în aer şi cu o mişcare rapidă şi-a scos pistolul şi a tras. Mingea a plesnit în aer, lovită de gloanţe. Auzeam gemete. Unii plângeau înfundat. Ghitale începu să plângă în hohote. Apoi şi Sara. Mama fetiţelor s-a aruncat la picioarele lui Gogleaţă.

— Să nu mi le omorâţi! Să nu mi le omorâţi! Nu trageţi, domnule, nu trageţi! Zalman, îngrozit, nu se mişca.

Blumenthal a continuat cu vocea puternică, dar ascuţită să citească:

— Alter Mircea, Alter Mişu. Cei doi băieţi, unul mai mare, fratele vârstnic, au făcut un pas înainte. Feţele le erau destinse. Privirea limpede. Mircea îl ţinea pe Mişu de mână, ca şi cum ar fi vrut să spună: noi suntem „unul” inseparabil. Pe noi nu ne sperie nimic. Îi

căutau lui Gogleaţă privirea.

— Brauch Aladar, Brauch Irene, Brauch Friederich.

Clipa de tensiune trecuse. Gogleaţă a uitat de minge, de fetiţe. În faţa frontului, alături de familia Abramovici, alături de cei doi fraţi Alter, se aflau cei trei Brauch. Părinţii lui Fritz, oameni în vârstă. Erau mici de statură. Irene îşi ţinea capul cu păr cărunt sus, mândră. Parcă şi Aladar crescuse… Fritz, alături de ei, părea un uriaş. Îl piiveau pe Gogleaţă drept în ochi.

Blumenthal continua să strige:

— Blumenthal Alfred, Blumenthal Ana – şi păşiră înainte. Anuţa îi zâmbea soţului, parcă spunându-i: eşti mic de statură, ai spatele rotund, eşti chel, dar în ochii mei eşti cel mai frumos dintre toţi cei de aici, cel mai bun, cel mai deştept şi curajos. Iar eu sunt femeia ta. Blumenthal îi surâse uşor Anuţei ca şi cum ar fi înţeles mesajul ei, fără de cuvinte şi continuă:

— Bercu Bercu, Bercu Matilda. Cei doi tineri, frumoşi, ţinându-se de mână, făcură un pas înainte. Gogleaţă îi reteză lui Blumenthal vorba:

— Stai, mă jidane! Taci! Vreau să mă uit la femeia asta. Frumoasă eşti, şi plescăi zgomotos. Ce păr… pana corbului. Da, se vede că eşti jidoavcă… Ai ochii mari, negri, ca toate jidoavcele. Cred că noi doi o să mai vorbim. Şi el e soţul, nu?… Şi cu tine o să mai vorbesc… ha-ha-ha! Dă-i drumu', jidane! Ţine-o tot aşa, îmi place ce e aici. O să ne distrăm frumos… Muncă, muncă şi iar muncă. Las' că scot eu untu' din voi.

— Cernat Mihai, Cernat Elena, Cernat Mioara.

Cernat Mihai era un nume „romanizat". Mişu încercase încă din anul 1938 să-şi ia o altă identitate. Nu-i reuşise. Fata lui, blondă, frumoasă, avea 18 ani. Nu am putut niciodată să stau de vorbă cu ea. Era atât de încântată de frumuseţea ei „aeriană" încât mă descurajase din prima clipă. Cred că în afară de oglindă, farduri, „party"-uri şi băieţi, nu a avut altă preocupare la Bucureşti. Era la curent cu toate cancanurile din lumea actorilor şi fericită de a fi prietena unor băieţi bogaţi, fiii unui cunoscut cofetar. Era doar… Mioara Cernat. Acum stătea în faţa lui Gogleaţă şi îl privea speriată. Genele, care umbreau doi ochi mari, albaştri, tremurau. În ochi sclipeau lacrimi. Gogleaţă o dezbrăca cu privirea. Faţa lui uscată, plină de coşuri, se înroşi.

— Cum de-ai nimerit aici, Mioara Cernat? Mioara vine de la Sfânta Mărie, nu? Tot jidoavcă eşti? Ce dracu? Nu poate omu' să mai aibă încredere nici măcar în Sfânta Născătoare. Mă fată, mă… Nu pot să-ţi zic jidoavcă.. Mă fată, de unde ai luat părul ăsta, spic de grâu? Şi ochii…?

Frumuseţea Mioarei Cernat îl zăpăcise. S-a mai învârtit câteva clipe în jurul ei, pe urmă i-a dat ordin lui Blumenthal să continue.

Copiii mici plângeau. Le era foame. Felul în care Gogleaţă făcea „comentariile”, umblând cu pistolul, ne înfricoşa.

La ora prânzului, când soarele era deasupra noastră, obosise şi el.

— Mă duc să mănânc. Mâine ne vedem iară… Să nu vă depărtaţi de grajd, să nu faceţi murdărie. Dacă nu ascultaţi… s-a terminat cu voi…

Gogleaţă, însoţit de jandarmi, a făcut stânga-mprejur. Am rămas nemişcaţi, în linişte. Eram în şoc. Soarele strălucea puternic. Se auzea undeva, departe, huruitul unui tren, o locomotivă fluierând. Câteva păsări zburară în stol, sub cerul senin.

Mâinile îmi erau reci. Mă gândeam: ce va fi mâine, cum vom putea trăi sub ordinele unui asemenea sălbatic? Ceilalţi, gândeau, desigur, la fel. Îmi era teamă să mă uit în ochii părinţilor mei, să-mi privesc prietenii. Dacă voi citi spaima? Oare şi ochii mei reflectă aceeaşi teamă? După un timp… poate zece minute… poate o oră, copiii ne-au trezit din şoc. Le era foame, sete. Şi vroiau să se joace. Nu puteau înţelege „înţepenirea” colectivă. Grienbergii s-au îndreptat primii, spre grajd, pentru a-i da lui Zitale de mâncare. Apoi Hechterii, Lupeştii, Zwirnii…

Fritz, atât de volubil de obicei, tăcea îngândurat. Winter a încercat, spre seară, să cânte, să fredoneze nişte melodii. Altădată ne alăturam, cântam şi noi. De data aceasta fredona singur. Îl ascultam, dar ne gândeam la ziua de mâine.

Nu mai ştiu dacă în ziua aceea am mâncat. Lică ne tot îndemna cu nişte salam şi pâine. Aveam înaintea ochilor faţa respingătoare, plină de coşuri purulente, a domnului inginer agronom Gogleaţă. În urechi îmi răsuna tot timpul râsul lui strident, demonic.

——— ‖ ———

ÎN NOAPTEA aceea nu am dormit. Zorile ne-au prins pe toţi treji. Umeziţi de rouă, tremurând de frig. Şi înfricoşaţi. Pe focuri de scândurele încălzeam oale cu apă. Lică a adus de la foştii sovhoznici – ucrainenii care continuau să lucreze la fermă – o oală cu lapte. Cei care aveau copii au luat câte o cană. Drept plată pentru alimente, ţăranii erau dispuşi să primească pantofi, cămăşi, haine, ştergare.

Pe la ora 10 au apărut doi jandarmi.

— Adunareaaaaa!!! Domnu’ director vrea să vă facă comunicări! Adunarea, fuga marş! Cu toţii în front! Mişcarea!

Din nou pe cinci rânduri. Strânşi unii într-alţii. Ca un zid. Ca nişte ziduri.

Gogleaţă apăru călare pe cal. Încruntat începu să strige:

— Imediat după adunare vă strângeţi boarfele şi treceţi în casele alea mici, de colo. Sunt camere mai mari şi altele mai mici. Împărţeala

o faceţi voi. Nu mă amestec. Mâine vine domnu' căpitan, şeful comandamentului militar de la Ovidiopol. Ăia de la comandatură răspund de paza voastră. Eu am nevoie de voi la tăiatul florii-soarelui. Suntem în întârziere. Să nu vină ploile înainte să terminaţi, că vă termin eu pe voi. Mai sunt găinile. De mâine vreau o echipă la găini. La şase dimineaţa să fie şase fete, colo, la administraţie… Tot mâine la şase să fie 100 de lucrători cu câte un cuţit în mână. O să ieşiţi în câmp, la tăiat floarea-soarelui. Cinci oameni am nevoie la iaz. Dar să fie voinici. Trebuie să tragă năvoade… La mine la bucătărie vreau două femei… La corpul de gardă e nevoie de două femei, pentru curăţenie… Se aude? Hei, tu, ăla cu catastiful – şi vârful biciuştii lui se opri în pieptul lui Blumenthal. Ce faci? Nu scrii tot ce spun eu? O să uitaţi şi-o să fie vai de voi… Aşa… Scrie… Şi tot de mâine să vie la magazie trei oameni ca să le dau tainul pentru câţi oameni ies la lucru. O să vă gătiţi singuri mâncarea. Aţi înţeles?

Niciun răspuns. Doar Blumenthal scria de zor. Privirea lui Gogleaţă se plimba peste noi. Deodată zâmbi. Buzele subţiri dezveliră două şiruri de dinţi negri, cariaţi. Sări de pe cal, se apropie de jandarmi şi schimbă cu ei câteva cuvinte. Jandarmii râseră zgomotos. Gogleaţă se îndreptă spre noi. În drum, îşi desfăcu teaca revolverului.

— Azi e duminică. Zi sfântă! Zi de bucurii şi petreceri. Zi când fiecare român trebuie să se închine. O să mă închin şi eu cu voi. Ha-ha-ha-ha! Ia veniţi mai încoace, domn fruntaş şi domn caporal! Eu zică să-ncepem jocul!

Nimeni nu mişca. Nici măcar copiii. Gogleaţă începu să se plimbe printre rânduri.

— Ia ieşi tu, mă! Acolo, în faţa rândurilor, – şi tu, şi tu… Mă, ăla lung, treci şi tu, şi tu ăsta cu nasul mare. Tu, ăla gras… şi tu, ăla slab. Aşa. Ia să vedem… Sunteţi zece?

Cei zece stăteau înaintea noastră. Gogleaţă îi aranja după înălţime, unul în spatele celuilalt. Sandu, cel mai înalt, era ultimul. Fritz în faţa lui. Apoi Dolphi, care era gras. În sfârşit domnul Mailender, cel mai scund, primul.

Gogleaţă îi privea, când dintr-o parte, când din alta. Părea mulţumit. Se adresă celor doi jandarmi, care urmăreau amuzaţi.

— Îi vedeţi?! Sunt în linie dreaptă. E drept că unu-i mai sus, altu-i mai jos, dar aşa îs! Fac pariu pe o sticlă de ţuică, din aia de 60 de grade, că-i pun jos pe toţi zece, cu un singur glonte. Ei, ce ziceţi? Ţineţi pariul?

Aşadar, vroia să-i ucidă pe toţi cu un singur foc de revolver. Strigăte, ţipete sfâşiară liniştea. Soţia lui Dolphi ţâşni din rând şi se aruncă la picioarele lui Gogleaţă. Era mică de statură, grasă, cu părul negru, scurt.

— Nu-l omorâţi, domnule director, nu-l omorâţi. Avem un băiat de

crescut. Victor, roagă şi tu pe domnul director să-l cruţe pe tata.

Victor, un copil slab, subţire ca o trestie, făcu un pas înainte. Palid, tremura tot. Stătea lângă mama lui, care se târa pe jos, la picioarele lui Gogleaţă. Şi Gogleaţă râdea, satisfăcut.

Din cele cinci rânduri se repeziră şi alte femei. Irene, mama lui Fritz, se aşeză drept în faţa lui Gogleaţă. Vocea îi tremura.

— Nu puteţi face aşa ceva. Nimeni până acum nu a vrut să ne ucidă. Nu aveţi dreptul să ne ucideţi. Şi dacă o faceţi… ucideţi-ne şi pe noi, părinţii lui. Nu ne ucideţi copiii! Gogleaţă se încruntă. Se iscă un adevărat vacarm. Plânsete, ţipete. Nimeni nu mai stătea locului. Toată lumea se agita.

Cei doi jandarmi îşi încărcară armele îndreptându-le spre noi.

Gogleaţă era însă dispus să se joace mai departe. Rânjind, s-a apropiat de cei zece:

— Voi, ăştia, ce ziceţi? Ia lasă-te mai jos mă, tu ăla din fund. Nu pot să trag în zece capete când al tău se ridică peste ale ălorlalţi. Vrei să pierd pariul? Hei, tu, ăla gras! Ce te clatini? Doar nu ai de gând să leşini?

Sandu, căci el era cel mai înalt, nu se clinti din loc. Privea, cu capul sus, cerul senin, zborul unor nori albi, vaporoşi. Parcă nu era vorba de el… Am început să strigăm cu toţii: nu trageţi, nu-i ucideţi, nu trageţi, nu-i ucideţi…

Soarele strălucea puternic. Zi frumoasă de toamnă târzie. Într-un copac din apropiere, păsările ciripeau vesele. Pentru noi însă totul era în jur negru, beznă… Gogleaţă şi-a mai continuat jocul, câteva minute. Se auzeau plânsetele mamelor, soţiilor. Copiii, impresionaţi, începură să plângă şi ei. Mama mă strângea la piept şi şoptea: „Mein Gott! Mein Gott!! Warum? Warum?” Tata îşi strângea pumnii şi striga şi el: „Nu-i ucideţi! Nu-i ucideţi!”

Brusc, Gogleaţă s-a întors spre noi. Cu gesturi moi, şi-a pus revolverul în teacă.

— Ia-ţi băiatul, cucoană. Să ştii că mai bine era dacă ţi-l împuşcam azi. Ar fi suferit mai puţin. Şi tu, femeie – i se adresă el soţiei lui Dolphi Hechter –, ia-l pe grăsanul de bărbat-tu. Mai bine vă împuşcam azi pe toţi trei. Vă făceam un bine, zău aşa! — Iar dumneavoastră, domnilor – se adresă el celor doi jandarmi – veniţi la mine să bem o ţuică bună, tare, să ne pişte cerul gurii.

A încălecat şi s-a îndepărtat în galop.

Cei doi jandarmi şi-au pus puştile la spate şi s-au îndepărtat şi ei.

Sandu, Fritz, Dolphi, Mailender şi ceilalţi se aşezară pe jos. Ne strânserăm în jurul lor. Unii îi sărutau, alţii le strângeau mâna. Lică privea, tăcut. Deodată îmi spuse:

— Plângi, Sonia? Foarte bine faci că plângi!

Mâna lui mare, grea, se lăsă pe umerii mei. Privirea lui, mai

totdeauna deschisă, veselă, era acum tristă, obosită.

— Din păcate o să mai plângem… de multe ori… Acesta, fato, nu-i decât începutul… Şi totuşi trebuie, auzi, Sonia? – trebuie să fim mai tari ca ei. Să rezistăm! Gogleaţă nu avea voie să omoare pe vreunul dintre noi. Aşa am înţeles eu. Dacă ar fi avut voie, atunci poţi fi sigură, criminalul ăsta ar fi făcut-o. Nu s-ar fi lăsat înduplecat de plânsete, de rugăminţi, sau de privirile unui copil. Să ştii că nu are voie să ne omoare – şi asta e bine. Să le-o spui la toţi!

Winter se apropie de noi. Îl auzi pe Lică.

— Ai dreptate, Lică. Aşa e. Azi am aflat şi eu. Ei n-au voie să ne omoare. Noi suntem aici numai pentru a munci. Detaşament de muncă disciplinar. Bercule, cheamă-i pe toţi. Nene Bubi, vino aici. E adevărat ce spune Lică. Nu au voie să ne omoare. Trebuie să muncim, să nu le dăm ocazia de a ne pedepsi. Vom răzbi. O lună, două, trei… Cei din ţară fac tot ce se poate pentru a ne aduce acasă. Între timp să muncim. Ne va da de mâncare şi principalul e să supravieţuim.

Teichman, Brauch, tata şi alţi câţiva se încurajau unul pe celălalt. Părea că, după cele întâmplate, un nou val de optimism ne cuprinsese.

Sandu îşi formă o echipă şi porni către căsuţele – fără uşi, ferestre – în care urma să locuim.

Un ucrainean aduse o căruţă cu var şi scânduri vechi.

Până seara, ne-am mutat. În camera noastră locuiau câteva familii: Blumenthal, Brauch, Robert Placek, Marcel Winter, Lică Erlich, Bercu Bercu şi Matilda, Mailenderii. Într-o altă încăpere, mai mare, se aflau Grienberg Iulius cu soţia şi Zitale, Dolphi Hechter cu soţia şi fiul, familia Lupescu, fraţii Alter şi familia Zwin. În altă cameră s-au aranjat Esther cu cei doi copii, Nelu Goldenberg, familia Goldenberg, Abramovici cu familia… Numai Avram Creştinu îşi luase o cameră singur, alături de infirmerie. Nici până azi nu pot afirma, cu certitudine, dacă acest om a fost deportat pentru a ne spiona sau fusese deportat ca şi noi, disciplinar. Cert e că Avram Creştinu avea legături cu Siguranţa Statului. Jandarmii ştiau de existenţa lui şi se purtau cu el cu totul altfel.

A doua zi, căpitanul Atanasiu, sosit de la Ovidiopol, ceru să vorbească întâi cu Avram Creştinu, pe care-l chemă în corpul de gardă. Comandantul Legiunii de Jandarmi din Ovidiopol, căpitanul Atanasiu, era un om înalt, plăcut la vedere, prietenos.

Am fost adunaţi „în front”. Blumenthal începu să facă apelul. Când rosti numele tatălui meu, Alfred Follender, căpitanul Atanasiu ridică mâna:

— Care Follender? Jacob Follender, cu cu „Foto Palas” de pe bulevardul Elisabeta, era tatăl dumitale?

Jacob Follender a fost unchiul tatălui meu, fratele tatălui său. Tata răspunse repede:

— Da, domnule căpitan.

— Pai bine, domnule. De ce nu spui? Eram buni prieteni! El m-a fotografiat când am ieşit sublocotenent. Şi toată promoţia mea s-a fotografiat atunci la el. El m-a fotografiat când m-am însurat. Şi apoi pe copii, tot el le-a făcut primele poze. Cum de-ai ajuns aici, domnule? Se poate? Tatăl dumitale era om serios…

— Domnule căpitan, – dacă-mi permiteţi – şi noi, cei de aici, suntem oameni serioşi. A dat năpasta peste noi. Unii dintre noi nici măcar nu am lipsit de la munca obligatorie. Am tot crezut, până în ultima clipă, că vom fi cercetaţi, cazurile noastre vor fi anchetate. Unii suntem aici, într-adevăr, din greşeală. Ceilalţi, pe care îi vedeţi, nu-s nici ucigaşi, nici duşmani, domnule căpitan, suntem doar nişte bieţi oameni necăjiţi, peste care a căzut o nenorocire.

Frecându-şi cu degetele bărbia, căpitanul se gândea la cele spuse de tata. Privea atent pe cei din faţa lui. Îşi dădea seama, pesemne, că nu-s decât nişte oameni necăjiţi. Şi ce de copii, – Doamne! Şi oameni bătrâni…

Căpitanul Atanasiu clipi repede din ochi, îşi scutură capul parcă nevrând să se lase influenţat.

— Da, da, domnule Follender. Te cred… îl cunosc pe tatăl dumitale şi atunci te cred şi pe dumneata. Ştiu de ce sunteţi aici. Detaşament disciplinar. Mareşalul a vrut să dea un exemplu pe ţară. Şi o să mai dea! Vor veni şi alţii! Eu nu pot decât să vă ajut să vă organizaţi, să vă descurcaţi, oarecum. Să luptaţi împotriva tifosului exantematic… doar ştiţi bine că păduchii ucid mai rău decât… hai să zicem gloanţele… Dumneavoastră trebuie să-mi promiteţi, ca nişte oameni de treabă ce sunteţi, că nu veţi încerca să evadaţi. Să vă supuneţi ordinelor corpului de gardă, să ieşiţi la lucru, conform cerinţelor direcţiunii fermei de stat, să vă încadraţi, deci, în directivele guvernatorului Alexianu, care are sub conducerea sa toate aceste ferme. Îmi veţi prezenta până într-o oră o listă a comitetului dumneavoastră, şi aş vrea ca dumneata, domnule Follender, să fii preşedintele acestui comitet. Pe domnul Avram Creştinu să-l puneţi vice-preşedinte. El va face legătura cu oficialităţile. Să-mi daţi o listă de ce aveţi nevoie să vă trimit din Ovidiopol. Un cazan de mâncare, sau chiar două, două butoaie, să le montaţi pentru duşuri. Vreau să fie curăţenie. Să nu aveţi păduchi! Am mai spus-o şi o s-o mai spun! Data viitoare când voi veni, să găsesc toate femeile şi bărbaţii tunşi la piele. E limpede? În Transnistria bântuie tifosul exantematic. Nu vreau tifos la mine în judeţ! Aţi înţeles?! Să aveţi o infirmerie. Dumneata, domnule Carol Perizweig, care eşti dentist, vei fi infirmierul şef. Îl vei avea ca ajutor pe domnul Jagerman şi pe Sonia Follender. O echipă care ar trebui să preîntâmpine tifosul, cel mai mare duşman al dumneavoastră dar şi al nostru.

Aveam lăzile cu medicamente primite în gara Bucureşti-Triaj, şi geamantanul cu medicamente pe care tata îl adusese cu el. Carol Perizweig îmi dădu mâna liberă să organizez cum cred eu infirmeria. Sandu vopsi totul în alb. În lada cea mare erau şi două maşini de tuns părul, foarfeci. Aveam în lot un frizer, un artist în meseria lui. Avraham Solomon (Ţiganul), care şi-a luat imediat rolul în serios. L-a învăţat pe Jägerman cum se foloseşte o maşină de tuns şi amândoi, într-o cameră alăturată infirmeriei, au început să tundă „zero" pe toţi bărbaţii din lot. Femeile au fost tunse foarte scurt, tot de Avraham Solomon.

— Pe doamne, ne-a spus el, le voi tunde cu foarfeca. Nu se cade să le tund cu maşina.

Nu ştiu dacă femeile din lotul nostru au apreciat această dovadă de delicateţe din partea frizerului nostru. Anuţa Blumenthal şi cu mine am tuns femeile de părul de pe corp.

La început toată lumea a protestat. Din această cauză primii, care s-au tuns au fost Carol Perizweig, Jägerman, Fritz şi Aladar Brauch, tata, domnul Mailender, Winter etc.

A doua zi sosiră căruţele cu butoaie, cazanele şi bidoanele cu gaz. Căpitanul se ţinuse de cuvânt. În clădirea infirmeriei, Sandu instală în două camere duşurile: unul pentru bărbaţi, celălalt pentru femei. Butoaiele fuseseră prinse pe zidul exterior. Ţevi, ingenios montate, străpungeau peretele. Pe uşile acestor camere am scris: „Duş femei"; „Duş bărbaţi".

O dată pe săptămână, de obicei sâmbăta după-amiază, făceam foc afară, sub cazane. Uneori, însă, apa era prea rece, alteori prea caldă. Era totuşi duş…

În prima zi, Solomon şi cu Jägerman, cu maşini de tuns şi foarfeci stăteau la camera de duş pentru bărbaţi. Anuţa şi cu mine la cea pentru femei. Nimeni n-a scăpat…

Poate datorită acestor măsuri atât de drastice, la Vigoda nu am avut păduchi, nu a fost tifos exantematic. Ani de zile după deportare, am aflat că grupul nostru a fost singurul în toată Transnistria care a scăpat de tifos exantematic.

Oriunde ajungeam, Sandu săpa imediat două gropi mari şi ridica în jur câte un gard, amenajând – rudimentar fireşte – W.C.-urile. Tot Sandu construia priciurile (scânduri, aşezate pe mici stâlpi, pe care dormeam toţi, înşiruiţi, unul alături de celălalt. Priciuri n-am avut însă decât la Golta, în ultima fază a deportării noastre. De la început am dormit pe podea, sau direct pe pământ, acolo unde casele nu aveau podea de lemn). Tot Sandu era acela care răspundea de curăţenia din lagăr, de întreţinerea gardurilor, a ferestrelor şi uşilor noastre (care erau toate improvizate).

Grupul de căsuţe în care locuiam fu împrejmuit cu sârmă

ghimpată, trei şiruri montate pe pari de lemn. La poarta lagărului era şi o gheretă pentru jandarmul de pază. Se ridică şi un turn de pază, înzestrat cu un reflector puternic. Noaptea, un jandarm acţiona reflectorul luminând curtea lagărului, ferestrele noastre, gardul.

Dimineaţa, 120–140 de oameni porneau la lucru. Doi jandarmi ne însoţeau. Era toamnă, târziu. Din ce în ce mai rece. Plecam la lucru înainte de revărsatul zorilor. Strângeam tare hainele în jurul corpului, ne înfăşuram în ele cât puteam de bine. Bătea vântul. Ne chinuia foamea. Cei mai mulţi plecam fără să fi băut o cană de apă caldă. Fără să fi mestecat o bucată de pâine. Culegeam – de pe sute de hectare de pământ – floarea-soarelui. Şiruri întregi de floarea-soarelui, coapte, cu capetele plecate de seminţe negre, aşteptau să fie tăiate. Tulpina de floarea-soarelui e ţepoasă. Un puf fin de ace mărunte. În prima zi ne-am întors toţi, în lagăr, cu mâinile pline de răni. După-amiază, uşa infirmeriei nu a stat. Pansam, ungeam, curăţam ţepii minusculi, atât de dureroşi, intraţi, perfid sub piele.

A doua zi la lucru, ieşirăm mai puţini. Pe foarte mulţi dintre noi, 12 ore de muncă grea i-au îmbolnăvit. La prânz, Gogleaţă ne adună în curtea lagărului. Pe toţi, sănătoşi şi bolnavi, tineri, copii şi maturi.

„Domnul Director” ameninţa. Vroia oameni la lucru. Nu vroia să ştie de bolnavi, de bătrâni, de copii. Ei avea de cules floarea-soarelui.

În ziua următoare, se formă prima echipă de copii, care trebuia să dea de mâncare orătăniilor, la ferma de păsări, să cureţe cuibarele, curtea fermei. Un grup de tinere, printre care Matilda Bercu şi Mioara Cernat, se ocupa de curăţenia birourilor administraţiei şi de bucătăria fermei. Cea mai mare parte dintre oameni tăiam, adunam umpleam sacii cu floarea-soarelui. Căruţele pline plecau la bătătoare, unde băieţii scuturau seminţele. Sacii plini plecau la fabrica de ulei. Lucram 12 ore în şir. Ferma dădea de mâncare după numărul celor care ieşeau la lucru. Brigadierii ucraineni, angajaţii fermei, predau la administraţie în fiecare dimineaţă numărul celor care ieşiseră la lucru. Ana Blumenthal, Luiza Teichman şi încă vreo câteva femei lucrau la bucătărie. Ciorbă pentru toată lumea – şi pentru cei care nu ieşeau să lucreze. Pentru femei, bătrâni şi mai ales pentru copii. După-amiaza, până seara târziu, mă aflam la infirmerie. Într-o seară pansam mâna unuia din fraţii Zwirn. Cernat intră în camera, desfigurat.

— Sonia, aş vrea să vorbesc cu Creştinu. Ce să fac? Să bat la el la uşă? Mi-e frică că s-a întâmplat o nenorocire. Mioara nu s-a întors de la lucru.

— Aţi fost la noi în cameră? Aţi vorbit cu Matilda? Aţi întrebat-o unde a rămas Mioara?

Cernat ezita. Cu ochii plecaţi în pământ, îmi spuse aproape şoptind:

— A oprit-o Gogleaţă să-i facă curat în cameră.

Niciunul dintre noi nu a mai spus nimic. Revedeam scena când Gogleaţă îşi manifestase admiraţia faţă de fata blondă, cu ochii albaştri şi tenul de porţelan.

— E noapte. Întotdeauna era în lagăr la ora asta. Soţia mea plânge. Ce să-i spun? Mioara n-a rămas de voie bună la Gogleaţă. Nu putea să-l sufere. Să nu vă închipuiţi că a acceptat favoruri de la el. Ne-a spus în urmă cu câteva zile că mai bine ar muri decât să-l lase să o atingă. Ce vă uitaţi aşa la mine? Ştiu, ştiu la ce vă gândiţi…

— Domnule Cernat, nu mă gândesc la nimic. Hai la Creştinu!

Avram Creştinu acceptă, după discuţii îndelungate şi neplăcute, să se ducă la corpul de gardă, aflat la vreo 100–150 de metri în faţa lagărului. După o oră se înapoie. Îl aşteptam, nerăbdători, la infirmerie. Era roşu la faţă, agitat.

— O să ţi-o aducă… Şi acum, toţi la culcare! Cum o să vă sculaţi mâine dimineaţă, cu noaptea în cap, ca să vă duceţi la lucru, dacă acum nu dormiţi? Du-te, Cernat, du-te! Nu o omoară… O s-o aducă…

Creştinu părăsi încăperea trântind uşa. Nu ştiam ce să facem. Ne închipuiam ce i s-a întâmplat şi ce i se mai întâmplă Mioarei Cernat. Chiar dacă era departe de preocupările noastre cotidiene, în lagăr, era totuşi „unul dintre ai noştri”.

Cernat, cu capul în mâini, plângea. Am încercat să-l liniştesc. Cum puteam? Era tatăl fetei de care îşi băteau joc nişte bestii. Ce să-i spun?

— Va veni, o să vezi… sigur că nu e nimic grav…

— Nu pot să mă întorc în cameră. Nevastă-mea mă aşteaptă. Ce să-i spun? Linişteşte-te, cucoană… frumoasa noastră fată, prietenă cu tot ce are Bucureştiul mai select, a încăput pe mâinile unui sifilitic de legionar, poate şi a corpului de gardă?… Ce să-i spun? Nu pot să plec de aici…

Jägerman a rămas cu Cernat. În camera noastră nimeni nu dormea. Mă aşteptau. Matilda povestise că Mioara nu s-a întors de la lucru. Le-am povestit tot ce ştiam. Creştinu ne-a spus că o vor „aduce” pe Mioara Cernat.

— În ce hal? asta e întrebarea, şopti Irene. În ce hal va veni biata fată?…

Bercu o ţinea pe Matilda, strâns, lângă el. Era palid. Dinţii încleştaţi. Ochii plini de scântei. Ştiam cu toţii la ce se gândeşte. Matilda se ghemuise în braţele lui. Îşi căuta un reazem…

— Vino la infirmerie. Au adus-o!

Am fugit îndată. Pe drum, până la infirmerie, mă gândeam ce trebuie să fac. Aveam mai puţin de paisprezece ani şi jumătate şi ştiam foarte puţine lucruri despre relaţii sexuale, despre viol. Toată „documentarea” mea în acest domeniu provenea din cărţile citite…

Mioara era culcată pe patul din infirmerie Acoperită cu un cearceaf. Jägerman, jenat, îi mângâia fruntea.

I-am atins mâna. Ea deschise ochii. Mă privi câteva clipe. Părea că s-a sculat dintr-un somn greu. Gura îi era umflată. Buzele crăpate, muşcate, pline de sânge. Părul ei, întotdeauna îngrijit pieptănat, era năclăit de sudoare. Şuviţele răzleţe îi acopereau ochii. Abia putea vorbi. M-am apropiat de ea, pentru o auzi.

— Apă caldă… nu… fierbinte! Multă. Săpun. Haine curate. Să le aducă tata… Mama să nu ştie nimic. Să mă speli!

În cazanele de duş mai era apă fierbinte. Jägerman se duse să aducă haine. Eu am adus un lighean cu apă, săpun şi un prosop.

— Să nu te sperii… m-au muşcat… mi-au ars pielea cu ţigările… M-au bătut… M-au trecut de la unul la altul… bestiile… Am ţipat… m-am zbătut, am muşcat, am dat din mâini şi din picioare. La început… Gogleaţă i-a chemat pe toţi. M-au ţinut. Patru erau. El… el a fost primul… Apoi ceilalţi. Nu m-am mai zbătut. Nici nu am mai ţipat… Oh, animalele… îi voi simţi toată viaţa…

I-am spălat corpul plin de răni, de muşcături şi arsuri. Mioara nu mai putea să se mişte. Gemea, cu ochii închişi. Am vegheat-o până în zori.

La lucru, pe câmp, capul îmi vâjâia. Îmi imaginam scenele descrise de Mioara. În fond nu eram decât o adolescentă crescută într-o societate destul de puritană. Pe urmă, de oboseală, de silă, de teamă, capul mi se goli de orice gânduri. Am lucrat toată dimineaţa ca un robot. Spre prânz, Gogleaţă veni pe lotul nostru. Când s-a apropiat de mine, tremuram. Încercam să mă stăpânesc. Winter m-a văzut. S-a apropiat în fugă.

— Ce-ţi laşi lucrul? Treci înapoi, paştele mă-tii de jidan!

— I s-a făcut rău, domnule director.

— Păi e infirmieră! Las-o să se doftoricească singură. Doar n-o fi vrând s-o doftoricesc eu? — A râs scurt.

În aceeaşi seară, Mioara ieşi din infirmerie şi trecu în camera comună. Nimeni nu a întrebat nimic. Fiecare evita să o privească, să se uite la părinţii ei.

A doua zi au fost aduşi, în două autocamioane, 72 de băieţi, tot din Bucureşti. Detaşament de muncă trimis ca şi noi – disciplinar – în Transnistria. Numai că pe aceşti 72 de băieţi îi trimiseseră fără familii. Deci, detaşamentul nostru de evrei bucureşteni, trimişi disciplinar la muncă, în Transnistria, se mărise la 284 de oameni, – bărbaţi, femei, copii. Încadrarea lor în grupele noastre de muncă, cazarea lor, discuţiile cu ei (plecaseră din Bucureşti două luni după noi), noutăţile aduse, toate astea ne-au făcut să uităm de Mioara.

Câteva zile în şir ea nu a ieşit la lucru. Într-una din zile, Mioara veni la infirmerie. Avea pe faţă vânătăi. Buzele îi mai erau umflate. Părul, însă, frumos pieptănat.

— Ştii de ce am venit? Tunde-mă! Scurt, băieţeşte!

— Eu nu te pot tunde frumos. Lasă-l pe domnul Solomon s-o facă astă seară.

— Nu, nu vreau să mă mai atingă altcineva. Şi apoi, ce importanţă are dacă va fi tuns frumos, artistic, sau aşa… scurt.

— Cum vrei.

În timp ce-i tăiam părul de aur, Mioara plângea uşor, liniştit.

— Tu eşti încă o fetiţă… nu protesta… aşa e… Să nu uiţi, însă, niciodată seara aceea! Auzi?! Să nu uiţi! Mi-au ucis, atunci, veselia. Bucuria mea de a trăi. Eram o „fată bună". S-a terminat! De-acum, Mioara Cernat va fi rea. Va da, dar va şti să şi ia. Şi voi lua…

Nu am mai stat de vorbă cu Mioara. După două luni a fost repatriată cu părinţii. Unul din prietenii bogaţi, cu relaţii foarte sus puse, obţinuse repatrierea lor. Drumurile noastre nu s-au mai întâlnit niciodată.

——— ‖ ———

SFÂRŞIT de noiembrie. Tot la Vigoda. Frig. Ploaie. Vânt. Prin cartoanele şi scândurile de la ferestre frigul pătrundea în camere, în oase. Afară, pe câmp, eram muiaţi de ploaie, bătuţi de vânt. În camere dârdâiam de frig. Nici înghesuiala nu ajuta. Noaptea, culcaţi pe jos, ne lipeam unul de celălalt, încercând să ne încălzim. În camera noastră, într-un colţ, se afla o sobă zidită. Era rece. Nu aveam cu ce să facem foc. Sufeream şi de foame. Dar mai rău, de frig, cei scutiţi de muncă. Doamna Brauch, Irenka, cu cât se îmbrăca mai gros, cu atâta tremura mai tare.

Fritz, fiul ei, încerca să o înveselească. Făcea cu noi gimnastică. „Pentru păstrarea condiţiei fizice" – spunea el. Fritz era înalt, lat în spate. Irene ne-a povestit că avusese cu el mult de furcă. În copilărie fusese un copil bolnăvicios. O dată chiar, a făcut o septicemie şi viaţa i-a fost câteva zile în mare pericol. Fritz nu era frumos. Ochii lui căprui aveau însă o strălucire poznaşă. Era oricând gata să facă haz, să râdă, să-i înveselească pe alţii. Un optimist înnăscut. De la început decisese: „Tu vei fi sora mea. Mi-am dorit întotdeauna o soră… cu cozi, ca să am de ce să o trag. Tu vei fi sora mea." Nu m-a întrebat dacă vreau să-mi fie frate, dar sunt sigură că ştia răspunsul. În cele aproape 14 luni de deportare am fost împreună zi şi noapte. Fritz mi-a fost mai mult decât un frate – mi-a fost un bun prieten. La început avea rezerve faţă de mine: eram totuşi, fată. Cu timpul, însă, a început să-mi povestească despre el, despre prietenii şi prietenele lui, despre visurile şi planurile lui. Uneori, în serile lungi, când şedeam, aşezaţi turceşte, într-un colţ al camerei, sau când eram împreună, în convoi, pe drumul spre lucru, Fritz îmi vorbea despre dorinţele lui, îmi spunea

ce părere are despre femei şi relaţiile cu ele. Pentru el, eram „urechea” care asculta, prietenul căruia i se putea confesa, omul pe care poate conta. Cred că după luni de deportare, Fritz uitase că nu am decât paisprezece ani şi jumătate, că în fond nu sunt decât o puştoaică.

Părinţii mei erau bolnavi. Nu au ieşit niciodată la lucru. Tata, care avusese la Bucureşti, puţin timp înainte de deportare, un infarct, îşi lua toată ziua pulsul şi înghiţea pastile. Mama suferea de dureri de cap, groaznice, din cauza unei sinuzite cronice. Eu ieşeam zilnic la lucru. Eram şi infirmiera lagărului. Nu aveam timp să mă gândesc la mine.

Fritz încerca să ne distreze.

— Când eram la muncă obligatorie, la Găeşti, departe de casă, aveam de descărcat vagoane cu rahat – aha, râdeţi! Da, tone de rahat! Şi să ştiţi că nu e nimic de râs. Cutiile alea mari, pe care scria „rahat categoria I-a”, erau tot aşa de grele ca nişte pietre de moară. Aveam însă un avantaj. Din când în când cădea câte o cutie. Uneori, o „ajutam” noi să cadă… Dacă pietrele de moară nu se pot mânca, noi mâncam toată ziua rahat… Eram, în privinţa asta, cel mai avantajat detaşament de muncă de pe întinsul României. Toţi ne invidiau. De atunci am oroare de acest aliment dulce. Nici măcar nu pot să-l văd în ochi…

Fritz râdea din toată inima.

Obişnuia să ne spună:

— După ce m-am născut’, părinţii mei şi-au dat seama că nu vor mai fi în stare să procreeze încă un Fritz! De aia am rămas fiu unic, la părinţi iubitori. E adevărat că mi-au lipsit cozile pe care acum, în fine, le-am găsit ca să le trag…

Era, bineînţeles, vorba de cozile mele. Uneori, când aveam discuţii în contradictoriu, ajungeam chiar la păruială, – şi Fritz trăgea de cozi până îmi dădeau lacrimile. Dar nu îi rămâneam datoare!

— Auzi protezele tatii? Le auzi cum clănţăne?

Aladar Brauch – Dodo pentru prieteni – zâmbea de glumele lui fecioru-său. Dar găsea răspuns la orice.

Dodo încerca să ne demonstreze că dinţii lui ar fi „perle fine”, – şi că Fritz e gelos. Mă întrebam: cum se poate ca doi oameni atât de mici de statură, să aibă un fiu atât de înalt şi voinic?

Într-una din seri, când ne-am întors de la lucru, o găsirăm pe Irene Brauch tremurând, sub pături.

— E bolnavă – mi-a şoptit mama. De-abia poate respira. A răcit. Toată ziua a avut frisoane.

Pentru prima oară l-am văzut pe Fritz mânios. Se învârtea ca un leu în cuşcă.

— Aşa nu se mai poate! Trebuie să fac ceva! Voi încerca la noapte să mă strecor afară din lagăr!

— Trei rânduri de sârmă ghimpată, Fritz! — Vroiam să-i tempereze avântul. — Reflectorul… Te vor prinde…

— Nu! O să ies! Ştiu eu cum. Cunosc un loc. Un şanţ… Odată afară, voi aduna lemne. Trebuie să fac foc pentru mama. Din pricina mea au ajuns aici. Trebuie să aduc lemne.

Ochii îi scăpărau. Reuşise să-mi transmită şi mie entuziasmul, siguranţa lui de sine.

— Unde te duci? îl întrebă Aladar.

— În camera băieţilor… Mai fac o şuetă. Poate o să mă încălzesc puţin.

— Dodoca, se auzi vocea subţire a Irenei, lasă-l să plece. Acolo e mai cald. Sunt mai mulţi în cameră!

— De ce nu te culci? m-a întrebat tata. Sub pătură e mult mai cald.

Marcel şi Bercu veniră lângă mine.

— Unde e Fritz?

— În camera băieţilor!

— La ora asta – o ştii şi tu foarte bine – nu e voie de circulat în lagăr! Ce dracu! Băiatul ăsta îşi caută mereu…

— Lăsaţi-l în pace! E destul de mare să facă ce vrea.

Clipele treceau greu. După o oră, poate două – nu ştiu – uşa s-a dat de perete. Fritz, cu faţa strălucind de bucurie, apăru în prag cu un braţ de lemne. Cei care nu dormeam l-am înconjurat. Întrebările au început să curgă. Cu gesturi domoale şi un surâs victorios fluturându-i pe buze, Fritz se aplecă să aprindă focul. Aveam impresia că un zeu tânăr îndeplineşte un rit. Vreasc peste vreasc, aşezate cruciş în bolta încăpătoare a sobei. Hârtii, nu multe, doar câteva şi un chibrit, pe care l-a aprins, – cu duioşie, aş spune. Hârtiile s-au aprins, apoi vreascurile. Focul a început să ardă vesel, luminând ciudat chipul destins al prietenului meu. Cât de frumos mi s-a părut în noaptea aceea Fritz cu ochii luminoşi şi faţa înroşită de căldura din soba mare, de zid. În câteva clipe camera s-a încălzit. Fumul care ieşea din soba veche nu ne supăra. Nimeni nu mai dormea. Era noapte, limbile, ca şi trupurile au început să se dezgheţe. Pe feţele tuturor a apărut un zâmbet mic. De bucurie? De plăcere? De încredere în ziua de mâine? Irene a deschis ochii mari. Nu mai tremura. Faţa îi era luminată de un zâmbet larg, duios. Ştia că Fritz i-a adus căldură. Acesta era leacul cel mai minunat. Aladar i-a pus lui Fritz o mână pe umăr. Era mândru.

În fiecare noapte, Fritz se strecura pe sub sârma ghimpată. Aducea surcele de la lăzile militare distruse, bucăţi din stâlpi telegrafici sfârtecaţi de bombe, scânduri vechi de la magazii dărâmate. În soba noastră, veche, focul ardea în fiecare noapte. În zori, unul din noi avea grijă să-l stingă. Rămăşiţele de lemn erau ascunse între păturile pe

care, peste zi, le stivuiam la marginea peretelui. Irene se însănătoşise. Moralul ne era mai ridicat. Dar… într-o noapte, Fritz, a ieşit, ca de obicei. S-a strecurat pe sub cele trei rânduri de sârmă ghimpată, a fugit, aplecat, ferindu-se de lumina reflectorului care se rotea deasupra lagărului. De dimineaţă, ochise un stâlp. O rezervă de lemne pentru câteva zile. L-a apucat în braţe.

— Stai, că trag! – vocea soldatului a spart liniştea nopţii.

Fritz, cu lemnul în braţe, fusese prins în fascicolul de lumină. Un om cu un lemn în braţe. Nemişcat. Ştia că o armă e aţintită asupra lui.

Jandarmul a coborât din turelă. Era bucuros că, în sfârşit, şi-a aflat un rost. Se plictisea în turela cât o carceră, veghind neîntrerupt, lângă lampa cu gaz. Îi era prea cald. Se apropie de Fritz cu paşi mari. Sirena de alarmă sună prelung. La postul de jandarmi, din faţa lagărului, luminile se aprinseră. Încheindu-şi grăbiţi tunicile, soldaţii ieşiră, în pas alergător.

Noi, cei din cameră, tăceam. Nu ni se mai auzea nici măcar respiraţia. Mă uitam la Irene. Dodo i-a pus mâna pe umeri. Mama a trecut alături de ea. Matilda a ieşit de sub pătură. S-a îmbrăcat. Nu ştiu de ce Bercu s-a dus la fereastră. De acolo, cu vocea sugrumată, ne ţinea la curent cu cele ce se întâmplau afară.

— L-au înhăţat! îl duc la post. Plutonierul Fanache îl ţine de braţ. Nu îl bate nimeni. Doar ţipă la el. Îs înăuntru. Nu-i mai văd. Soldatul de pază s-a urcat în turelă. Reflectorul s-a aprins.

Peste lagăr s-a lăsat din nou tăcerea grea. Nimeni nu dormea. Toate gândurile se îndreptau spre Fritz, spre încăperea luminată a postului de jandarmi.

Fiecare din noi se ruga. În gând. În felul lui.

Aşa a trecut aproape toată noaptea. Când primele raze de soare s-au strecurat printre scândurile ferestrelor, feţele noastre erau pământii, ochii încercănaţi, buzele strânse, umerii căzuţi. Marcel a fost primul care a spart tăcerea.

— Hai la lucru! E cinci!

— Şi Fritz? îndrăzni să întrebe Matilda.

— Fritz… va veni!

Dar Fritz n-a venit. Pe Fritz l-au târât de la corpul de gardă până la lagăr. După ce au trecut cu el de poartă, l-au aruncat pe jos, în incinta lagărului.

Am ieşit din cameră. În ziua aceea nu m-am dus la lucru. Am rămas alături de părinţii mei şi de familia Brauch.

Fritz zăcea pe pământ. Părea mort. Îl lăsaseră doar în pantaloni. Alături au aruncat cămaşa, haina groasă, ghetele.

— Fritzica! — Irene s-a aruncat asupra lui.

— Luaţi-l de aici mai repede. Mişcaţi! – sună, aspră, porunca soldatului care păzea poarta. — Nu e mort! Trăieşte!

Cu greu, noi cinci l-am ridicat în braţe.

Atunci i-am văzut faţa. Era plină de sânge, tumefiata de lovituri, arsă de mucuri de ţigară, de lumânare. Spatele îi era, tot, o rană. Dungi sângerii, urme de ţinte de bocanci. Jucaseră pe spinarea lui. Era desculţ. Tălpile arse cu lumânarea.

Îl duceam în braţe pe Fritz, voinicul care a vrut să ne aducă căldură.

A deschis ochii umflaţi. Şi ochii au zâmbit. Faţa plină de răni s-a schimonosit. Încerca să surâdă. Dinţii albi luceau.

— Ai vrut căldură… – mi-au spus… – şi m-au încălzit!

———‖———

CU TOT frigul şi foamea, cu toată teroarea, părea că ne-am obişnuit la ferma lui Gogleaţă. El lipsea deseori. Era chemat în ţară, la Minister, la Odessa la Guvernământ…

Tăiasem toată floarea-soarelui. Ferma era bine gospodărită de detaşamentul bucureştean de muncă obligatorie. Lucrătorii agricoli, ucraineni, foşti sovhoznici, se obişnuiră cu noi.

Ne aduceau din când în când de mâncare de la cantina C.F.R. ori de prin satele vecine. Pentru un salam, o pereche de pantofi, pentru trei ouă, o cămaşă; pentru un litru de lapte, o rochie… „Preţuri” stabilite. Încetul cu încetul ne dezbrăcau. În schimb, aveam ceva mai mult în burtă. Adesea, aceşti muncitori agricoli se îmbolnăveau. Atunci venea un jandarm la infirmerie şi îmi ordona:

— Ia-ţi doctoriile şi vino! Un ciolovec stă să moară…

Plecam în afara lagărului, însoţită întotdeauna de Fritz, de Lică sau de Marcel. Mă bucuram când ieşeam din lagăr… Tratamentul meu era simplu: pentru dureri de burtă, ulei de ricină sau ceai de mentă. Când era vorba de dureri de cap, antinevralgice. Dacă era vreo infecţie, comprese. Câteodată făceam şi câte un masaj ori pansam o rană. O dată, ajutată de Lică, am moşit o femeie. Totul s-a desfăşurat în perfectă ordine. Lică avea experienţă. „La noi, la ţigani, bărbaţii îi ajută moaşei să scoată copilul din burta mamei. Mi-am «moşit» puradeii, aşa că mă pricep.”

Mama şi copilul se simţeau bine. Tatăl nu era prezent. Se ascundea undeva prin pădurile Ucrainei. Bunicii erau însă fericiţi. Ne-au dat drept „plată” un sac de mălai, o sticlă de ulei şi zece ouă. În seara aceea, la noi în cameră a fost sărbătorit un dublu eveniment: primul copil moşit de mine şi primele jumări de ouă de când fuseserăm deportaţi.

La 30 noiembrie, plutonierul major Fanache îl anunţă pe Avram Creştinul că lagărul se desfiinţează. Are ordin de la Odessa, direct de la guvernatorul Transnistriei, Alexianu, să fim transportaţi în mare

viteză – adică chiar a doua zi – la Alexandrovka, fermă agricolă.

Ne-am strâns cu toţii lucrurile. Sandu a pus cazanele de la duşuri şi cele pentru gătit, ca şi scândurile desprinse de la ferestre şi de W.C.-uri, în curtea lagărului unele peste altele. Trebuia să le luăm cu noi. Nu ştiam ce ne aşteaptă la noul nostru sediu.

— Nu ştiu la ce vor fi bune… a spus Sandu în plină activitate. Le luăm…

Când au venit în zori căruţele, Sandu s-a ocupat întâi de partea „administrativă”, apoi şi-a luat şi el rucsacul. Carol, Jägerman şi cu mine am făcut acelaşi lucru cu infirmeria. Lică încărca bagajele. Jandarmii, ca să se mai încălzească, înjurau, loveau. Noi ne vedeam de-ale noastre; ei de-ale lor, împărţind cu mărinimie în dreapta şi în stânga… lovituri cu patul armelor, cu picioarele, din când în când câte o palmă… Noroc că Gogleaţă nu era acolo. Un mucalit spuse pe un ton foarte serios:

— Cum putem pleca de aici, fără să ne luăm rămas bun de la Gogleaţă? O să ne macine dorul după el…

De la Vigoda la Alexandrovka sunt 60 de kilometri. Noi am mers toată ziua şi toată noaptea, ca şi cum ar fi fost sute de kilometri, prin câmpia noroioasă, prin ploaie şi frig.

Nimeni nu a mâncat. S-a făcut un singur popas. La o fântână. Pentru cai. Nouă nu ne ardea să bem apă rece. Băieţii erau cu ochii în patru. Mujicii erau puşi pe hoţie. Sub capra fiecărei căruţe era câte o ladă. Când au venit să ne încarce, lăzile erau goale. Când au plecat din curtea fermei Alexandrovka, lăzile căruţelor erau pline.

— Mi-au furat sacul de mână! — Strigătul Rebecăi Solomon răsură puternic. Nu-i lăsaţi să plece. Aveam totul acolo. Un pic de bani, acte, mâncare pentru copil… Nu-i lăsaţi…

Lică a privit-o pe Rebeca Solomon, soţia frizerului nostru poreclit şi „Ţiganul”. O femeie frumoasă, plăcuta la înfăţişare şi ca fel de a fi, în jurul a 38–40 de ani, serioasă, curată, o minunată mamă pentru Marcelică, fiul perechii Solomon, în vârstă de aproape 7 ani.

Pe faţa tinerei femei se citea disperarea. Avram, soţul ei, căuta în dreapta şi în stânga, printre bagajele celorlalţi. Poate, geanta cea mare de piele era rătăcită pe acolo. Dar nu! Geanta nu era şi pace.

Lică s-a dus la Fanache, plutonierul nostru major.

— Daţi-mi voie s-o caut în căruţe. Pe „Ţiganul” îl ştiţi? Nu-i lăsaţi familia fără de cele…

Fanache l-a privit pe Lică. Îl admira pe acest uriaş, ţigănos de felul lui, om bun, puternic. Îl cunoştea şi pe Avram Solomon, frizerul nostru…

— Bine! Fie! Dar repede!

Lică, având-o alături pe Rebeca, căuta în căruţele golite de bagaje, în lăzile de sub capra căruţei. Nimic!

— Rebeca – se adresă el femeii –, poate ţi-a căzut pe drum?

Rebeca, agitată, cu mâinile tremurând de enervare, se opri o clipă din căutare. Îl privi pe Avram, îl privi pe Marcel. Tot drumul de la Vigoda şi-a ţinut băiatul pe genunchi. Să-i fie mai moale la şezut! Avram era lângă ea, cocoţat pe bagaje. Geanta… da, geanta era agăţată de braţul ei… Dar când Marcel i-a cerut apă… da, atunci a pus geanta alături… Din clipa aceea n-a mai văzut-o.

Plecând ochii în pământ, murmură:

— Se poate să-mi fi căzut pe drum…

Lică rămase câteva clipe descumpănit. Ce era de făcut?

— Don' plutonier major! Femeia a pierdut geanta! Nu vă supăraţi! Staţi o clipă… Daţi drumul căruţaşilor ucraineni, opriţi-l aici numai pe Vasili. (Vasili fiind sovhoznicul cu care ne înţelegeam cel mai bine. El a fost primul ucrainean, de felul lui din Basarabia, care ne-a povestit despre crimele fasciştilor săvârşite la Vigoda, despre Gogleaţă…)

— N-are geanta? A pierdut-o? Să fie sănătoasă! N-am de gând să mai întârzii!

— Păi dumneavoastră nu întârziaţi cu nimic! Cu toate că-i miez de noapte, Vasili, femeia şi cu mine plecăm înapoi pe acelaşi drum şi… îi găsim geanta… „Ţiganul"… o să vă fie recunoscător… După aceea…

Fanache cumpăni o clipă situaţia. N-avea ce pierde.

— Hei tu, Vasili! Vino-ncoace, ciolovecule! Dă o fugă cu ăşt' doi jidani pe drumul spre Vigoda… Au ceva de căutat. O să te cinstească ei… Când te întorci, vii doară să-mi raportezi. Pe urmă eşti liber!

Vasili îl privi pe Lică, o privi pe Rebeca şi dădu din cap a încuviinţare.

Lică se urcă cu Rebeca lângă el pe capra căruţei. Luă cu el un felinar şi o lanternă.

Trei ore au căutat cei trei geanta familiei Solomon. Avram, soţul Rebecăi, se învârtea ca un leu în cuşcă. După ce-şi luase în primire colţul camerei atribuit, şi-şi aranja bagajul, îl culcă pe Marcel care era mort de oboseală. Neliniştit se învârtea pe sala lungă a noului nostru cămin. Intră peste tot, încerca să se sfătuiască cu toţi. Noi eram însă morţi de oboseală, căzuţi, aşa cum eram îmbrăcaţi pe bagajele nedespachetate, să dormim.

— Ce-o fi cu Rebeca? Ce-o fi cu ea? Oare… dar Lică e băiat bun!

— Domnule Solomon – i-a spus tata. Nu cunosc om mai serios şi mai săritor la nevoie ca Lică Erlich al nostru. Fii liniştit. Rebeca dumitale se întoarce, cu geanta!

Şi aşa a fost. După trei ore de căutare, Lică i-a găsit geanta căzută pe drum.

În noua repartizare pe camere, fiecare a căpătat câte un colţişor. De data aceasta, casa vagon în care ne-au încartiruit avea încăperi

mici, de trei metri lungime şi doi metri lăţime. În apropiere, căpiţe de fân. Din cauza ploilor, fânul era ud.

— Nu-i nimic – ne-am zis – o să se usuce sub noi.

Se vedea că nu avem experienţă. După două, trei zile, din fânul umed încălzit de trupurile noastre, au început să iasă viermi albi.

— Păcat că nu se pot mânca – a spus unul din noi. Am aruncat fânul umed. L-am schimbat. Dar era parcă mai umed. În plus, au început să ne doară oasele. În apropierea lagărului era un munte de chirpici. Făceam foc cu aceste cărămizi mici, – din balegă şi paie. Încălzeau. Fumegau însă şi miroseau urât, dar pe cine îl mai supăra mirosul? Încetul cu încetul au căpătat acelaşi miros de grajd hainele de pe noi, pielea noastră.

La Alexandrovka, director era un agronom, Vasiliu. Locuia departe de lagăr, cu soţia şi doi copii.

În prima zi ne-a adunat afară în curtea lagărului.

— Domnilor…

Eram uluiţi. Ce va veni după această formulă de politeţe, de care aproape uitasem?

— Domnilor… sunt directorul acestei ferme care aparţine domnului guvernator al acestei regiuni. Aici e viţă de vie. Noroc că nu a dat încă gerul. Viţa trebuie urgent îngropată. Dacă ieşiţi la lucru în vie şi la hambarul de porumb, la grajd şi la crescătoria de păsări, nu am cu dumneavoastră nimic. Dacă nu, mă voi vedea silit să apelez la domnul locotenent Cepleanu şi dânsul va şti să vă „convingă”. Personal, nu vreau decât să vă vedeţi de lucru. Mâncare capătă toţi cei care ies la lucru. Cu cât mai mulţi, cu atât mai bine. Vor avea de mâncare şi cei neputincioşi, care rămân în lagăr.

A doua zi echipele erau deja formate, din câte 40 de oameni.

În încăperi era cald. Eram obosiţi. Afară ploua, bătea vântul. Au ieşit la lucru prea puţini.

Directorul fermei a primit raportul brigadierilor lui şi apoi pe cel al jandarmilor. Nu erau destui oameni pentru îngropatul viţei de vie. În aceeaşi zi, locotenentul Cepleanu a anunţat că va face apelul. El era noul şef al jandarmeriei din sector şi sediul comandamentului său era la ferma Alexandrovka. Jandarmii „noştri” au fost încadraţi în mica formaţie de jandarmi ai acestui locotenent.

Am stat în ploaie ore în şir. Ofiţerul ne lăsase să aşteptăm. Nu aveam voie să ne aşezăm, nu aveam voie să ne mişcăm.

Majorul Fanache striga, din când în când înjura.

— N-aţi vrut să ieşiţi la lucru. O să puie şaua pe voi don’ locotenent. Pastele, christoşii… Cu dumnea-sa nu merge. Vă frânge el. Nu mişcaţi! Dumnezeii! Nu clintiţi! Aşa, să înţepeniţi, mama voastră de puturoşi. Aţi dat de un director blând. Vă faceţi de cap. Las’ că vă arată el don’ locotenent!

După două ore de aşteptare, locotenentul Cepleanu şi-a făcut apariţia. Înalt, elegant, cu haine de comandă, bine croite, cu cizme înalte, văcsuite proaspăt, părea un ofiţer dintr-o carte cu ilustraţii.

În mână, o cravaşă; pe faţă un zâmbet perfid.

— Bună ziua! Ce vreme, domnilor, ce vreme! Am auzit că nu sunteţi disciplinaţi, că aţi dezertat azi de la lucru, că sabotaţi sfântul nostru efort de război. S-ar putea ca printre voi – jidani puturoşi – (subit zâmbetul de pe faţă se transformă într-un rictus) – să fie niscaiva bolşevici… Am eu ac de cojocul vostru. Şi nu mâine, nu peste o săptămână. Acum, pe loc, o să ucid năpârca. Că aşa e la război. Dezertorii sunt ucişi! Pe loc, cu puţină judecată! Ucişi! — Soldaţi! Arma în poziţie de tragere! Încărcat!

Ploua cu găleata. Cerul era de plumb. Înţepeniserăm, cu picioarele adânc înfipte în noroiul cleios. Priveam jandarmii din faţa noastră. Feţe aspre, lipsite de orice expresie. Ploaia le muiase şi lor mantalele.

— Să terminăm mai repede, don' locotenent, să trăiţi – spuse unul dintre sergenţi. O dată, de două ori şi gata cu ei…

— Cin' ţi-a dat voie să vorbeşti în front, sergent? Don' Major!

— Da, să trăiţi! – răspunse Fanache.

— 25 la fund sergentului, după ce termin cu ăştia. Să se înveţe minte să vorbească mai puţin…

— Am înţeles, să trăiţi! 25 la fundul sergentului Dănilă.

— Acum, vă daţi seama ce vi se va întâmpla vouă, paştele vostru de jidani, dacă un soldat al Mareşalului capătă 25 la fund pentru că a vorbit în front neîntrebat… Tu, mă… (vârful cravaşei atingea pieptul lui Bercu Bercu). Eşti mai voinic şi îndesat ca ceilalţi. Ai fost azi la lucru?

— Am fost, să trăiţi, răspunse scurt Bercu Bercu.

— Asta frumoasă de lângă tine, cine-i?

— Soţia mea, domnule locotenent!

— Cum răspunzi, animalule? Ce-s prieten cu tine? Ce-i aia „domnule locotenent"? Sunt fiul generalului Cepleanu. Sunt neam de viţă boierească şi tu, un venetic de jidan, îmi vorbeşti de „soţia ta", ca la… Capsa? Femeie, treci în faţă! Ai fost azi la lucru?

Matilda îşi ridică ochii mari, negri, neliniştiţi, spre Cepleanu, înfruntându-i privirea.

— Nu!

— O să te pedepsesc! Jos pantalonii şi culcă-te aici! Major! Scoate cureaua şi trage-i 25 la fund…

Bercu se făcu alb la faţă. Pumnii strânşi. Fălcile încleştate. Matilda stătea dreaptă în faţa locotenentului. Şuviţe din părul ei negru ieşeau de sub basmaua udă. Ploua mărunt. Ploaie rece de toamnă. Toţi 281 priveam înfruntarea celor trei.

Au trecut clipe. Mi s-au părut lungi – o veşnicie. Bercu a făcut un

pas înainte. Un pas mare. Matilda a rămas în spatele lui. Între el şi Cepleanu era o jumătate de metru. Bercu era cu un cap mai scund decât locotenentul.

— Să trăiţi, don' locotenent. Soţia mea e bolnavă. Vă rog trageţi-mi mie, nu 25… 50…

Cepleanu tresări. Cravaşa brăzdă aerul şi-l lovi pe Bercu în faţă. Sângele ţâşni până la mantaua ofiţerului. Bercu nu se clinti. Parcă nici nu fusese lovit. Un şuvoi de sânge ajunsese la bărbie.

— Paştele mamei tale! Faci pe cavalerul aici?! Aici, mă?!… în Transnistria, mă?!… în cocina asta plină de noroi, mă?!!! „Vreau 50 de curele!"… Ai să ai, nu 50… mai multe! Nu o să-ţi mai ţii nevasta în braţe, mă! Nici' ea pe tine! O să crăpi, mă… o să te altoiesc de o să crapi, mă jidane!… Auzi?!…

Locotenentul făcea spume la gură.

— Jos pantalonii!

Liniştit, Bercu îşi deschie pantalonii lăsându-i să cadă. Se însera. Lică îmi şopti:

— De s-ar întuneca mai repede… De-ar ploua mai tare…

Doamne, unde eşti, mă gândeam. Rupe norii! Fă să curgă valuri ploile tale. Nu-l lăsa pe Bercu, Doamne…

— Culcă-te… cu faţa în noroi! Nu-ţi feri capul! Aşa, bagă-l adânc în pământ! Simte-i gustul! Muşcă-l, jidane!

Cepleanu nu l-a bătut cu cureaua, pe Bercu. A jucat cu cizmele ţintuite pe spinarea lui. Pe indispensabilii albi, apărură puncte roşii. Apoi punctele se lăţiră. Cepleanu juca pe spatele lui Bercu. La început, Bercu icnea. Pe urmă a încetat, leşinase.

Numai de nu l-ar omorî, gândeam cu toţii. Nu mai simţeam ploaia, frigul, îl priveam intens pe Bercu care zăcea în mâzga curţii. Ne rugam în gând pentru el. Fiecare săritură a locotenentului pe spatele lui parcă ne găurea nouă pielea. Ne identificaserăm cu Bercu Bercu, ştiind însă că el e condamnat… Poate, poate, mă gândeam, o să scape… E rezistent, e tânăr…

Numai de nu l-ar omorî.

Matilda şi-a băgat pumnii în gură. Privea îngrozită. Lacrimi mari se prelingeau pe faţa-i albă, amestecându-se cu picăturile de ploaie. Noi, ceilalţi, aproape că nu mai respiram. De s-ar termina odată, de s-ar termina…

Era întuneric. Cepleanu, ca apucat de amok, juca cu ţintele ascuţite pe spinarea lui Bercu. De când? De zece minute? De o oră? De trei? Pe noroiul negru se prelingea sângele lui Bercu. Nu îl vedeam, dar îl simţeam…

Icnind, Cepleanu s-a oprit din dansul lui ucigaş. S-a întors cu spatele la noi şi a plecat. Jandarmii din faţa noastră îşi ţineau armele în poziţie de tragere. Brusc, Fanache a strigat:

— Trupă, atenţie la mine! Pe loc repaus! Rupeţi rândurile! Liber! – şi întorcându-se spre noi, cu voce scăzută, murmură: — Luaţi-l de aici. Intraţi în casă! Mâine dimineaţă toată lumea să iasă la lucru!

Matilda a fost prima care s-a apropiat de Bercu. Cu teamă. S-a lăsat în genunchi lângă el. Îi murmura, fără încetare, ceva la ureche. El nu mişca.

— Ei, tu Fritz, Marval, Solomon, veniţi aici, ajutaţi-mă să-l ridicăm şi să-l ducem înăuntru, – Lică îl ridică pe Bercu din noroi. Umbla cu el ca şi cu un copil nou născut. Cu mii de precauţiuni.

Noaptea, niciunul dintre noi n-a închis ochii.

Bercu zăcea pe burtă, spălat, pansat, gemând uşor. Matilda îi mângâia părul inelat. În genunchi, lângă el, continua să-i şoptească vorbe calde, de dragoste. Cât timp am fost deportaţi, Bercu nu a mai dormit pe spate.

A doua zi dimineaţa ne-am adunat toţi afară, pentru a ieşi la lucru. În lagăr rămăseseră doar bătrânii, femeile cu copii mici şi bolnavii.

Băieţii au învăţat repede să îngroape via. În loc să-i plece tulpina subţire şi să zvârle o lopată de pământ pe ea, o tăiau cu hârleţul. De fiecare dată înjurau: pentru vinul domnului guvernator…

Lucram în hambar, la decorticat porumbul. Munţi de ştiuleţi ne aşteptau. Toate femeile şi fetele munceau aici. Afară era frig. Ploua. Şuiera vântul. În hambar eram numai noi. Şi… norma noastră: un munte de ştiuleţi pe zi. Dacă nu, seara nu se căpăta mâncare.

Lică lucra la grajduri. Zece zile am lucrat dimineţile cu el. Mă lua pe capra căruţei pe care se aflau două butoaie pentru apa noastră şi a fermei. Când sufla vântul prea tare, mă lăsa în grajd la curăţenie, să dau de mâncare la ceilalţi doi căluţi. Aducea la fermă apă de la o depărtare de 15 kilometri. Făcea câteva drumuri pe zi.

În lagăr, continuam să ne spălăm o dată pe săptămână la duşurile comune. Mama avea grijă de rufăria, vesela lui Marcel şi a lui Lică. Ei, în schimb, ne ajutau la umplutul saltelelor cu paie, aduceau apă, chirpici, ajutau la transbordări. În fond, eram o mare familie, – totuşi – mai izbucneau certuri pentru te miri ce. O singură mare familie, – dar toţi crispaţi, nervoşi, obosiţi, flămânzi, îngheţaţi, murdari, înfricoşaţi.

Locotenentul Cepleanu trecea în fiecare dimineaţă, călare, printre aracii de vie. Îi mâna la muncă pe băieţi, ca pe nişte vite. Cravaşa lovea feţele şi spinările celor care nu erau destul de atenţi ca să se ferească.

Infirmeria era în afara lagărului. Căpitanul Atanasiu, de la Ovidiopol, ne-a trimis un medic, evreu, ardelean, concentrat în Transnistria. Dr. Arnold Klein, „doctor aspirin” cum l-am botezat noi. Un bărbat trecut de 40 de ani. Pipernicit, cu umerii căzuţi. Zâmbet – rictus pe faţa îmbătrânită înainte de vreme. Spaimă în priviri. Părea că

întreabă pe fiecare: eu ce caut aici? Un loden, mult mai mare decât ar fi avut nevoie, îl învăluia. Nişte ghete grele, de alpinist, îi trăgeau picioarele. În prima zi a sosirii sale i s-a spus că are la dispoziţie o infirmieră. După-amiază am fost la infirmerie. M-am prezentat. S-a uitat la mine ca şi cum n-aş fi fost. Nu i s-a părut deloc curios că o copilă este infirmiera lagărului.

— Îi cunoşti pe toţi?

— Pe care „toţi”? – am vrut să ştiu.

— Pe toţi… ăştia… domnii şi doamnele deportaţi…

— Suntem din septembrie împreună!

— Atunci… veniţi cu mine! Vreau să fac o vizită de rutină.

Intrarăm în lagăr. În fiecare cameră. Pretutindeni bolnavi. Bronşite, gripe, dizenterii, crize de reumatism, infecţii la ochi (de la fumul sobelor încălzite cu chirpici). Doctorul Klein nu părea deloc impresionat de ceea ce vedea. În faţa lui eram nişte epave umane. Copiii erau slabi, palizi, mereu plângeau. Bătrânii, neputincioşi. Butnaru, un munte de băiat, avea o dublă pneumonie. Doctorul s-a oprit.

— De ce e culcat?

— Are febră?

— De ce n-a ieşit la lucru?

— Păi, are febră!

Din buzunarul interior al lodenului, doctorul Klein a scos un ceas mare, deşteptător, – „CFR”. Nu înţelegeam ce are de gând să facă. Liniştit, ca şi cum totul ar fi fost normal, îi luă lui Butnaru pulsul, fără să aibă pe ceas un secundar…

— Aspirin! Trei aspirin pe zi şi… la lucru!

— Dar are temperatură… – am încercat eu să protestez. Fruntea lui Butnaru era udă de transpiraţie, respiraţia grea.

— Nu, nu! La lucru! Am spus! Nu capătă învoire! O să-i treacă! E tânăr! Clar?

Doamna Mailender avea o infecţie la picior.

Acelaşi procedeu. Ceasul din loden. Pulsul. Diagnosticul.

— Aspirin! Mâine la lucru!

Mama suferea de dureri cumplite de cap şi tuşea. Începuse să scuipe sânge. Când l-am văzut că repetă „operaţia” cu ceasul, l-am întrebat.

— Nu-i ascultaţi plămânii? Are bronşită. Scuipă sânge. Are febră mare, mai ales seara.

Ca şi cum nu mă auzise, doctorul Klein îşi scoase iarăşi – ca într-un ritual – ceasul – fără secundar – simulă o luare de puls şi spuse:

— Trei aspirin şi mâine la lucru!

Am avut buna inspiraţie să tac. Îmi era milă de mama, de doamna Mailender, de Butnaru, de Zitale, care avea diaree, de Victor, cu coşuri

pe tot corpul. Îmi era milă de noi toţi şi îmi era milă de acest biet om înfricoşat.

Bineînţeles, şi ceilalţi îşi dădură seama că doctor „Aspirin” nu ne poate ajuta. Nu a mai fost deranjat. Îl lăsam să doarmă la infirmerie. Carol Perizweig, Jägerman şi cu mine am continuat să ne ocupăm de bolnavii noştri, al căror număr creştea mereu.

— Mâine e Crăciunul! Ce-ar fi să ieşim cu colindul?

— La cine? La Cepleanu?

— Nu! La directorul fermei, chiar şi la corpul de gardă. Sunt printre ţăranii ăştia şi din aceia care nu şi-au vândut sufletul diavolului.

Ideea lui Gusti ne surâse. Seara ne-am adunat în camera noastră, vreo doisprezece, treisprezece tineri.

Printre ei Neuman, Zwirnii, Winter, Fritz, Lică, Gusti, Iulius Grienberg, Bercu cu Matilda, Butnaru, Sandu, fraţii Alter…

În seara de 25 decembrie, am ieşit din lagăr. Jandarmul de serviciu ne însoţea.

— Vin şi eu – ne-a spus el. – îmi mai aduc aminte de acasă. Că de fugit, unde dracu să fugiţi? Pe viscolul ăsta nicio jumătate kilometru n-o lungiţi. Să-mi cântaţi un pluguşor vârtos!

Pluguşorul era şi el în program, dar şi de-ale noastre au fost cântare în seara aceea. Câteva zile înaintea Crăciunului a fost Hanuca. Domnul Mailender şi Blumenthal ne ţineau la curent cu datele exacte ale sărbătorilor noastre evreieşti.

De Hanuca, s-au aprins lumânări şi s-au cântat câteva din cântecele copilăriei noastre. Acum, cu ocazia colindului, aveam de gând să cântăm „în public” toate cântecele noastre tradiţionale.

Sub ferestrele luminate ale casei în care locuia directorul fermei, am început să cântăm. Eram aproape complet îngheţaţi. Ne chiorăiau maţele în burtă de foame, picioarele ne erau sloi de gheaţă, zăpada se aşeza pe noi, umezeala ne pătrundea până la oase.

…„Bună dimineaţa la Moş Ajun… Ne daţi ori nu ne daţi…” „A ruginit frunza din vii şi rândunelele-au plecat… pustii sunt lanuri şi câmpii, pustii sunt horele din sat…”; „Ios, mein şteitele Ios…”; „O, lumânărelelor / dragi mi-s mititelelor, / dragi să vă ascult. / Povestiţi, mândria-ne, / Fala, vitejia-ne / Viaţa de demult… / Viaţa de demult…”

Cântam cu foc. Ne-am încălzit. Obrajii îmi ardeau. De ger? De bucurie că mai pot cânta? La sfârşit, Marcel a început cu vocea lui limpede să cânte „Hatikwa”. Şi împreună cu el, noi toţi. O dată. De două ori. Ningea abundent. Viscolea. Dinspre pădurea nu prea îndepărtată se auzeau urlete: lupii. O mână de oameni, îmbrăcaţi ca vai de lume, flămânzi, îngroziţi de ceea ce le va aduce ziua de mâine, cântau „Hatikwa”… Lacrimi calde se prelingeau din ochii noştri.

„Speranţa” care izvora din acest cântec ne încălzea inimile. Nu mai cântam pentru cei din casă, în seara de Crăciun. Cântam pentru noi. Pentru inimile noastre obosite… Oare ne poate înţelege cineva?

Uşa se deschise. Directorul aduse afară un coş cu mere, pâine, fructe uscate.

— Ne-aţi făcut mare bucurie! Să vă dea Dumnezeu sănătate… putere… Mâine… şi poimâine toată lumea va căpăta carne. S-a tăiat o vită… da, da, o vită… nu porc… ăla e pentru noi… pentru dumneavoastră o săptămână veţi mânca la cazan ciorbă cu carne de vită! Ce naiba, oameni suntem!

Vasiliu nu s-a putut ţine de cuvânt. După două zile, la 27 decembrie, a venit ordinul să fim transferaţi la Bogdanovka. Undeva, sus, pe Bug. În cealaltă extremitate a Transnistriei. Alexianu nu mai vroia să ne dea de mâncare la ferma lui. Îi îngropasem doar toată viţa de vie.

În seara de 26 decembrie, unchiul meu, căpitanul în rezervă, av. Paul Constanţiu Vârtolaş, sosi din Bucureşti. Ne căutase prin toate lagărele şi ghetourile Transnistriei. Venea încărcat, pentru noi şi pentru alţii. Făcuse sute de kilometri în sanie, străbătând câmpiile ucrainene. Era slăbit de puteri, gripat, obosit, dar fericit că – în cele din urmă – ne-a găsit. Am reuşit să stăm cu el de vorbă, o noapte. A doua zi, săniile ne aşteptau. Sub cravaşa lui Cepleanu ne-am încărcat bagajele pentru a ajunge la gară. Unchiul meu avea lacrimi în ochi.

— Aveţi curaj! Nu descurajaţi! Noi, acasă, continuăm să luptăm pentru repatrierea voastră. Avem de peste tot promisiuni. Vom plăti cât ni se va cere… rezistaţi!

În gară, vagoanele mărfare, în care se transportau în special vite, ne aşteptau.

Ne-am îmbarcat, noaptea. Ne-am culcat vârâţi unii într-alţii pe podeaua rece a vagoanelor. Să ne fie cald. Găleţile cu capac, pentru apă de băut. Găleţile descoperite, în dreptul uşii, pentru necesităţi. Aveam experienţă, dar nu mai aveam putere…

Cepleanu jubila.

— Slavă Celui de Sus, că scap de voi!

— Slavă Celui de Sus, domnule locotenent, că şi noi am scăpat de dumneata, i-a spus Bercu şi l-a privit drept în ochi.

Cepleanu ridică cravaşa. Vasiliu, care ne însoţise până la tren, îl opri.

— Nu-l mai lovi, domnule locotenent! E şi-aşa destul de lovit de Dumnezeu.

Am aflat mai târziu, că aceste cuvinte l-au costat viaţa pe inginerul agronom Vasiliu din Constanţa. Cepleanu, fiu de general, i-a făcut o „notă informativă”. Vasiliu a fost trimis pe front, în prima linie, de unde nu s-a mai întors. O altă victimă a fost şi unchiul meu. Paul

Constanţiu Vârtolaş, soţul mătuşii mele Rachel, sora cea mai mică a tatălui meu. Înapoiat la Bucureşti a făcut o dublă pneumonie, care pe un fond sensibilizat de o veche boală de plămâni, a făcut complicaţii. Operat la Bucureşti de prof. Câmpeanu, la sanatoriul Elisabeta, a făcut o hemoragie, o embolie şi a decedat imediat după repatrierea noastră.

În noaptea aceea – 27 spre 28 decembrie – am dormit toţi. Eram prea obosiţi, prea îngheţaţi să mai putem vorbi, comenta ori plânge.

A doua zi, dimineaţa, pereţii vagonului erau acoperiţi cu un strat de gheaţă. Eram ca într-o cuşcă de sticlă. Mi-am scos briceagul. Am vârât lama în peretele vagonului. În fiecare zi măsurăm grosimea stratului de gheaţă. Apa din căldări era şi ea îngheţată. În primele ore ale dimineţii nimeni nu putea bea apă. După o oră, două, gheaţa începea să se topească. Stropi de apă curgeau din tavan. Pereţii erau uzi. Am început să strângem lucrurile de pe jos. Gheaţa se topea, apa se scurgea peste tot. Mama a pus câteva căniţe.

— Voi avea apă să mă spăl.

De când ne-am urcat în vagon şi până am coborât din el, – la 21 ianuarie 1943, – apa a fost raţionalizată: câte o cană de persoană.

De la 27 decembrie, până la 21 ianuarie, niciunul dintre noi nu s-a mai spălat. O dată pe zi, când coboram sub vagoane, luam câte o mână de zăpadă în fugă şi dădeam pe ochi. Mama, cu apa strânsă în căniţe, se spăla. A fost singura dintre noi care nu a avut râie. De păduchi nu a putut scăpa, pentru că dormea sub aceeaşi pătură cu tata şi cu mine. Râia a apărut după prima săptămână în vagon. Ne scărpinam până la sânge.

— Hei, infirmiero… îşi băteau joc de mine prietenii – cu ce ne tratezi contra râiei?

Nu râia era duşmanul cel mare, ci foamea. Ne încuiau în vagoane. Ne lăsau numai o dată pe zi să coborâm sub ele. Să golim ciubărele. Să umplem găleţile cu apă. Să ne facem nevoile. Mâncare, însă, nu ni se dădea.

Unchiul meu a adus câteva valize pline cu alimente: slănină, pesmeţi, dulceţuri în cutii de tablă ermetic închise, zahăr, ciocolată. La început, „beneficiari” erau numai cei din grupul nostru: Brauch, Placek, Winter, Lică, Bercu şi Matilda. În vagon mai erau însă şi copii. Tata a luat atunci o parte din alimente şi le-a dat Lizei Grienberg, pentru Zitale. Hechter a căpătat şi el pentru fiul lui. Nataliţa Lupescu, pentru fiul ei. Lică avea geamantanele lângă el. Noaptea dormea pe ele. Totul era raţionalizat.

În orele când coboram, jandarmii ne aduceau pâine cazonă, salam, zahăr. Ce mai rămăsese din îmbrăcăminte era schimbat pe mâncare, pe ţigări. Băieţii au instalat nişte „primusuri” (un fel de sobiţe mici), care ardeau cu cărbunii găsiţi printre şinele de cale ferată.

De multe ori, tata se întreba cu voce tare: ce o fi prin celelalte

vagoane? Nu ştiam. Eram izolaţi unii de alţii.

Garnitura noastră mergea încet. Rămâneam în gări, pe linii moarte, vreme îndelungată. Uneori, soarele încălzea vagonul şi atunci ieşeam de sub pături şi ne mişcăm puţin.

Plutonierul Fanache ne spuse într-o zi că mai avem câteva ore şi ajungem. Ne aflam lângă Marea Neagră, în judeţul Oceacov – la vărsarea Bugului.

Coborârea din vagoane. Eram toţi anchilozaţi. Dureri în picioare, în spate, în tot corpul. Picioarele ne erau ca de plumb. Săniile aşteptau. Îmbarcarea. Zăpadă. Viscol. Din nou bruscaţi, înjuraţi. Ne mişcăm foarte încet. Prea încet.

— Domnu, ascultă-mă! Fanache s-a apropiat de sania în care se aflam noi, cocoţaţi pe bagaje. Era încruntat. O să trecem acu prin nişte sate. Nemţi, domnu'! Nemţi din ăia pe care i-a adus împăratul lor, Ţarul Petru cel Mare, şi le-a dat pământ acum câteva sute de ani.

— Colonişti din Germania…

— Da, da. Aşa le spune, colonişti nemţi. Satele lor au nume nemţeşti: Johannesdorf, Marienthal, Petersdorf…

— Dar noi trecem numai…

— Aşa e… trecem, dar cum o să trecem?

Fanache şi-a scos căciula. Fruntea îi era brobonită de sudoare. Cred că erau 20 de grade minus. Lui însă îi era cald.

— Trebuie să vă spun, să ştiţi şi dumneavoastră. Să vă feriţi. Acum cinci, şase luni, au trecut pe aici, tot aşa, nişte evrei. Din ăia care au vrut să plece în Rusia bolşevică, s-au înscris pe nişte liste. Mareşalul i-a dibuit şi i-a deportat. Tot la Bogdanovka trebuiau să ajungă. Ca şi noi…

— Şi?…!

— Mie, toate astea mi le-a spus şeful de gară. El le ştie. N-au mai ajuns! I-au căsăpit pe toţi: femei, copii, bătrâni şi bărbaţi voinici… pe toţi. Erau de prin părţile Galaţilor, Brăilei şi chiar din Bucureşti… Nemţii, domnule, nemţii…

— Păi… să nu mai trecem prin satele lor, domnule plutonier. Să le ocolim.

— Nu, asta nu se poate. N-avem alt drum. Dar, eu ştiu?!… Poate dacă o să vă scormoniţi bine buzunarele şi veţi mai găsi ceva prin ele… poate… poate dacă le voi da la băieţi. Ştiţi, îi vedeţi. Băieţi săraci. Tremură şi ei ca şi dumneavoastră… Eu ştiu?! Poate am putea cu arma în mână apăra convoiul. Să nu vă lăsăm singuri şi nici să nu ne îndepărtăm de săniile în care veţi fi…

Tata rămase pe gânduri. Nici pomeneală să mai aibă bani oamenii din grup. În niciun caz nu putea face o colectă. De la cine? I-a luat pe Aladar Brauch, pe Teichman, Placek şi Blumenthal deoparte. Şi-au scos ceasurile şi împreună cu banii, – mărcile – pe care cu două

săptămâni înainte îi primiseră din ţară prin intermediul unchiului meu le-au dat lui Fanache. El a „cântărit” cele primite şi a dat din cap, mulţumit.

Despre cele întâmplate evreilor din convoiul precedent ştiam doar câţiva. Nu avea niciun rost să le spunem tuturor că avusese loc un pogrom.

Am pornit. Destul de rapid. Cum ajungeam în dreptul unui sat, Fanache oprea săniile în care – de data aceasta – ne aflam toţi. Le grupa strâns, una după cealaltă. În frunte era întotdeauna o sanie cu un singur jandarm. Două sănii ne flancau, iar el încheia convoiul. De data aceasta ţipa, ca scos din minţi, la căruţaşi.

Ucrainenii de origine germană, majoritatea înrolaţi în armata lui Vlasov, ne aşteptau. Erau înarmaţi.

Căruţaşii aveau ordin de la Fanache să treacă prin sat la trap. Graba, soldaţii români înarmaţi care ne păzeau i-au impresionat probabil pe ţăranii nemţi. Nu se aşteptau ca jandarmii să păzească convoiul evreilor. Nu s-a tras decât un singur foc de armă, – şi acela în aer.

La Bogdanovka, judeţul Oceacov, ne aştepta locotenentul în rezervă Dumitru Gheaţă, fratele fostului deputat Petre Gheaţă.

— Nu, domnilor! Nu vă primesc! Îmi dau seama în ce situaţie sunteţi, dar eu nu am ce face cu dumneavoastră! Nu insistaţi! Ştiu că aţi vrea să rămâneţi, dar nu se poate! În jurul nostru sunt sate de colonişti – şi ei abia aşteaptă să se scalde în sânge evreiesc. Iertaţi-mă – nu-mi pot încărca conştiinţa cu oameni nevinovaţi! Am pregătit aici un hangar. Înăuntru au fost tractoare. Vă voi da de mâncare două zile şi, apoi însoţiţi şi de jandarmii mei, vă voi trimite înapoi la gară. De acolo la Bogdanovka, dar cea din judeţul Golta. Acolo trebuia să ajungeţi!

Două zile am mâncat ciorbă şi mămăligă cât am vrut. Ne-am pregătit sticle şi castroane, ca să luăm cu noi. Mămăligă am luat fiecare pentru câteva zile.

Drumul de întoarcere a fost mai rapid.

Din nou în vagoane; iarăşi umezeală, iarăşi frig.

Din nou la drum, străbătând Ucraina de-a latul. În gara Smerinka am fost trecuţi pe o linie moartă. În oraş se aflau evrei într-un ghetou. Au aflat că suntem închişi în vagoane. Doctorul ghetoului, chirurgul A. Haber din Iaşi, care-şi făcea concentrarea în partea aceasta a Transnistriei, şi-a anunţat pacienţii ucraineni ca să ne aducă la gară şi să ne dea, fără bani, lapte, pâine, cartofi fierţi. Jandarmii „vămuiau” tot ce ar fi trebuit să primim, dar câte ceva tot mai ajungea la noi. A doua zi dimineaţa, ţărănci încotoşmănate au venit cu pâine, lapte, brânză. Dar de data aceasta pe bani. Cine mai avea ceva rezerve, a cumpărat.

Pe urmă, jandarmii nu le-au mai lăsat să se apropie. Au cumpărat ei, de la ele, toate alimentele şi ni le-au revândut la preţuri mai mari.

Doctorul Haber a reuşit, totuşi, să ne trimită câţiva saci cu pâine.

În gara Birzula, important nod de cale ferată, ne aştepta ordinul pentru judeţul Golta. Nu scăpaserăm de râie şi de păduchi. Pe unde treceam, auzeam de tifos exantematic, de sute de morţi. La Birzula a mai fost ataşat la garnitura noastră de mărfare un vagon. Era plin cu ucraineni „dubioşi". O călugăriţă, un ciolovec înalt, cu barbă mare. „Seamănă cu Tolstoi." Un tânăr scriitor care strânge material documentar „pe teren"!

Câteva femei bolnave. Un bărbat şchiop şi mut.

Vagoanele s-au urnit greu. Viscolul parcă ar fi vrut să le oprească din drum.

———‖———

21 IANUARIE 1943. Locomotiva pufăie obosită. Roţile vagoanelor scârţâie enervant. Frânele opresc vagoanele mărfare. E noapte. De sub pături, comentăm:

— Din nou pe o linie moartă.

— Decuplează locomotiva.

— Poate am ajuns la destinaţie?

— Care destinaţie Unde ne mai aruncă?

E un ger cumplit. Nimeni nu doarme. Pe podea, îmbrăcaţi cu câteva rânduri de haine călduroase, acoperiţi cu pături, cu plăpumi, încercăm să ne încălzim. Aburul respiraţiei noastre de peste zi se transformă, încetul cu încetul, în gheaţă, acoperind pereţii vagonului. E întuneric. Cei mai mulţi tuşesc. Din când în când se aude câte un suspin, câte un oftat adânc. Suntem flămânzi, îngheţaţi, înspăimântaţi. Ce ne vor aduce clipele următoare?

Viscolul scutură vagonul din toate încheieturile. Suntem sleiţi de puteri, bolnavi, plin de râie. Ce o fi în celelalte vagoane? Noi am mai avut ce vinde pentru o pâine cazonă, tare ca piatra, totuşi pâine. Ceilalţi ce or fi făcând? Câţi mai rezistă? Şi mâine?… Mâine încotro?

Dimineaţa, Dănilă, sergentul, cel care a vrut să ne lichideze pe toţi încă de la Alexandrovka, ne-a spus, înainte de a închide vagonul cu zăvorul:

— Se zice că-s 28 de grade minus, aşa ger n-am apucat niciodată!

În dreptul uşii se aflau cei de serviciu în seara aceea: Carol şi Gusti. Zăvorul a fost tras. Cei doi au împins puţin uşa grea. Nu prea mult, pentru ca aerul rece să nu pătrundă înăuntru. Au coborât cu ciubărele pline. Le-au deşertat departe de liniile ferate. Au luat apoi găleţile goale – acoperite cu câte o scândură – şi le-au umplut cu zăpadă, în loc de apă. Cişmeaua din gară era îngheţată.

— Mâine dimineaţa, în zori, debarcarea. Să vă strângeţi bagajele.

Fritz întrebă:

— Încotro, domnule sergent?

— Bogdanovka!

Auzisem de această Bogdanovka – din judeţul Golta. Ştiam că mii de evrei din Basarabia, Bucovina şi Odessa fuseseră mânaţi acolo, la moarte. Ne aştepta oare aceeaşi soartă?

Tata încerca să ne liniştească, pe mama şi pe mine.

— O să vedeţi, o să ne fie mai bine. O să ne dea un loc de dormit şi ne vom organiza. Probabil că au nevoie de mână de lucru. O să vedeţi… Vom avea din nou un cazan, se va fierbe ciorbă… Va fi – în orice caz – mai bine decât în vagoanele astea de gheaţă.

— Aici cel puţin ne lăsau în pace. Nu ne omorau…

Din colţul opus, Marcel strigă:

— Sonia, dormi? Fritz, nu dormi? Gusti? Bumi, hai să ne încălzim. De dormit tot nu mai putem dormi. Să ne strângem bagajele. Să lăsăm doar păturile afară.

Am început să legăm geamantanele roase, boccelele cu haine. Cei vârstnici s-au strâns într-un colţ. Noi, cei tineri, în mijlocul vagonului discutam despre Bogdanovka. Ce auzise unul, ce aflase altul… Orele se scurgeau greu. Noaptea parcă nu se mai sfârşea. Ne era frig. Suflam în pumni. Hainele groase ne încingeau pielea. Râia ne mânca. Scărpinându-ne, ne încălzeam.

— Linişte! Vrem să dormim!

Avea dreptate cel care strigase. Trebuia să avem putere a doua zi…

În zori, ca de obicei, mi-am scos briceagul. Am înfipt lama în gheaţa de pe peretele de lemn. Trei degete de gheaţă. Dacă am fi ziua în vagon am avea apă de băut şi poate chiar de spălat. Ziua „ploua” în vagon. Dar mâine, mâine cine ştie ce fel de apă vom avea…

— Beţi toată apa pe care o aveţi la voi. Cei doi băieţi de serviciu au coborât cu ciubărele pline.

Auzeam cum se deschid uşile la toate vagoanele. Strângeam ultimele lucruri. Legam pachete, închideam valize.

— Coborârea! Repede! Încolonarea! Mişcaţi!

Găleţile goale ne serveau drept scară. Cu greu, după atâtea zile de nemişcare, coboram, încărcaţi cu bagaje. Picăturile din apa caldă băută înainte de a fi coborât din vagon – care se scurseră pe gulerul de blană al hainei mele, – au îngheţat, în primele clipe. Cerul era înnourat. Sufla un vânt rece, tăios. Zgribuliţi, ne feream obrajii ca de o muşcătură aspră. Nu puteam respira. Tremuram.

Jandarmii înjurau. Loveau cu patul armelor în cei care coborau greu din vagoane. Se grăbeau. Le era şi lor frig. Unii dintre ei aveau cojoace, alţii doar mantalele din postav, subţiri.

Strigăte. Urlete. Legaţi peste căciuli cu broboade – cine avea –

înveliţi în pături, ne mişcăm anevoie, gemând. Furtuna de zăpadă ne orbea. În faţa gării Vradievka aşteptau câteva sănii.

— Bagajele, copiii şi bătrânii în sănii – ordonă plutonierul Fanache.

Ceilalţi jandarmi repetau ordinul, însoţindu-l de lovituri.

Am privit în jur. Cum arătam, Doamne! Unii aveau pe ei doar o pătură, îşi vânduseră paltoanele, în timpul „călătoriei", pe o pâine, pe un pachet de ţigări. Nelu Goldenberg era numai în pantofi. O clipă m-am gândit că-i vor îngheţa picioarele. Zăpada era înaltă. N-am apucat să-mi duc gândul până la capăt – un jandarm mă pocni în spate.

— Ce stai? Mişcă! În coloană!

În faţa noastră erau săniile. Caii, mici, nu păreau grăbiţi. Ucrainenii de pe capră dormitau, înfofoliţi în şube lungi de blană. În picioare purtau pâslari. Erau obişnuiţi cu gerurile. Ştiau că sunt rechiziţionaţi de jandarmii români pentru trei zile. Pe urmă, din nou, în cocioabele lor, la căldură. Aşa e în război… Ne priveau nepăsători. Cu câteva luni înainte transportaseră, pe acelaşi drum, mii de deportaţi, mii de evrei. Tot aşa, speriaţi, flămânzi. Ce mai contau pentru ei alte câteva sute?…

Jandarmii au luat câteva sănii, – una în capul coloanei, celelalte încheiau convoiul. Cei care cădeau pe drum erau aruncaţi într-o sanie. Mergeam târându-mi picioarele. Nu mai simţeam foamea. Nici setea. Doar frigul. Lică şi Fritz m-au luat între ei, să nu rămân în urmă. Mama, tata şi perechea Brauch mergeau strânşi unul într-altul. În coada convoiului erau cei care se mişcau mai greu.

— În primul sat, oprirea…

Ridicam din când în când privirea, înfruntând viscolul care ne tăia răsuflarea.

— Uite! Fum… iese fum din hornuri, un sat…

Ne străduiam să iuţim pasul.

Un sat…

În jurul nostru, o mare de zăpadă. Niciun copac. Niciun sat.

— E „fata morgana" – mormăi Fritz.

— Ce-i aia „fata morgana" – întrebă Lică.

— În deşert, câte un om însetat, rătăcit, vede apărând dintre dunele de nisip o oază, – copaci, o fântână. Asta e „fata morgana"… O halucinaţie…

— Am înţeles. Ca şi satul nostru… Nu-i… nu-i…

Mai mult ne târam. Jandarmii, în sănii, nu se mai grăbeau. Trăgeau tot timpul din sticle cu votcă şi, încălziţi în paiele din sănii, picoteau.

Era după-amiază. Nicio oprire. În faţa noastră apăru un sat. Nu mai aveam puterea să ne bucurăm. La marginea satului, case dărâmate, părăsite. Săniile îşi continuară drumul, către o şcoală în ruină. Am intrat în prima casă goală, fără uşi, fără ferestre. Dar avea un acoperiş. Istoviţi, ne-am aşezat pe jos. Nimeni nu scotea o vorbă. Brusc, am

auzit afară gălăgie:

— Rauss, verfluchte Juden! Rauss! Schnell rauss!

Un ucrainean, în haine negre de SS, intră val-vârtej în mica încăpere. Cu „nagaica" (vâna de bou), în mână, începu să lovească în dreapta şi-n stânga. Treziţi din amorţeală, am încercat să înţelegem ce vrea. Lovind, ne-a scos aproape pe toţi din casă. Mama a vrut să-i explice – în germană – că nu vrem decât să ne odihnim puţin. Că nu mai avem putere…

Cu ochii injectaţi, o privi câteva secunde, apoi începu să o lovească sălbatic. Striga că-i aducem păduchi, tifos exantematic. Ne va ucide. Am încercat să o împing pe mama, care stătea nemişcată în faţa lui nefiind în stare să se mişte. Încerca doar să-şi ferească faţa de ploaia de lovituri. Am reuşit s-o urnesc din loc. Loviturile destinate ei au început să curgă asupra mea. Aveam capul descoperit. Căciula şi broboada le scosesem când am intrat în casă. Vâna de bou era tare, el era puternic. Mă izbea în cap. Am mai împins-o o dată pe mama… Apoi am căzut… O pâclă grea mi s-a aşezat pe creier. Am simţit, pe buzele arse de vânt, zăpada. Mai mult nu ştiu ce s-a întâmplat cu mine.

În sania în care fusesem urcată de ai mei, am continuat să fiu în nesimţire. Ca şi cum aş fi dormit. Ca în vis, am văzut-o pe mama, care începuse să scuipe sânge – şi nu mai putea merge în convoi – că mă leagă cu broboada şi mă înveleşte cu o pătură.

…Un foc mare, într-o sobă zidită. Parcă era soba noastră cea mare din bucătăria casei din Bucureşti. O găină friptă se învârtea pe o frigare. Da, era frigarea sobei de gătit din Bucureşti. E cald… E bine… Am întins mâinile să mi le încălzesc la dogoarea focului. Găina sfârâie, frumos rumenită.

— Daţi-o jos din sanie! Imediat! Fritz, Marcel! Aşa. Culcaţi-o aici, pe zăpadă. În marginea drumului. A degerat. Încă puţin şi… gata… Nu vedeţi că s-a făcut albă ca varul? Trebuie să-i punem sângele în mişcare.

Lică Erlich ştia ce spune. M-a trezit din frumosul meu vis de moarte. În locul focului minunat, al găinii fripte, am văzut chipurile prietenilor mei aplecaţi asupra mea, frecându-mi cu zăpadă mâinile, urechile, faţa. Unul încerca să-mi scoată ghetele.

— În picioare! Ai deschis ochii, e bine. În picioare.

M-am ridicat, dar în clipa următoare m-am prăbuşit.

Capul. O durere îngrozitoare, ascuţită, mă trântise jos.

— Sus! Trebuie să mergi. Dacă nu, îţi pierzi picioarele. Auzi? Trebuie! încearcă, Sonia, fă un efort!

Conştientă de ceea ce mi se spunea, am încercat din nou să mă ridic. Durerea de cap persista. Fritz de o parte, Lică de cealaltă, m-au luat aproape pe sus şi am început să merg. Aveam în tălpi, în călcâie,

bucăţi de sticlă, ace. Lacrimile îmi curgeau pe obraji. Mă durea capul, mă dureau picioarele. Plângeam şi mergeam. Lacrimile nu ajungeau însă să cadă pe faţa mea. Îngheţau pe loc, se lipeau de gene, de faţă.

— Calcă apăsat, cu putere. Ştiu că doare, dar calcă, pentru numele lui Dumnezeu, pe toată laba!

Mergeam. Eram ameţită. Simţeam o durere puternică în cap. Ca o rană. Aş fi vrut să întreb ce e cu mama. Nu puteam vorbi. Am încercat să-mi ridic ochii, să văd coloana, să-i văd pe părinţi şi pe toţi ceilalţi. Nu puteam ridica însă capul. Nu mai plângeam. Durerile din tălpile picioarelor mă lăsau. Cei doi, care mergeau alături de mine, şi-au dat seama că am început să păşesc singură.

— Am salvat-o, băieţi – îi spuse Lică lui Fritz şi lui Marcel. Acum mă duc să văd ce e cu maică-sa.

Marcel îl înlocui pe Lică. Braţul lui mă sprijinea. Din nou lacrimi mi se prelingeau din ochi. Îmi simţeam inima plină de căldură pentru aceşti prieteni. Îmi era milă de mine, de ei, de noi toţi. Cu toate că durerile de cap continuau, îmi dădeam seama că făcusem cale întoarsă din drumul spre veşnicie.

Umbrele serii începură a se aşterne. Săniile jandarmilor treceau pe lângă noi.

— Mişcaţi, mai repede! Ce dracu', vreţi să îngheţăm în câmp? Mişcaţi!

Am văzut sania cu cei culeşi pe drum. Erau mulţi. Claie peste grămadă. În zare, un sat. Călcam mai vioi. Pe uliţele fostului sovhoz, nimeni. Ţipenie de om nu se zărea. Clădirile mari fuseseră arse. Colibele mici păreau pustii. Şi, totuşi, locuiau acolo oameni. Ieşea fum prin hornuri. Ici-colo, câte un gard.

În mijlocul satului era fosta clădire a şcolii. Arsă pe jumătate. Săniile au intrat în curtea mare, pietruită. Am început să ne regrupăm pe familii. Amorţeala parcă dispăruse. Ne trăgeam pe lângă un perete care avea deasupra câte un colţ de acoperiş. Lică m-a luat deoparte:

— Am fost într-o casă. Le-am dat ceasul. Veniţi să dormim acolo.

I-am luat pe părinţi. Mama avea febră mare, obrajii încinşi, continua să tuşească. Era ameţită, fără putere. Brauch a venit şi el cu familia. Postelnicu cu cei doi băieţi, Iulius Grinberg cu soţia şi Zitale. Ne strecurarăm ca hoţii. Era beznă. Lică ne conducea.

— Şi alţii şi-au găsit culcuş în casele ţăranilor de nici. I-am văzut pe Lupeşti, pe Hechteri, pe Placek, pe Solomoni…

Uşa unei colibe s-a deschis larg. Viscolul ne mâna din spate. O clipă a intrat cu noi, aducând o pulbere de zăpadă. Am intrat toţi. O bătrână şi un bătrân ne-au făcut semne să ne culcăm pe jos. Ne-am scos hainele umede şi ghetele, ni le-am pus sub cap şi ne-am culcat pe podeaua de pământ. Era cald. Într-un târziu, bătrâna a venit din altă încăpere cu un castron plin cu ciorbă fierbinte. Într-o clipă, fiecare a

scos o cană (le purtam întotdeauna cu noi). Fără a rosti un cuvânt, fără a ne bucura sau mira, am început să sorbim, încet, să nu pierdem nicio picătură din minunata ciorbă. Femeia stătea pe un scaun şi ne privea. Avea lacrimi în ochi. Bătrânul îşi răsuci o ţigară. Mormăia. A întins apoi cutia cu mahorcă, – un tutun negru, rău mirositor, – lui Lică. Din buzunar, Lică a scos o hârtie, şi, calm, şi-a răsucit o ţigară. Bătrânul i-a spus să dea cutia cu tabac şi celorlalţi bărbaţi. În seara aceea am auzit:

— Spasiba gospodin…

— Nicivo… nicivo…

Plita dogorea. Păduchii, care zile întregi dormitaseră pe noi, în frig, au început să umble pe pielea noastră, sub straie. Toată noaptea ne-am scărpinat. Dimineaţa am văzut-o pe Zitale cocoţată sus, pe cuptor. Se juca cu un băieţel slăbuţ, cu ochii mari şi faţa roşie, plină de furuncule.

Lică, care ştia ruseşte, s-a putut înţelege cu stăpânii casei. El ne-a povestit că fiul bătrânilor a fost luat în război, iar nora lor a fost siluită de soldaţii nemţi care intraseră în sat. Băieţelul văzuse când soldaţii şi-au bătut joc de maică-sa şi apoi au ucis-o. Copilul a rămas în şoc. Stă toată ziua ascuns sus, pe cuptor. Acum, Zitale se juca cu el.

— Trebuie să mergem. Să nu se vadă că am lipsit din clădirea şcolii.

— Spasiba gospodin, jenşina… Spasiba…

Ne era bine acum. Ne încălziserăm, eram sătui. Afară, viscolul sufla şi mai aprig. Zăpada cădea abundent peste câmpia rusească. În curtea şcolii, lângă gard, culcaţi pe zăpadă, ca pe un uriaş pat, călugăriţa şi partizanul bărbos, mână în mână, dormeau cu ochii mari, deschişi.

Aşa i-au găsit azi-noapte… morţi.

M-am oprit o clipă lângă ei. Aş fi vrut să le închid ochii. N-am reuşit. Pleoapele erau ţepene de frig.

— Lasă-i aşa, Sonia. Să privească împreună cerul… Zăpada a şi început să-i acopere. Giulgiu alb… La primăvară, oamenii din sat or să-i îngroape…

Din nou urlete. Din nou înjurături şi lovituri. Din nou în coloană. Din nou la drum.

Jandarmii erau beţi.

— Mă Fanache, lasă-mă să-i omor, mă. Lasă-mă… Acolo sus, tot îi curăţă pe toţi. Lasă-mă, Fanache. Mai iau şi eu o haină mai bună, o gheată să duc acasă la copii. Că mult mi s-a urât cu războiul ăsta. Mă Fanache, mă. Nu fi rău, lasă-mă să-i omor.

Fruntaşul Vasile Oatu stătea în sanie, cu puşca încărcată şi striga. Plutonierul Fanache, singurul poate care nu era complet beat, striga la el furios:

— Jos în sanie, Oatu! Ordin! Jos! Să nu te atingi de vreunul dintre

ei. Şi să nu vii cu poveşti la mine, că au încercat să fugă de sub escortă. Uit, mă, că-s din acelaşi sat cu tine şi te trimit pe front, mă. Să te mănânce ciolovecii de viu, mă. Jos, auzi?!

Oatu se lăsă să cadă, în sanie. Noi ne târam mai departe. Capul mă durea. Simţeam cum îmi zvâcneşte, parcă ar vrea să se desfacă.

— Ce te strâmbi? – mă întrebă Lică.

— Mă doare tare capul.

— Ei, n-ai ce-i face. E de mirare că nu ţi l-a spart.

La amiază, coloana s-a oprit. Dintr-un sac, sergentul Dănilă a scos nişte pâini cazone, fiecare de mărimea unei cărămizi. Erau îngheţate, tari ca piatra.

— Câte o pâine la zece oameni. Sunteţi 281 de bucureşteni (familia Cernat fusese repatriată încă de la Alexandrovka) şi cu 46 de ucraineni, face 327. Dar au mai murit pe drum… Luaţi 20 de pâini. Să vă ajungă..

Lică luă pâinile, aşternu pe jos o pătură şi cu cuţitul lui mare, începu, cu greu, să taie. Am căpătat, toţi, câte o felie.

Vârâţi unul într-altul, în preajma săniilor, ca să ne ferim de rafalele de zăpadă, mestecam încet pâinea îngheţată. De-abia atunci am început să ne dăm seama că ne e foame.

Luam câte un pumn de zăpadă de lângă noi şi o amestecam cu pâinea. „Masa” a durat mult. Am mâncat bucata de pâine, încet, încet. Mamele cu copii mici aveau ceva rezerve prin sacii de drum. Zitale a căpătat chiar o bucată de zahăr. Cei doi copii ai lui Esther plângeau. Nu puteau mânca pâinea. Lică le-a dat o bucăţică de slănină. Au mâncat-o dintr-o înghiţitură. Pe Esther a învăţat-o să topească într-o cană puţină zăpadă şi să moaie pâinea în apă. Aşa au mâncat copiii pâinea cazonă…

———‖———

IAR LA DRUM. Căutam cu privirea satul, visând să ne odihnim, să ne dezgheţăm. În sfârşit, zărim câteva căsuţe, acoperite cu şindrilă, copacii acoperiţi de nea. La intrarea în sat, un fost grajd. Am intrat toţi. Ce fericire! Într-o aripă mai era baligă, mai erau paie. S-a făcut un foc. Am încălzit zăpada, în căni. Ce bună era apa caldă! Prin buzunare, prin bagaje, am mai găsit câte ceva de mâncare. Puţin zahăr, un biscuit, cu colţ de pâine. Am adormit strânşi, ghemuiţi. Focul ardea, fumul ne intra în ochi. Dar era mai bine decât pe drum. Eram împreună. Mâine… mâine vom vedea ce va fi… Ne era frică să ne gândim la Bogdanovka. Jandarmii, chiar şi ucrainenii la care înnoptaserăm, ne spuseseră că în urmă cu câteva luni convoaie de mii şi mii de evrei au făcut acelaşi drum. Era toamnă târzie. O toamnă rece, ploioasă. Oamenii aceia, ca şi noi, fuseseră aduşi – unii, cu

trenurile până la Vradievka şi de-acolo, în convoi, la Bogdanovka – alţii pe jos, în coloane lungi de sute de metri. Femei multe, cu copii, bărbaţi, bătrâni… basarabeni, bucovineni, ruşi din Odessa – evrei numai evrei.

Niciunul nu a mai făcut cale întoarsă. Au fost omorâţi. De soldaţi nemţi şi de soldaţi români. Nemţii nu au avut încredere că românii îi vor executa pe toţi şi au venit să-i „ajute". Armata germană avea comanda acestei acţiuni… Oare noi eram „seria a doua" la Bogdanovka?

A doua zi, soarele a răsărit, timid, pe cerul sticlos. Dar gerul era încă puternic.

23 ianuarie. Coloana se târa anevoie, prin câmpie.

În ultimul sat, Crasnovaia s-au alăturat jandarmilor trei poliţişti ucraineni. Aveau „nagaice" în mână şi ne mânau ca pe vite.

— Bâstro! Bâstro! (mai repede! mai repede!)

Loveau la întâmplare, fără să se uite. Călăreau pe cai mici şi iuţi, bine hrăniţi.

Bogdanovka. Ucrainenii din sat au ieşit în uliţă. Ne arătau cu degetul. Râdeau. „Kaput! Kaput!"

Eram prea istoviţi, lihniţi de foame, îngheţaţi, pentru a avea putere să ne revoltăm, să încercăm ceva, pentru a nu ne duce la moarte.

Sus, pe deal, fusese una din cele mai mari crescătorii de porci din Uniunea Sovietică: Ferma de Stat de la Bogdanovka. Cei din sat, din vale, lucraseră acolo. Cocinile, care odată erau mândria regiunii, arseseră. Într-o clădire mai locuiau câteva zeci de evrei. În uriaşul şanţ de la marginea păduricii, zăceau, acoperiţi de zăpadă, 60.000 de evrei ucişi de poliţişti ucraineni, ostaşi români şi nemţi.

Noi urcam acum spre aceste cocini.

Căruţaşii ucraineni opriseră în faţa unei clădiri mistuite de foc, şi coborâră bagajele, şi pe cei care, istoviţi, n-au mai putut merge. Cocinile aveau boxe zidite, din cărămidă roşie. Despărţiturile, zidite şi ele, erau vopsite în alb.

„Ce cocini elegante pentru porci."

Ne-am luat în primire o boxă. Am aşternut pe jos păturile. În hala uriaşă, care nu avea ferestre şi în parte nici acoperiş, 281 de bucureşteni îşi făceau adăpostul.

Brauch, Teichman, Creştinu şi tata s-au dus la directorul fermei, Vasile Stănescu, agronom, să-i ceară paie. Stănescu a refuzat să-i primească.

— Paiele-s pentru porci, nu pentru jidani!

După câteva ore a apărut în cocină un bărbat voinic, încotoşmănat, care a început, vorbind idiş, să se intereseze de fiecare. Era brigadierul Kopel, unul din supravieţuitorii măcelului de la Bogdanovka. După cum am aflat ceva mai târziu, în groapa cea mare, de lângă Bug, la

capătul pădurricii de mesteacăn, zăcea împuşcată întreaga sa familie. El scăpase ca prin minune. Acum era unul din conducătorii grupului de evrei, supravieţuitori şi ei ai masacrului.

Kopel avea în buzunarele mari, largi ale cojocului lui, bucăţi de pâine, de mălai, bucăţi de trestie de zahăr, cartofi fierţi. Unde vedea copii, se apropia şi le dădea, însoţind gestul cu un zâmbet larg.

Seara au început să apară primusuri şi ceşti cu apă fiartă. Copiii alergau printre noi. De nu ştiu unde, s-a făcut rost de scânduri. Sandu, ca bun gospodar, astupa cu ele ferestrele. Mai puţină lumină, dar viscolul nu mai sufla atât de aprig în hală.

Marcel veni în fugă.

— Sonia, vino! În ultima boxă, aia de la uşă, e Nelu. E degerat. E… terminat. Vino!

Mi-am luat trusa de prim ajutor. Aveam câteva fiole de cafeină, papaverină, puţin alcool, câteva bucăţi de zahăr.

Nelu Goldenberg zăcea pe o pătură şi era acoperit cu alta. Matilda încerca să-i toarne pe gât puţină fiertură. Apă cu gris îndulcit. Ochii lui căprui ne priveau, mari, deschişi, parcă fără a înţelege de ce atâta agitaţie în jurul lui. Şopti ceva. Marcel, care era aplecat asupra lui, a scos o ţigară, i-a aprins-o şi i-a pus-o între buzele albe. Nelu trase adânc din ţigară. M-am aplecat să-i fac o injecţie.

— E păcat, Sonia – îmi şopti el. E păcat…

Acul seringii se rupse în pulpa lui. Era îngheţat. Când am vrut să scot acul, Marcel m-a prins de braţ.

— Nu mai e nevoie…

Aşa a murit Nelu Goldenberg: pe o pătură cazonă, cu ţigara încă aprinsă între buze; avea, cred, 23 de ani. A fost tot timpul vesel, plin de optimism. Obişnuia să se laude „Sunt golan de Bucureşti. Lucru rău. Se ştie că lucrul rău nici dracu nu-l ia."

Nelu Goldenberg făcuse o mare greşeală în timpul deportării: îşi vânduse paltonul şi bocancii pentru pâine şi ţigări.

L-au îngropat în spatele clădirii crescătoriei de porci din Bogdanovka, nu departe de mormântul celor 60.000 de evrei basarabeni, bucovineni şi ucraineni.

Mama continua să aibă febră mare, frisoane. Eu aveam tot timpul ameţeală, dureri de cap, vomitam. De tata ce să mai spun?! Era tot timpul cu mâna pe puls, cu doctoriile în gură.

— În ghetou, în casa aceea mare sunt doi doctori: Akerman şi Weiss. Akerman vrea să vă vadă, – ne-a spus Lică. Acolo trăiesc vreo 120 de evrei. E cald, au mâncare. Sunt câteva camere mari, cu uşi, ferestre. Am vorbit cu Kopel, brigadierul lor – cumsecade om – vom duce acolo femeile, copiii mici cu mamele lor şi pe cei bolnavi. Îi împărţim prin camere. Evrei sunt şi ei. Unii mai buni, alţii mai dârji. Dar nu-i nimic. Nu ne căsătorim cu ei… Or să ne ajute să trecem hopul

ăsta!

Încă în seara aceea am intrat în camera ocupată de doctorul Akerman şi de soţia lui Lia, farmacistă. O cameră mică, chiar la intrarea în casa-ghetou, un prici mai larg, o sobă de tuci încălzită cu chirpici, ferestre închise bine. În ochii noştri, – un adevărat lux.

Doctorul Akerman era un bărbat mic de statură, slab, cu ochelari. Soţia sa părea mult mai tânără decât el. O femeie frumoasă. Ochii mari, plini de duioşie şi căldură, îi luminau faţa palidă şi zâmbitoare.

Mama a căpătat prima îngrijire medicală şi ceai, iar mi-e mi s-a aşternut pe jos o pătură, după ce am luat câteva antinevralgice puternice.

Dimineaţa, Lia mi-a dat un lighean cu apă caldă, un săpun şi un ştergar.

Le priveam şi nu-mi venea să cred. Să mă spăl? Am făcut-o cu plăcere. Mama mă privea zâmbind.

— Ne-am dezobişnuit să mai trăim omeneşte…

Am mâncat apoi cu ei, pâine, salam, o papară dulce şi am băut mult ceai. Le-am povestit de unde venim, prin ce-am trecut.

I-am spus doctorului Akerman că sunt infirmiera lagărului.

— Vii cu mine, acum! Ai ceva medicamente? Aveţi câteva cazuri grave. Trebuie să începem imediat. Te mai doare capul? Eşti în stare să mă ajuţi? Dacă da, ia cu tine ligheanul ăsta mic şi trusa.

Într-una din camerele în care se aflau ceilalţi evrei pe care i-am găsit la Bogdanovka, era Esther cu cei doi copii. Fetiţa, pe care – cu toate că avea un an – o mai alăpta, dormea liniştită, pe un prici. Băieţelul plângea. Avea doi ani şi câteva luni. Era blond, cu păr cârlionţat, cu un obrăjor mic, palid, de om bătrân.

— Băiatul are degetele de la picioare degerate. Desfă-i cârpele.

Esther, cu ochii plini de lacrimi, dar liniştită, desfăşă picioarele băieţaşului care continua să plângă. Degetele erau desprinse de la locul lor. Doctorul Akerman mi-a făcut semn să ţin ligheanul sub picioarele copilului. Cu iuţeală şi îndemânare, tamponând tot timpul cu iod, doctorul a tăiat ligamentele degerate. Degetele tăiate se desprinseră.

— Nu-mi place deloc piciorul drept. Are o cangrenă. Să-i pui comprese cu rivanol tot timpul. Uite ai aici praful ăsta, la un litru de apă fiartă. Şi uite bulinele astea, sunt rubeazol. S-ar putea să-i ajute.

— Domnule doctor, – murmură Esther, – are febră mare. Şi tremură tot. Ce să fac? Nu vrea nici să mănânce. Uitaţi, am aici o fiertură de mălai. Nu vrea! Mi-au adus şi lapte cald pentru el. Nu l-a vrut. I l-am dat ăsteia mici… Nu vrea nimic şi plânge.

Doctorul Akerman îl mai examină încă o dată pe băiat.

— Hm… Are şi o congestie pulmonară. O infecţie generală. Doamna dragă… ce să-ţi spun? E tare slăbit micuţul. Subnutrit.

Organismul lui nu mai are putere să lupte. E tare bolnav.

Nu ştiu dacă Esther a înţeles ce i-a spus doctorul O luă pe fetiţă în braţe şi o alăpta, privindu-l cu durere în ochi pe băieţaşul care se zvârcolea alături de ea. Am simţit că Esther a renunţat să mai lupte pentru băiatul ei. Ştia, simţea că nimeni şi nimic nu îi mai poate ajuta. Băieţelul plângea. Esther începu să îngâne un cântec de leagăn, în idiş. Fetiţa, sătulă, îi adormise în braţe.

Am ieşit din cameră, ameţită, cuprinsă de durere şi de o mare milă. Doctorul Akerman mi-a cerut să-l însoţesc în altă cameră, plină cu oameni. Nu se auzeau decât gemetele lui Klein, un bărbat voinic, cu faţa deschisă, de om cinstit, care zăcea culcat. Era ardelean. Rămăsese în Bucureşti în anii războiului. Cei din oraşul lui îi scriau să nu vină înapoi că, desigur, „trăieşte mult mai bine la Bucureşti". Acum, se văita de durere. Urechile îi erau degerate. Atârnau agăţate doar de câte un ligament. Din nou doctorul Akerman mi-a cerut să-i ţin lighenaşul. Una după alta, urechile au căzut în micul vas alb. Bietul Klein strângea din maxilare.

Winter veni în fugă.

— Veniţi! Fetiţa lui Zalman e tare bolnavă.

Doctorul Akerman îşi strânse trusa medicală.

— Doctore – i se adresă Marcel – nu cred că mai puteţi ajuta cu ceva… dar eu ştiu? Poate pentru părinţi…

Am pornit spre cocinile de porci. Familia Zalman nu a vrut să intre în camerele călduroase ale evreilor din ghetou. Nu au vrut să-şi părăsească bagajele.

Pe drum, înfruntând viscolul, încercam s-o revăd pe Sarale, fetiţa cea mare a lui Zalman, geamgiul. Încă nu împlinise 9 ani. A fost întotdeauna o fetiţă tăcută, tristă…

Învelită în pături, Sara zăcea ghemuită pe nişte geamantane, în boxa cu cărămizi roşii. Soarele îşi strecura razele anemice printre scândurile bătute de Sandu, la ferestre. Nu mai viscolea. Brusc cerul se înseninase. În hala cea mare – unde de obicei era vacarm – se făcuse linişte. Oamenii, zgribuliţi, înveliţi cu ce aveau, tăceau. Parcă simţeau moartea pândind.

Fetiţa respira greu. Faţa îi era încinsă de febră. Ochii ei mari, negri, plini de tristeţe s-au deschis. Mi-a zâmbit. Cât de frumoasă era! Cum de n-am văzut-o niciodată zâmbind?! Îşi strecură cu greu, din pături, o mână subţire, albă, aproape străvezie. I-am luat palma în mâna mea. M-a străbătut un fior. Mâna era de gheaţă. Sarale nu vorbea. Mă privea intens. Cu greu îmi reţineam plânsul. Îmi făceam reproşuri. De ce nu m-am jucat niciodată cu ea? De ce nu am luat-o niciodată la mine? De ce nu i-am fost soră mai mare? De ce? Nimeni, niciodată n-a înţeles de ce plânge. Toţi o lăsau să plângă. Acum, zâmbetul ei îmi vorbea. Afară, viscolul vuia din nou. În boxă s-a aprins o lumânare.

Părinţii Sarei plângeau încet, potolit. Celelalte două surori, mai mici, se jucau în patul improvizat. Mâna diafană a Sarei era tot mai rece. Respiraţia – un şuier. Ochii ei mari continuau să mă privească. Dar Sarale nu mă mai vedea. Doamne, de ce? De ce nu-ţi e milă de ea? Cu ce a păcătuit? Ce Ţi-a făcut, Doamne? De ce ai chinuit-o atât, de ce o iei la Tine?…

Un urlet. Mama Sarei s-a prăvălit peste copila în care viaţa se stinsese.

— Doamne, unde eşti? Doamne, unde eşti?

I-am şoptit lui Winter:

— El… El e aici! în ochii lui Sarale!

Am ieşit din hala mare şi rece. Îmi simţeam sufletul pustiit. Simţeam nevoia să fiu cu cineva aproape, o prietenă. Şi cu mama.

Am intrat într-una din camerele ghetoului din Bogdanovka. Acolo, într-un colţ, pe câteva scânduri puse pe butuci, un aşa-zis pat, stătea culcată, cu privirea aţintită în tavan, Roza.

Când am ajuns la Bogdanovka, în halul în care eram, s-a apropiat de noi, – în cocina cea mare – o femeie tânără, îmbrăcată într-o haină mult prea largă pentru ea. Din buzunarele mari, încăpătoare, au început să iasă la iveală tot felul de minunăţii: bucăţi de mălai, bucăţele de pâine, cartofi fierţi, morcovi…

Roza era o femeie de statură potrivită, subţire, probabil că avea un trup frumos format, dar sub hainele prea largi nu se vedea. Faţa de un oval perfect avea în ea ceva impresionant. O tristeţe care se cuibărise în fiecare trăsătură, în colţurile gurii lăsate în jos, în ochii mari, căprui, plini de amărăciune, în tot.

Nu ştiu de ce, dar în seara aceea, când Sarale a plecat dintre noi, am simţit nevoia să vorbesc cu ea.

— Pot sta aici lângă tine, Roza?

Cu privirea plină de mirare, surprinsă, îmi făcu loc pe pat, alături de ea.

— Dacă vrei, culcă-te!

— Nu, prefer să mă sprijin de genunchii tăi. Vreau să stăm puţin de vorbă. Sarale, ştii care, aia mică, slăbuţă, a murit!

— Mi-am închipuit că va pleca dintre noi… era tare bolnavă…

— Roza, te superi dacă te întreb ceva?… Spune-mi, cum ai ajuns aici şi cum de-aţi scăpat, voi, singurii, din 60.000 de evrei ucişi?

Roza gemu. I-am auzit dinţii scrâşnind. Nu împlinisem 15 ani şi aşa îmi explic întrebarea pusă. Era pur şi simplu o inconştienţă. Dar am întrebat. Şi, speriată de ceea ce declanşasem, aşteptam răspunsul.

În jurul nostru, linişte. Din soba mică aşezată în mijlocul încăperii răzbăteau raze roşii, de foc. Roza a oftat adânc. O simţeam încordată. Mă gândeam că ar fi poate bine dacă ar putea plânge. Aş fi vrut să-i spun ceva care s-o liniştească. Îmi părea rău de tulburarea produsă.

Într-un târziu, cu vocea domoală, cu un accent basarabean, Roza începu să povestească:

— Cred că-ţi aduci aminte că la 22 iunie Antonescu a dat ordinul: „Soldaţi români, vă ordon, treceţi Prutul!” Fedia, soţul meu, era farmacist. Locuiam la Chişinău. Era înalt, avea părul roşu şi era un om plin de veselie, bun, tare bun… Ne-am iubit din clipa când ne-am cunoscut. Am fost colegi de liceu. După doi ani de căsătorie s-a născut Lena. Avea părul roşu, ochii negri, ca ai tatălui ei, şi acelaşi râs molipsitor. Apoi s-a născut Maşa. În iunie 1941 avea un an. Părinţii lui Fedia au venit la noi, noaptea. „Să fugim!”. Fedia era mobilizat pe loc. Conducea farmacia centrală a oraşului. „Nu vom părăsi Chişinăul!”

Au venit însă noaptea, cu un ordin special, şi l-au luat în armată. „Să mă aştepţi, Roza! Să mă aştepţi cu fetele. Voi reveni!” După două zile un ofiţer medic, prieten cu noi, m-a anunţat că Fediuşa a căzut. Fusese lovit de o schijă.

Eram înnebunită. Armata Roşie se retrăsese. Am rămas la Chişinău cu fetiţele. Când a intrat armata română în oraş, m-am ascuns, în pivniţa casei unor prieteni creştini.

După câteva zile, prietena mea a coborât în pivniţă:

— Au pus pe străzi proclamaţii către cetăţeni. Toţi evreii trebuie să se prezinte la Comandatură, cu bagajele, vor pleca în tabere de muncă în Ucraina. Pe Bug. Cine găzduieşte evrei va fi împuşcat împreună cu ei. Roza… ne-am gândit… Trebuie să pleci şi tu cu fetiţele…

Am înţeles. Am luat într-un rucsac câteva lucruri, mai mult pentru fetiţe, şi ne-am dus la Comandatură. Erau acolo mulţi militari nemţi şi români. Purtam o basma cenuşie, o fustă groasă, – chiar asta pe care o port acum – care mă deforma. Fetiţele erau frumoase, vesele, toţi se uitau la ele.

În curtea comandamentului, un ofiţer neamţ mi-a luat-o pe Maşa din braţe. Râzând, a zvârlit-o în aer. Nu am băgat de seamă că avea revolverul într-o mână. Maşa râdea. Neamţul a tras în ea. Am urlat. Jos, la picioarele mele, zăcea fetiţa, cu capul zdrobit. Părul îi era plin de sânge. M-au luat de umeri şi m-au împins. O ţineam strâns în braţe pe Lena. Ea nu putea înţelege ce s-a întâmplat cu surioara ei. Dintr-o joacă aşa de frumoasă… zburase doar în aer…

După câteva ore mi-am revenit. Mă gândeam: oare Lena va avea aceeaşi soartă? Nu, nu se poate! Nu voi lăsa să se întâmple aşa ceva.

Una din funcţionarele de la Comandatură mi-a adus o cană cu lapte, pentru fetiţă. „Am văzut ce s-a întâmplat. Dacă vrei, dă-mi mie fetiţa. După război o să vii să o iei.”

M-am gândit că Dumnezeu mi-a trimis-o pe femeia aceasta. I-am luat numele, adresa şi i-am dat fetiţa. Şi acum văd feţişoara plină de lacrimi a Lenei. „Mămico, de ce mă dai, mămico, de ce nu mă iei cu

tine?”

După aceea, ne-au încolonat şi am început să mergem. Coloana se tot lungea: mii de oameni, femei cu copii în braţe, femei cu copii pe care-i trăgeau de mână. Bătrâni neputincioşi care cădeau în drum, ca muştele. Bărbaţi cu feţele nerase, înspăimântaţi în neputinţa lor. Nu ştiam ce se întâmplă cu mine. Mă lăsau în pace. Mă credeau nebună. Cu timpul, mi-am revenit şi am început, acolo unde puteam, să dau o mână de ajutor. Şi am ajuns la Bogdanovka…

Roza tăcu… Faţa îi era destinsă, ochii umezi străluceau. Povestind, faţa ei palidă de obicei se îmbujorase. Eu nu mă mişcăm de lângă ea. Cred că uitase de prezenţa mea acolo. Cuvintele ei cădeau sacadat, parcă smulse din ea.

— Era toamnă. Ploua. Ne-au băgat în cocina aia mare. Pe bărbaţi i-au scos la lucru. Un şanţ mare, lat, colo, pe deal, alături de Bug, după pădurea de mesteacăn. Un şanţ antitanc. Eu eram la bucătărie. Cine ieşea la lucru avea dreptul la un tain de mâncare. Numărul celor din cocini creştea. Cred că eram câteva mii. Toţi basarabeni. Erau printre ei şi mulţi, foarte mulţi evrei religioşi. Nu mâncau la cazan. Nu era „caşer”. Le aduceam fructe, când reuşeam să fur de la magazie, cartofi fierţi, bucăţi de pâine, mămăligă. Când s-a terminat şanţul (la Bogdanovka erau adunaţi mii, zeci de mii de evrei de prin părţile Ucrainei, Basarabiei, Bucovinei) au venit câţiva ofiţeri nemţi şi români. Mulţimea aceasta de evrei era păzită de jandarmi români şi poliţişti ucraineni, membri ai armatei lui Vlasov, un etnic german din Ucraina, prohitlerist, un bandit nu mai puţin crud ca Pietliura, de care îmi povestea mama încă acasă, la Chişinău.

Şi într-o zi de început de iarnă, a început. Câte o sută de evrei erau scoşi din cocini. Erau mânaţi, în coloană, pe drumul de lângă pădure, spre groapă. Puştile ţăcăneau scurt, ritmic. O sută, poate două sute de gloanţe pentru o serie. Ca la fabrică. Încă o serie. Evreii aleşi din coloană despuiau morţii şi le sortau hainele. Trupurile fără viaţă erau aruncate în şanţ. De multe ori, gemetele celor răniţi răzbăteau până aici, sus, în bucătărie. Câte un ostaş milos le trăgea câte un glonte în cap, curmându-le suferinţa. Nu-mi era deloc teamă de clipa când mă vor lua în coloană. Aproape că o aşteptam, cu voluptate. Ce însemna pentru mine moartea? Unde era Fedia? Unde era Maşenka? Dar Lena? Uneori mă întrebam dacă mai merită să trăiesc. Speram să rămân în viaţă, ca s-o revăd pe Lenuşka. Să-i dăruiesc dragostea mea de mamă. Oare Lena nu merita să vreau să trăiesc?… Şi veneau mereu evrei… – continuă Roza. Încă o mie… încă zece mii. Zile în şir s-a tras. Şanţul s-a umplut. Până sus. Între timp a început să ningă. Cadavrele se acopereau peste noapte cu o plapumă groasă de nea. În fine le e cald – gândeam. După zile… câte… nu ştiu… şanţul cel mare era plin. Au luat bărbaţi, evrei lipsiţi de putere, dar care vroiau să trăiască, şi i-au

pus să sape alt şanţ. Sute de oameni îşi săpau propriul mormânt. Fără să crâcnească, fără să se vaite, fără să se plângă. Eram indignată. Clocoteam de furie. Cum se poate aşa ceva? Unde e întreaga omenire? De ce tace? Oare nu ştie nimeni ce se întâmplă aici, sus la Bogdanovka? Într-o seară, la câteva zile după ce primul şanţ era acoperit cu un strat subţire de pământ, am privit în jos spre pădurice. Pământul se mişca. Mi-am frecat ochii. Am crezut că visez. Am coborât. Pământul mişca, – valuri, valuri. Pe alocuri apăruseră pete albe, câte o mână, câte un picior, un spate… N-am spus nimănui nimic. Mi-am dorit în acele zile să trăiesc. Să supravieţuiesc, pentru a putea povesti. Dar mă va crede lumea?… Vor înţelege oamenii ce se petrece aici, ce s-a petrecut aici? Şi aşa, zi de zi, până la sfârşitul lui ianuarie, poate chiar februarie… 60 de mii de evrei au pierit, ucişi cu sânge rece. Eu am rămas mai departe la bucătărie. Ucigaşii, soldaţi şi ofiţeri români şi nemţi, poliţişti ucraineni, trebuiau să mănânce. Trei popote, o cantină. Nu mă mai duceam în cocină la culcare. Îmi făcusem în bucătărie un culcuş. Şi… după cum vezi… trăiesc. Şi azi, Kopel, brigadierul nostru, mă strigă: Roza bucătăreasa…

Tânăra femeie tăcu. Privirea ei lunecă peste mine, undeva departe…

M-am ridicat de pe scânduri şi m-am aplecat spre ea, sărutându-i fruntea. Roza n-a schiţat niciun gest. Am părăsit camera cea mare şi m-am dus să mă culc.

Lia m-a întâmpinat cu o privire curioasă.

— Unde ai fost? Părinţii tăi au adormit îngrijoraţi.

— Sarale a murit!

Lia dădu din cap. Înţelesese.

Ne aflam la Bogdanovka de aproape două săptămâni. La 8 februarie au sosit noaptea, în curtea fostei ferme de stat, câteva sănii. Un alt corp de gardă. În sfârşit – ne-am zis – vom scăpa de poliţiştii ucraineni, care ne jefuiau şi ne băteau.

— Mâine în zori vom fi transferaţi la Golta (fost Pervomaisk sub sovietici), capitala judeţului. A venit un ordin pentru voi, de sus, de la Bucureşti. Se vede că aveţi ceva sfinţi… Sunteţi detaşament de muncă… La Golta au nevoie de meseriaşi, muncitori… Aici n-aveţi ce face.

În ordinul de transferare, apăream numai noi, lotul de bucureşteni. Ne-am luat, cu greu, rămas bun de la doctorul Akerman, de la Lia, de la Kopel şi Roza. Drumurile noastre s-au despărţit. Am crezut atunci că nu ne vom mai revedea vreodată.

Eram toţi în sănii când au auzit vocea lui Lucacescu Herman. El era unul din conducătorii unui mic grup format din băieţii care au fost aduşi în lotul nostru la Vigoda. Din grupul lui făceau parte Paul

Leibovici, Jean Segal, Şapsa Sami, Stamber Nathan. Erau cunoscuţi de toţi din lotul de deportaţi. Lozinca lor era „Toţi pentru unul, unul pentru toţi”. Şi, într-adevăr, erau puternici, se ajutau între ei. Îşi vindeau pe rând câte o haină, ţigări, pentru a avea ce mânca.

— Unde-i Jean? Jean Segal? Nu-i în nicio sanie.

Cineva i-a răspuns:

— A rămas în cocină… Era fără putere. Nu a putut să se ridice de pe locul lui.

Lucacescu a sărit din sanie.

Jandarmii au început să strige.

— Hei, tu ăla… Vino înapoi! Noi plecăm! E târziu. Avem ordin să ieşim de-aici înainte de a apărea zorile…

Lucacescu însă, înotând prin troienele de zăpadă, fugea spre cocina pe care o părăsisem câteva clipe înainte.

Unul din jandarmi a dat ordin căruţaşilor să pornească.

Cei din grupul lui Herman au protestat. Cel mai tare ţipa Sami Şapsa. Încerca să-l înduplece pe căruţaş să mai aştepte. Acesta însă şi-a pornit sania.

Herman Lucacescu l-a dus pe Jean Segal în spate câţiva kilometri. În cele din urmă a ajuns la sania în care erau prietenii lui. L-a aruncat pe Segal peste bagaje.

— Acum putem pleca spre Golta. Suntem toţi! Lăsam, fără regrete, în urma noastră, boxele „elegante”.

În dosul clădirii cocinii de porci, un şir de morminte. Câte o scândură, în loc de piatră de mormânt. Slăbiţi, aproape fără de putere dar cu speranţa în suflete, plecam spre Golta.

———‖———

PENTRU prima oară de când fuseserăm deportaţi acum eram transportaţi cu toţi în sănii. Zvârliţi peste bagaje. Fiecare cu gândurile lui. Fiecare punându-şi aceeaşi întrebare: „Ce va fi mâine?”…

După-amiază, săniile au intrat în periferia unui orăşel. Se vedeau case, coşuri de fabrici. Am traversat calea ferată.

— Oraş mare, Golta asta!

— Poate la oraş o să ne fie mai bine.

— S-ar putea ca cei din ţară, de acasă, să ne găsească. Să ne trimită ajutoare.

— Să vedem ce au de gând să facă cu noi.

Săniile au oprit în curtea unei uzine. Câteva hale mari aveau porţile largi deschise. Ferestrele, sparte.

Viscolul sufla la fel de puternic ca în câmpie. Un gard înalt, de beton, înconjura fosta uzină de tractoare.

— Jos! Jos! Repede! Cu bagaje. Intraţi în hale. Repede, jos!…

Ameţiţi de drum, de foame, de frig, ne mişcăm ca nişte marionete dezarticulate.

Am intrat într-una din hale, la întâmplare. Totul din beton. Parcă era un răcitor uriaş. Beznă. Curând ne-am obişnuit cu întunericul. La început, domnea însă un haos nemaipomenit. Ne căutam, bâjbâind, boccelele, geamantanele, rucsacurile. Dar ne căutam şi noi între noi. Câte unul din familie nimerise în cea de a doua hală. Strigăte. Proteste. Sudălmi. Ghionturi.

— Locul ăsta e al meu! Ce-ar fi să nu te întinzi aşa! Mi-ai luat pătura! Ce calci ca un „golem”? Păzeşte-ţi capul, că ţi-l întorc!… Uită-te unde calci, că nu eşti chior!…

Nervii nu mai rezistau.

Târziu, noaptea, ne-am liniştit. Pe jos, pe ciment, înveliţi în pături, înfofoliţi în haine, încercam să dormim.

Somnul era aliatul meu cel mai bun. Uitam de toate. Îmi recăpătăm forţele. Nu trebuia să mănânc şi – cel mai de seamă lucru – visam… Ce vise frumoase aveam uneori! De-abia aşteptam să aţipesc. Evadam în lumea minunată a viselor. Se întâmpla, însă, ca şi somnul să-mi fie duşman. Aveam coşmaruri. Retrăiam zilele de la Bogdanovka, sau de pe drum, simţeam parcă lovitura, lovitura aceea în cap, o auzeam pe Sarale plângând.

În zori, cei de lângă ferestre s-au trezit acoperiţi de nea. Viscolul urla cu furie. Sandu îşi formase echipa de lucru. Ferestrele trebuiau acoperite, porţile îndreptate, ca să se închidă. Din stiva de scânduri din curte, trebuiau amenajate priciuri, dar totul numai cu încuviinţarea Comenduirii.

Căpitanul Ambruş, şeful Legiunii de Jandarmi din judeţul Golta, şi-a făcut apariţia după câteva zile. În tot acest răstimp, noi nu ne-am mişcat din hala îngheţată. Ieşeam, sub pază, de trei ori pe zi, în fundul curţii… Cum a sosit, căpitanul ne-a adunat „în front”. Apelul. Vocea lui Blumenthal era slabă. Vântul, care mătura zăpada din curtea uzinei, ducea pe aripile lui numele celui strigat. Făceam eforturi să auzim apelul. Unii lipseau: oameni care nu vor mai răspunde niciodată.

Avram Creştinu îi dădea lui Ambruş lămuriri.

— Da, da – spuse căpitanul – aveţi voie să vă faceţi priciuri. Puneţi însă scândurile câteva zile la uscat, într-una din halele goale. Paie nu vor intra în lagăr. Fac viermi. Construiţi două haznale. Imediat!… De mâine veţi fi duşi la baie. Există în oraş o baie publică. Câte 30 însoţiţi de un jandarm. Să nu aud de tifos exantematic. De-aia v-am adus aici! Că nu aveţi tifos! Am să dau ordin, scrie, sergent – spuse el adresându-se unui sergent T.R. – o etuvă, cazane cu mâncare şi pâine. De mâine să fie aduse, aici sus, în lagăr. (Aşa am aflat că fosta uzină de tractoare era plasată pe un deal, în periferia oraşului Golta.) Peste câteva zile –

continuă căpitanul Ambruş – vreau echipe de lucru la gară, la calea ferată, la spital, la drumuri, la Crucea Roşie, la magaziile armatei, acasă la domnul prefect Isopescu Modest, la construcţii. Am nevoie de o croitoreasă bună, la mine acasă. De doi, trei funcţionari la Prefectură, de un frizer… Nimeni nu are voie să iasă din lagăr. Fiecare trebuie să-şi coasă pe haine, pe piept şi pe spate o stea galbenă. Cei care vor fi prinşi fără stea vor face 10 zile închisoare. În caz de recidivă vor fi înaintaţi Curţii Marţiale. Niciun fel de contact cu salariaţii civili sau cu militarii din oraş. Pedeapsa va fi închisoarea sau chiar Curtea Marţială.

Solid, cu un obraz roşu, plin, căpitanul Ambruş arăta ca unul căruia îi plăcea să mănânce şi să bea bine. De felul lui din Ardeal, era fiu de chiabur, stăpân de pământuri, vii întinse.

Nu se uita în ochii celui cu care vorbea. Era vădit indispus de prezenţa noastră în regiunea de sub controlul lui. Nu mult după ce sosirăm, fu avansat la gradul de maior. Era militar de carieră.

Înainte de a părăsi lagărul, i-a spus lui Creştinu, care a rămas omul lui de legătură cu noi, – că în depozitele gării se află câteva lăzi.

— Le-a trimis Comunitatea Evreilor din Bucureşti, pentru voi. S-au plimbat prin toată Transnistria – ca şi voi, de altfel. Să se prezinte la gară o echipă şi o să vă dau un camion. Cred că-s alimente şi îmbrăcăminte. O să aveţi nevoie de ele, că Doamne, Doamne, jalnic mai arătaţi. Până nu vă deparazitaţi nu puneţi mâna pe nimic, nu distribuiţi nimic! Nu vreau păduchi în oraşul meu! S-a înţeles?

Seara, la lumina lumânărilor, aşezaţi pe cimentul rece, scoteam hainele de pe noi, ne despăducheam. Râia continua să ne chinuie. Din când în când, câte unul striga victorios numărul păduchilor ucişi.

Prima baie pe care am făcut-o în Transnistria, la baia publică din Golta, a fost un adevărat eveniment. Aş zice „istoric”. Eram duşi câte 30 de femei şi 30 de bărbaţi. Fiecare cu câte o legăturică în mână, cu primeneli curate. În căzile cu apă fierbinte intram câte două femei odată. În altă sală, bărbaţii. Aveam voie să stăm la baie două ore. O oră în apă, o oră pentru a ne usca. Baia publică se afla lângă gară, nu departe de centrul oraşului. Drumul până acolo era o adevărată excursie.

Ne aflam printre oameni. Vedeam camioane, prăvălii. Deschideam ochii mari, sorbeam totul cu nesaţ. Eram ca sălbăticiţi. Parcă veniţi din altă lume. Parcă ieşiţi din iad. Stelele galbene cusute pe hainele noastre nu ne deranjau, dar nici pe trecători. Văzuseră evrei.

Parte din oamenii noştri din lagăr nu au putut merge la baie, n-aveau pic de putere. Hainele erau date la etuvă, apa încălzită în lagăr şi cu ajutorul celor în putere îi spălam, luptam contra păduchilor, răspânditori de tifos exantematic, de moarte.

Solomon frizerul a fost dus de un jandarm la Comenduire. Acolo l-

au pus la încercare. Mulţumiţi de el, i-au dat o frizerie în oraş. „Lucrează” – i-au spus! Şi Solomon a început să lucreze, chiar să câştige bani! Marcel, fiul lui, a început să arate mai bine. Rebeca începuse să fiarbă cartofi, mălai, chiar şi carne. Mâncau singuri, dar dădeau şi celorlalţi câte ceva. Zambila Schnelicht (mama Nataliţei, poreclită de noi „îngeraşul blond”, a fost luată de un jandarm şi dusă în casa căpitanului Ambruş. Ea era croitoreasă şi soţia căpitanului avea mult de lucru. Şi Nataliţa a început să arate ceva mai bine. I se dădea de mâncare, acolo, la căpitan acasă…

Unul dintre primii care au ieşit din lagăr a fost Mosiu Maidenberg, „funcţionar” (al cărui tată a murit, de slăbiciune, de inaniţie, la Alexandrovka). El a început să lucreze la Prefectura din Golta. Seară de seară ne adunam în jurul lui şi-l ascultam. El era „jurnalul” nostru viu. De la el aflam ce se mai întâmplă, nu numai în capitala judeţului unde ne aflam, ci şi pe front, în lume.

Inginerul Schwarzenberg îşi formase e echipă de „constructori” şi lucra pentru Prefectură. În echipa lui se afla şi Marval Levi, care suferea din cauza eforturilor făcute la lucru. Seară de seară, el se înapoia în lagăr epuizat şi se plângea de dureri în tot corpul.

— Nu mai pot. N-am făcut în viaţa mea asemenea eforturi fizice. Nu mai pot!

Într-una din zile, locotenentul, şeful lucrărilor de construcţie din oraş, l-a văzut împingând cu greu o roabă. Marval era un om delicat, un bărbat tânăr, frumos, cu o distincţie înnăscută.

— Hei, domnu’ – îl strigă ofiţerul pe Marval. N-ai vrea să schimbi lucrul? Am nevoie de un muncitor la terenul de tenis al domnului prefect…

Surprins, Marval încuviinţă. S-a gândit că noua lui muncă va fi mai uşoară.

A doua zi, un jandarm l-a însoţit până la casa prefectului Isopescu Modest. Locotenentul, şef al lucrărilor de construcţie, veni în jurul orei 9.

— Uită-te, domnule Levi, ce ai de făcut. Aici unde-s gropiţe, gropi, torni zgură şi după aceea treci cu tăvălugul deasupra… Ai de potrivit în fiecare dimineaţă plasa, să ai grijă să fie bine întinsă. Când domnul colonel joacă tenis cu fiica lui, dumneata te ocupi în acest timp de grădină, de alei, să fie bine întreţinute. E limpede, nu?

— Da, să trăiţi!

— Cred că o să-ţi fie mai uşor decât la roabă.

Marval şi-a dat seama că locotenentul vrea să-i vină în ajutor. Era fericit. După prima zi de lucru însă, şi-a dat seama că a căzut din lac în puţ. Tăvălugul era foarte greu de urnit. Umerii îi erau o rană. Trăgea cu toată puterea şi lucrul mergea foarte încet. A doua zi, disperat i-a cerut locotenentului să se întoarcă la echipa de „constructori” a

inginerului Schwarzenberg.

— E mult mai greu, domnule locotenent. Vă mulţumesc, dar… nu am putere…

Locotenentul l-a privit surprins:

— Nu, la echipă nu te mai dau înapoi… Dar lasă-mă câteva zile şi o să-ţi găsesc altceva…

După aceea a stat cu Marval de vorbă, ca de la om la om.

După câteva zile, lui Marval Levi i-a veni ordinul de a se prezenta la Prefectură, la unul din birouri, ca „funcţionar”. De-abia după o săptămână a apărut în birou locotenentul, binefăcătorul lui Marval.

— Acum eşti mulţumit? Îmi pare bine!

În lagăr, lupta contra păduchilor continua. Cu toată etuva, cu toate băile pe care le făceam continuam să mai avem păduchi. De râie scăpaserăm aproape toţi. Nici nu ne venea a crede. Bubuliţele acelea mici, roşu, dintre degete şi de pe burtă au dispărut. Dar păduchii rezistau. Reveniţi de la baie, curaţi, cu rufăria şi hainele scoase de la etuvă, simţeam cum, mai ales la subţiori, pe picioare, pe burtă, păduchii continuă să-şi facă de cap. Dar după două săptămâni – adio păduchi! Abia atunci ne-a dat voie căpitanul Ambruş să deschidem lăzile venite de la Bucureşti.

Cele şase lăzi se aflau într-o hală goală. Cum niciunul nu avea încredere în celălalt, s-a format o comisie, – şi anume: vechiul comitet – tata, Brauch, Placek, Blumenthal, Teichman şi Avram Creştinu, plus câte doi delegaţi din fiecare hală. Sandu se pregătea să deschidă lăzile.

Am fost de faţă, gândind că vor fi şi medicamente sau instrumentar medical, pe care să le preiau. Eram cu toţii emoţionaţi. Mângâiam lăzile. Veneau de acolo, de acasă. Ni le-au trimis ei, fraţii noştri. Nu ne-au uitat. Sandu şi-a pus „chipa” pe cap şi a rostit întâi o rugăciune. Emoţia sporise. Aceste şase lăzi reprezentau legătura noastră, a celor deportaţi, cu familiile noastre.

După prima lovitură dată cu ciocanul, primul cerc de metal a sărit. Apoi al doilea. Lăzile trimise de Comunitatea Evreilor fuseseră bine legate. Apoi a fost ridicată o scândură, şi alta, şi alta. Inima îmi bătea puternic. Palmele îmi erau umede. Oare ce lucruri minunate sunt în lăzi? Câţi dintre noi vor avea acum haine calde? Câţi dintre noi se vor sătura? Câţi îi vor binecuvânta pe cei ce nu ne-au uitat?

O pătură cazonă acoperea conţinutul primei lăzi.

— Ce bine! Pături!

— Nu, staţi aşa! E numai o pătură, dedesubt sunt lucruri de îmbrăcăminte.

Pătura a fost aşternută pe jos. Sandu, grav, a început să deşerte conţinutul primei lăzi: câteva corsete cu balene, vreo 30 de sutiene, iar un pachet de corsete… un pachet mare de ciorapi de mătase… un

pachet voluminos de pălării, printre ele una albă, din paie cu o panglică neagră… şosete de bumbac, şosete de lână, fuste de mătase… bluze de dantelă, de mătase… pantofi de damă, cu tocuri ascuţite, înalte… pantofi bărbăteşti, câteva perechi de lac… şi un joben!

Cu fiecare pachet aşternut pe pătură, tăcerea devenea mai adâncă. Nu se auzea decât vocea lui Sandu, care anunţa ce scoate din ladă. Şi vocea lui Blumenthal, care repeta, înscriind totul în uriaşul lui registru.

Nimeni nu a mai scos o vorbă. Înlemniserăm. Îmi simţeam tâmplele bătând. Un nod greu mi s-a pus în gât.

— Deschide lada a doua!… Acelaşi ceremonial. Nimeni nu mai era emoţionat. Nimeni nu mai mângâia scândurile negeluite ale lăzilor.

— Sare. Blocuri de sare…

În clipa aceea am simţit că ne cuprinde furia. Unii au început să înjure. După luni de zile însă, ne-am dat seama ce bine ne-a prins această sare. Au fost luni de zile când nimeni, în Transnistria, nu a avut sare, – iar noi eram singurii din regiune care am avut. Abia atunci am preţuit-o.

În a treia ladă erau costume bărbăteşti, uzate, demodate, rochii de damă, sofisticate, cămăşi, multe combinezoane, cămăşi de noapte, cea mai mare parte milanezuri, câteva pulovere, fulare, mănuşi, câteva pături.

O ladă cu medicamente: mult iod, multă vată şi pansamente. Într-o cutie de pantofi, aspirine şi câteva sute de rubeazoluri (o adevărată comoară în Transnistria).

— Bun şi asta!

Una din lăzi conţinea conserve. Mai ales de peşte şi compoturi. 100 de cutii de conserve de peşte pentru 300 de oameni. Mai bine decât corsete, sutiene şi combinezoane.

Magiunul şi halvaua au înveselit, timp de o săptămână, masa copiilor şi a celor foarte, foarte slăbiţi.

Fiecare hală a căpătat, în raport cu numărul celor care se aflau în ea, alimente, haine, pături. Accesoriile vestimentare de care nu aveam nevoie au fost vândute la piaţă, ucrainenilor, dar mai ales ucrainencelor, şi din banii rezultaţi s-au cumpărat pentru cazan ulei, cartofi, mălai…

A fost singura dată când am primit ceva din partea Comunităţii Evreilor din Bucureşti.

Gerul iernii nu slăbise. Doar viscolul nu mai sufla. Nervii noştri erau întinşi la culme.

Sandu terminase de construit haznalele şi priciurile. Etuva a părăsit curtea lagărului. Ferestrele erau bătute în scânduri. După trei săptămâni de dormit pe cimentul rece, era plăcut să te întinzi pe lemnul tare. Numai că s-au ivit alte necazuri. Pe jos, toţi de-a valma,

am avut loc; sus, pe priciuri, nu mai era loc. S-a decis atunci ca fiecare să aibă dreptul la 50 de centimetri de prici. S-au făcut „măsurători", cu centimetrul şi s-au fixat locurile de dormit. Protestele n-au ajutat. 50 de cm. – asta e!

Băieţii au început să iasă la lucru. Apoi am trimis scrisori în ţară. S-au creat legături prin soldaţii care se înapoiau de pe front. Ştiau foarte bine că pentru câteva rânduri, pe care le vor duce familiei, la Bucureşti vor căpăta sute de lei.

Am primit bani, – mărci germane. Cei de acasă plăteau de obicei, pentru comision, cam de două ori mai mult decât suma pe care ne-o predau diverşi curieri.

— Dacă familiile voastre vor plăti o sumă fixă la Bucureşti, la o adresă anume, – ne spuse într-o seară Creştinu, – voi o să trăiţi mai liniştiţi…

Follender, Brauch, Teichman, Placek, Hechter, Lupescu, Mailender, Maidenberg, Grienberg, Winter, Blumenthal etc. figurau pe o listă pe care Creştinu a scos-o din buzunar.

— Câte 1.000 de lei. Asta e tot! Un membru al familiei voastre va preda banii la Bucureşti şi Ambruş va avea grijă de voi!

— Dar mai sunt şi alţii ale căror familii sunt poate dispuse să plătească.

— Nu, nu, Ambruş îi vrea numai pe ăştia. Nu vrea mai mulţi. Îi ajung banii luaţi de la voi. Îmi daţi mâine acordul şi câte un bilet pentru familiile voastre.

Cerul a început să se însenineze. Bătea un vânt de primăvară. Nu mai sufeream de foame, dar teama, o teamă îngrozitoare, ne stăpânea. Ceva totuşi se schimbase. Jandarmii nu ne mai terorizau. La corpul de gardă erau mereu alţi jandarmi. Veneau dimineaţa, şi ne luau la lucru. Cei mai mulţi erau duşi la gară, la munca grea de înlocuire a şinelor, de săpare a terasamentelor.

— Cei ce nu-s capabili să iasă la lucru vor fi transferaţi în ghetou. Cei care ies la lucru în fiecare zi rămân în lagăr.

Despărţirea a fost grea. Marcel Winter, care îmi era ca un frate, rămânea sus, în lagăr. Tot aşa Bercu Bercu şi Matilda, familia Marcovici, Solomon, Schnelicht, Lupescu, Grienberg, Marcu şi Silvia, Teichman, Neuman, Zwirnii, Perizweig, Jägerman, Sandu, Lică, băieţii lui Lucacescu Herman, printre care şi descurcăreţul Sami Şapsa, şi Jean Segal, care între timp îşi revenise în puteri. Adică cei mai mulţi.

În ghetou am plecat într-un singur camion.

La 30 de metri de Bug, ghetoul oraşului Golta se afla într-o fostă şcoală. Trei clădiri fuseseră mistuite de flăcări, una rămăsese neatinsă. Două săli mari, o cameră mică – fosta cancelarie – o bucătărie spaţioasă.

Ghetoul era înconjurat de sârmă ghimpată. Ne puteam însă spăla

rufele – în Bug.

Până târziu în vară, pe apele limpezi ale acestui râu au continuat să plutească cadavrele celor uciși la Bogdanovka. Le priveam îngroziți, murmurând, de fiecare dată, o rugăciune pentru odihna sufletelor lor.

De partea cealaltă se afla orașul Pervomnisk, sub administrație germană. Bugul era râul care forma granița Transnistriei. Când am ajuns în ghetou, am privit piața cea mare de pe malul celălalt. Trei oameni spânzurați se legănau în bătaia vântului.

— Sunt partizani, – ne-a lămurit jandarmul care ne însoțea. Nemții îi spânzură de îndată ce-i prind. Și pe evrei îi spânzură, tot acolo…

În ghetou am găsit un grup de cernăuțeni, tineri care lucrau de câteva luni la depozitele armatei germane, din gara Golta. Supraviețuiseră unui transport de câteva sute de evrei, decimați pe drumurile Transnistriei.

Iulek Frenkel, Heinz Widner, Gheza Rosenzweig, Doliu Rintzker (care lucra la Crucea Roșie din Golea), Salo Hoffenberg cu părinții și un frate mai mic (Salo era dentist și lucra în cadrul spitalului). Mai erau soții Krämer cu fiica, din Chișinău, salvați numai printr-o minune din măcelul de la Bogdanovka.

Sandu a venit cu noi, de sus din lagăr. A construit imediat două haznale, a amenajat dușuri și a montat bucătăria comună cu două cazane. Ce ne-am fi făcut fără acest băiat bun, inimos și atât de îndemânatic?

Creștinu s-a mutat în curtea școlii, într-un mic „pavilion – format dintr-o cameră de locuit și o magazie. În magazie am depozitat lada cu sare, iodul – cantitate industrială, – vata și pansamentele, puținele medicamente pe care le foloseam.

Am căpătat de la Comenduire autorizația ca o dată pe săptămână să vizitez lagărul, pentru control medical. În oraș funcționa un spital. Printre medicii concentrați, – dr. Partoș, evreu din Brașov. Doctorul Partoș a fost alături de noi, cei deportați, nu numai ca medic, ci și ca om.

Winter reușea să plece zilnic de la detașamentul lui de lucru, care nu era departe de ghetou, și venea să ne vadă. Nu-mi trebuia altceva. Universul meu se limita acum la Winter. Pentru el, eu eram „sora cea mică”. Pentru mine, copila de 15 ani, el era prima și „marea dragoste”.

Fritz mă ironiza. Uneori reușea să mă supere. În iunie, de ziua mea, Lică a adus un coș cu mere pădureț. Doamna Blumenthal a copt, din mălai, o turtă mare, dulce. În loc de zahăr a pus la fiert sfeclă albă. Seara, în dormitorul cel mare ne-am adunat toți. Doamna Mailender a găsit rătăcite în bagaje niște șosete albe, pe care mi le-a dăruit. Băieții – Heinz, Doliu și Iulius – mi-au dăruit un săpun. Gheza un pieptene.

— L-am furat de la nemți. Merită. E pentru tine.

Doamna Brauch mi-a făcut cadou o fundă pentru păr. Anetta

Kramer mi-a dat o cremă (pe care n-am folosit-o şi am adus-o cu mine la Bucureşti; ani de zile cutia cu cremă a stat pe noptiera mea, iar când, în sfârşit, am deschis cutia, nu am mai găsit nimic înăuntru: crema se uscase).

Hechterii mi-au dat cadou un pahar cu vişine proaspete, culese pentru mine, de fiul lor, dintr-o livadă învecinată ghetoului.

În seara aceea, mâncând mere acre şi savurând prima „prăjitură" din Transnistria, am cântat până aproape de miezul nopţii.

Marcel a rămas să doarmă la noi, în ghetou. Mi-a dăruit stiloul său Mont-Blanc.

— Să scrii în „jurnalul" tău numai lucruri interesante. Îţi doresc o viaţă plină, fericită. Să scapi cât mai curând din iadul ăsta!

Am fost nevoită, după scurt timp să dau tatălui meu stiloul. Trebuia să-l mituiască pe Aristide Pădure, subprefectul judeţului Golta.

Pădure, avocat submediocru, fusese numit la Golta adjunctul lui Modest Isopescu, prefect de carieră, colonel. Era înalt, solid, cu părul roşu şi ochii verzi, întotdeauna injectaţi. Pădure „ne „iubea", atât de mult, încât ar fi vrut să ne strângă tare, tare, să ne sufoce. Cei de la Bogdanovka ne pomeniseră numele lui şi al lui Modest Isopescu. Fuseseră acolo, în acele zile de măcel, şi organizaseră colectarea aurului de la evreii încă vii şi strângerea aurului rămas de la evreii ucişi. Evreii din Bogdanovka se cutremurau când ne povesteau de el.

Băieţii pe care i-am găsit în ghetoul din Golta, ca şi felceriţa Voinova, care locuia în afara ghetoului cu fiul ei şi cu o prietenă basarabeancă salvată din măcel, cadru medical, ne-au vorbit de el.

— Să vă feriţi! E dracu roşu!

Într-o dimineaţă, poarta s-a dat în lături. Pădure, îmbrăcat într-o scurtă de piele, a intrat călare.

— Ia să vedem cum v-aţi gospodărit, jidanilor. În mână ţinea cravaşa.

Am intrat, alergând, în camere. Pădure după noi, călare. Aşa a intrat în prima sală. Calul s-a ridicat în două picioare, pe prici. Pădure, cu cravaşa, a aruncat tot ce era acolo, pe scânduri. Primusul cu mâncare s-a rostogolit până în mijlocul încăperii.

Plimbându-şi calul pe priciuri, zvârlind tot ce era pe ele – haine, pături, farfurii, tacâmuri – se distra şi înjura. Oamenii noştri fugeau care încotro, ca să se apere de calul şi el înspăimântat.

Viteazul subprefect a intrat, tot călare, în altă încăpere. Camera era goală. Oamenii se ascunseseră în haznale, în bucătărie.

La noi în cameră nu a putut intra. Era prea mică. A trântit doar uşa de perete. Eram cocoţaţi pe priciuri. Placek, alb ca varul, murmura, în germană, că el e cetăţean ceh, cu paşaport australian şi se află din greşeală cu noi. Doamna Brauch îl privea mândră. Bărbia îi tremura.

Pe mine m-au acoperit cu pături şi boarfe la perete. Se ştia că Pădure caută fete tinere. Nu m-a văzut. Eu, însă, printr-o crăpătură făcută ca să pot respira, l-am văzut. Tata, Fritz şi domnul Brauch erau la lucru, la spital.

Pe masă se aflau farfuriile noastre, pahare. Din tablă. Le-a trântit jos. Pe fereastră, o oală în care fierbeau cartofi. Cu vârful cravaşei, din uşă, i-a făcut vânt în curte.

Fericit, râzând satisfăcut, Pădure a părăsit ghetoul ameninţându-ne că se va întoarce.

Până seara târziu, am curăţat totul.

— Dar mâine? Mâine ce va fi?

Pădure nu a mai venit.

———‖———

— LA CREŞTINU în baracă e o fată!

— Ei, asta-i bună! O fată? De unde până unde?

— Am auzit că i-a trimis-o maiorul Ambruş.

— Au adus-o direct de la spital. Poate e bolnavă… E tare slabă.

— Aţi văzut-o cum arată?

— E frumoasă! Blondă, subţirică.

Pe Liuba am văzut-o când a sosit cu Avram Creştinu. El era roşu, mai congestionat la faţă ca de obicei. Ea, înaltă, delicată, frumoasă.

— Sonia, vino încoace! – mi-a strigat Avram Creştinu. E bolnavă… şi cu mâna a arătat spre fata care intra în camera lui.

Am intrat după ei.

Liuba se aşezase pe patul acoperit cu o pătură cazonă. Mâinile, culcate cuminţi în poală, erau albe, foarte albe, străvezii. Ochii albaştri, mari, priveau într-un punct fix.

— E Liuba, spuse Creştinu. Ea e Sonia, infirmiera noastră. Dacă ai nevoie de ceva, îi ceri ei. E mai mică decât tine, dar să ştii că se pricepe la treaba pe care o face. Lucrează şi la spital.

Liuba părea un copil. Părul blond, cârlionţat, îi cădea pe fruntea înaltă, pe umeri. Gura, frumos conturată, era crispată. Era complet absentă.

M-am simţit mult mai mare decât Liuba. Mai matură. Mai puternică. Aş fi vrut să-i mângâi părul mătăsos, s-o fac să-şi ridice privirea spre mine. Eram sigură că mâinile îi erau reci. I le-aş fi încălzit. Liuba inspira milă. O imensă milă.

De unde venea? Ce nenorociri s-au abătut asupra ei?

— Liuba este, ca şi noi, evreică. Vine de la Stalingrad. Va rămâne la noi în ghetou până se va reface. Eu sunt protectorul ei. E singură. Ştie româneşte. E din Basarabia, din Tighina…

Vocea lui Creştinu era aspră. Nu ştia ce să facă – aşa am simţit – cu

această fată bibelou. Ar fi vrut să iasă din încăpere. Nu l-am lăsat. Am plecat eu.

Afară mă aşteptau ceilalţi. M-au năpădit cu întrebările. Nu am răspuns decât la una singură.

— Da, e evreică. Din Basarabia. Singură. Altceva nu ştiu!

Au trecut câteva zile. Creştinu străbătea curtea, aferat. Liuba nu venea nici la cazan să-şi ia mâncarea, nu ieşea nici pe malul Bugului să se spele, nu se arăta nici la fereastră.

După vreo săptămână, seara, după ce s-au stins luminile în ghetou, Creştinu a intrat la noi în cameră.

— Sonia, te rog, vino!

Mi-a vorbit pe alt ton decât cel obişnuit. În plus, mi-a spus „te rog." Ca niciodată!

— Liubei îi e rău.

Am străbătut curtea, în tăcere. Îmi era frig. Mă temeam de ce îmi va fi dat să văd. O presimţire bizară îmi strângea inima, ca într-un cleşte. O voi revedea pe Liuba. Încercam în acele clipe un dublu sentiment: de bucurie şi de teamă.

În camera mică, pe patul acoperit cu aceeaşi pătură cazonă, Liuba zăcea mai palidă ca la sosirea ei în ghetou. Buzele îi erau arse de febră, privirea tulbure.

— Ce are?… Am auzit că ai adus-o de la spital. De ce nu o duci înapoi?

— Nu vrea să se întoarcă acolo. I s-a făcut un chiuretaj. Pe viu, fără anestezie, şi se teme de spital. Acum are o hemoragie puternică. Nu ştiu ce să fac. Mâine o să-l aduc pe doctorul Partoş. Mi-e frică, însă, de noaptea asta… Poate ştii tu ce trebuie făcut. Aş fi chemat o femeie. Oricum, e mai experimentată. Liuba m-a rugat să te chem pe tine.

M-am aşezat pe marginea patului. I-am luat pulsul. Era agitat. Avea febră mare. Mi-am dat seama că făcuse o infecţie.

— Ai cârpe?… Un cearceaf, un lighean? Mă duc la magazie. Mă întorc imediat.

Creştinu dădu numai din cap.

După câteva minute m-am întors cu rubeazol, singurul nostru dezinfectant, aspirină, alcool. Am spălat-o, i-am aşternut patul curat. I-am pus o cămaşă de-a lui Creştinu, curată. A luat medicamentul în neştire.

Am rămas noaptea, acolo, lângă ea. Îi schimbam mereu comprese reci pe frunte, îi dădeam să bea. Din când în când, Liuba adormea. Creştinu dormea pe jos, într-un colţ al încăperii. Spre dimineaţă l-am trezit.

— Cheamă doctorul!

— Dar văd că-i mai bine. Nu mai frige aşa tare… E mai bine…

— Pleci chiar acum şi-l aduci pe medic. Când au chiuretat-o, au mai lăsat ceva în ea, sau au infectat-o. Trebuie să o duci din nou la spital. Dacă nu, moare!

…După vreo cinci ore, Liuba a revenit de la spital. N-am aşteptat să fiu chemată. Am ajutat-o să se culce, i-am dat să mănânce supă, – Ana Blumenthal, ştiind despre cine e vorba, a pus doi morcovi şi un cartof întreg, în farfurie.

Creştinu a scos dintr-un geamantan o cutie.

— E zahăr. Dă-i zahăr…

Ochii Liubei mă urmăreau curioşi. Revenise parcă la viaţă.

— Creştinu, ieşi te rog, trebuie să o spăl.

Nu mai vroiam să-i simt prezenţa în cameră. Mă stânjenea. Liuba s-a înviorat şi ea când l-a văzut pe Creştinu plecând.

— Vrei să vorbeşti, vrei să-mi spui poate ceva?

Liuba a dat din cap. Îmi prinse o mână şi o strânse uşor.

— Îţi mulţumesc – îmi şopti ea. Şi-a întors apoi capul spre perete, plângând…

Am rămas încă o oră lângă ea. Nu şi-a întors privirile spre mine.

— Mă duc, Liuba. Vin mâine dimineaţă.

— Vino…

Zile în şir rămâneam câteva ore, în camera lui Creştinu. Liuba se întrema văzând cu ochii. Obrajii prindeau culoare. Mâinile nu mai erau străvezii. Privirea ei mă urmărea curioasă. De fiecare dată când veneam eram hotărâtă să-i vorbesc, să-i povestesc despre noi, să o fac să-şi deschidă inima, să vorbească despre ea. În faţa ei, însă zărindu-i gura încleştată, mă simţeam fără iniţiativă. Nu vroiam să forţez nimic.

Cei din ghetou s-au plictisit să mă tot întrebe: „Ce e cu fata asta?”, „De unde vine?”, „E a lui Creştinu?” – Dădeam din umeri şi nu răspundeam nimănui.

Într-una din zile am văzut-o în curte. Era slăbită. Se uita curioasă în jur. S-a îndreptat spre malul Bugului. De acolo a privit, hăt departe, spre partea ocupară de nemţi… Către prânz a revenit. Am coborât în întâmpinarea ei.

— Vrei să vii la mine? Sunt singură. El nu vine azi. E plecat cu maiorul Ambruş în judeţ. Vine seara.

Eram uimită de avalanşa de cuvinte. Încă nu o auzisem vorbind aşa de mult. Mi-a întins mâna.

Camera era curată. Pe pat, o cuvertură de pânză. Liuba a zâmbit, când m-a văzut oprindu-mă în uşă, mirată.

— Mă simt bine. Am putere acum. Nu mai puteam să stau aşa, în murdărie…

M-am aşezat pe marginea patului. Liuba, alături de mine.

— Spune-mi… ai timp? Vreau să-ţi mulţumesc… Ţin minte cum îmi mângâiai fruntea fierbinte… Vreau să-ţi mulţumesc… Tu nu mă cunoşti… şi nu ştii… nu, nu e deloc frumos ce vreau să-ţi povestesc… e chiar urât… şi greu… poate nu trebuie… dar ştii, eşti singura pe care am simţit-o aproape… singurul om căruia vreau să-i povestesc… Am crezut că voi muri, – începu Liuba. De multe ori am vrut să mor… dar nu am ştiut cum să mor… Acum, când eram bolnavă, m-am bucurat şi mi-am spus: uite, aşa e moartea… Dar ai venit tu şi el şi nu m-aţi lăsat să mor. Acum nu mai vreau să mor… Cineva însă trebuie să ştie cine sunt… El ştie. El a citit scrisoarea mea de trimitere către jandarmerie. Dar nu ştie totul. Nu vreau să ştie nimeni. Dar tu eşti încă aşa de tânără… şi totuşi tu m-ai dezmierdat ca mama, odată, demult… ca mama…

Am lăsat-o să plângă. Ne ţineam de mână. Îi simţeam degetele reci. Tăceam. Ştiam că-mi va povesti ceva îngrozitor. Îi simţeam tot sufletul îndurerat, trupul crispat. Ştiam că trecuse prin clipe grele… că şi-a dorit moartea. Cu dosul palmei şi-a şters lacrimile. A respirat adânc. Privirea s-a fixat într-un punct oarecare, pe perete. Începu să povestească în şoaptă, ca şi cum n-ar fi fost nimeni lângă ea. Ca şi când şi-ar fi povestit ei înseşi. O priveam. Era frumoasă; trăsăturile dulci se înăsprirăbrusc.

— Cel mai mult îmi plăcea să merg de sărbători cu tata şi mama la şil. Erau aşa de frumoşi. În haine bune, de sărbătoare. Mama purta şi pălărie. Tata îşi punea pe cap o chipa brodată de mama şi o batistă albă în buzunarul de sus al hainei. Tata era croitor. Rareori intra cineva în atelier să-i comande un costum. Era specialist în reparaţii şi în pantaloni. Dar nu ne lipsea nimic din strictul necesar. Sora mea cea mare lucra la o croitorie „de lux”, fratele mai mic, Jaşa, învăţa. Tania se mai juca prin casă. La cinci ani ştia să citească idiş. Eu îmi vedeam, ca şi Jaşa, de şcoală. Locuiam în cartierul evreiesc din Tighina. Asta până au venit ruşii şi au ocupat Basarabia. Tata, ca să ne liniştească, spunea că putem trăi foarte bine cu bolşevicii. N-am fost niciodată burjui, chiar dacă ne place untura de gâscă pe pâine de casă. Aşa zicea tata. Când a izbucnit războiul şi trupele române au trecut Prutul, în casa noastră s-au strâns toţi vecinii.

— Reb Ştrul – îi spuneau lui tata – ia-ţi copiii şi vino cu puterea sovietică. O să te omoare aici. Nimeni dintre noi nu o să scape. În plus, Roza – asta era sora mea cea mare – e tare frumoasă şi nici lui aia mică nu-i lipseşte nimic, îţi dai seama ce o să fie… Vino, Reb Ştrul, cu noi!

Tata, ca să nu ne sperie, o luă pe mama într-un colţ al casei şi-i vorbi repezit, dar în şoaptă. Mama plângea tot timpul. Cum să-şi lase ea casa, mobila moştenită de la bătrânii ei, vesela, sticlăria, argintăria?

Cum să lase ea tot şi să fugă?

Şi totuşi, tata, vecinii au reuşit să o convingă şi am pornit-o, în a patra zi a războiului, pe urmele armatei sovietice. Într-un camion cu încă o familie, călătoream zi şi noapte. Din când în când, şoferul camionului oprea ca să umple rezervorul cu benzină.

Nouă, copiilor, această retragere ni se părea o aventură. Ne opream uneori şi rămâneam zile, săptămâni, în câte un sat. Găseam case părăsite, gospodării întregi fără de stăpâni.

— Ăştia, ca şi noi, au fugit de acasă – ne spunea tata.

S-a făcut rece, au început ploile şi apoi a căzut prima zăpadă. Şoselele erau pline de camioane, de vite, de oameni care fugeau. Din depărtare se auzeau tunurile. Nu mai aveam de mâncare. Rezervele noastre de acasă se terminaseră demult. În apropiere de Stalingrad, la Novostareţ, şoferul ne-a dat jos bagajele în mijlocul pieţii oraşului şi ne-a spus cu o voce voit aspră:

— De acum încolo vă descurcaţi singuri. Puterea sovietică v-a adus aici, în siguranţă…

După câteva ore, tata, care plecase să colinde satul, a revenit şi ne-a spus:

— Am găsit o casă. I-am spus stăpânului că-i cos haine, numai să ne dea o cameră.

Eram fericiţi. Aveam un acoperiş. Apa o aduceam de sus, de pe deal, acolo era fântâna. Mama a vândut un sfeşnic de argint, şi cu banii pe care i-a căpătat a cumpărat la cooperativă făină şi a copt pâine. Jaşa s-a dus să lucreze. Era un băiat voinic, avea aproape 18 ani, doi ani mai mult ca mine. Roza a început şi ea să lucreze la cooperativa târgului. Numai cea mică plângea cât era ziua de lungă, că nu are unde să se joace. Pe şosele continuau să treacă convoaie de soldaţi sovietici. Tunurile băteau fără oprire.

— Nu e bine – spunea tata. Sovieticii se retrag.

— Crezi că or să ajungă nemţii până aici? îl întreba mama, privindu-l speriată.

Tata îşi mângâia bărbiţa castanie şi nu răspundea.

— Am văzut o mulţime de tancuri ruseşti, tată… Mulţi soldaţi răniţi… Auzi tunurile?!… Parcă-s mai aproape.

Ruşii din sat au început şi ei să fugă. Plecau spre Caucaz, spre Siberia. Convoaie lungi de refugiaţi treceau pe şosea, nu departe de satul în care ne aflam. Tata a hotărât ca noi să rămânem pe loc. Nu mai avea rost să fugim. „Am mai fugit o dată, ajunge!”

Ni se cuibărise frica în suflet. Ştiam, cu toţii, ce înseamnă spargerea frontului, nemţii, trupele române. Ni se povestise că soldaţii ucid, violează, ard. Tremuram de spaimă.

Într-o dimineaţă, era rândul Rozei să aducă apă.

— Liubicica, mi se adresă mama – du-te tu. Roza are febră mare, e răcită. Du-te tu, fetiţa mamei.

M-am îmbrăcat, am luat cele două căldări şi am urcat sus, pe deal. Răsuflăm greu la urcuş, încotoşmănată cum eram. Deodată am auzit zgomote, răpăit de mitralieră. De sus, am auzit maşini cu soldaţi, jeep-uri, camioane. S-au auzit strigăte… strigăte de groază… Femei care urlau… şi bărbaţi… Am văzut flăcări mari… foc… Din când în când câte un răpăit de mitralieră… şi strigăte… ţipete… Am luat-o la goană spre fântână. M-am vârât în ciubărul mare de lemn şi m-am lăsat în jos, să mă apăr. Să nu aud. Să nu mai văd…

Liuba tăcu. Obrajii îi ardeau. Ochii îi străluceau. Tremura toată. Aş fi vrut să-i spun să înceteze. Să nu mai povestească. Aducerile aminte o răscoliseră. Era prea mult pentru ea. Şi pentru mine.

— Liuba – am îndrăznit eu să îngân.

— Lasă-mă… trebuie să ştii…

Respiră adânc. Mâinile îi tremurau uşor, pe genunchi.

— Nu ştiu câte ore am stat aşa, îngheţată, îngrozită… acolo, jos, în fântână. Când am auzit camioanele pornind, m-am căţărat afară. Am ieşit din fântână. Era seară. Deci o zi întreagă stătusem ascunsă în ciubăr. Cu spaima în suflet, am început să cobor. În clipele acelea îmi părea rău că n-am fost cu ai mei. Mă gândeam că poate s-au ascuns, poate au scăpat. Poate sunt numai răniţi. Poate au nevoie de mine. Niciun moment, pe drumul acela de întoarcere, nu m-am gândit că s-ar fi putut întâmpla ceva rău, foarte rău, alor mei…

Uliţele târgului erau pustii. Unele case mai ardeau, altele doar fumegau. Am început să alerg. Am ajuns în curte. Uşa casei era dată de perete. Casa nu fusese atinsă. Vântul sufla cu furie. Era frig. Simţeam însă cămaşa de sub cojoc muiată de sudoare. M-am oprit în pragul uşii. Am urlat? Am strigat? Nu ţin minte. Ştiu că după câteva ore m-am trezit. Nici azi nu-mi dau seama cât am zăcut leşinată, acolo, pe pragul acela blestemat. Dinţii îmi clănţăneau. Era semn că trăiesc. Dar de ce? De ce? Tot ce am iubit în viaţă zăcea acolo, în faţa ochilor mei, mort. Tata, legat de un scaun lângă sobă. Roza, pe pat într-o baltă de sânge, cu cămaşa tăiată de o baionetă, sau de un cuţit, de sus până jos. Mama pe podea cu fusta dată peste cap. Iar cea mică, îngerul acela blond, Taniuşca, zvârlită sub pat, cu capul zdrobit de o cizmă sau de patul unei arme. Tatei i-au tras o rafală de gloanţe în trup. Ochii îi erau mari deschişi, buzele însângerate. Oare a văzut ce li s-a întâmplat surorilor mele, mamei?… Jaşa lipsea. L-or fi luat cu ei? O fi reuşit sa fugă? Nici până azi nu ştiu.

Le-am acoperit pe mama şi pe Roza, pe tata l-am culcat pe jos, alături de mama, după ce le-am închis ochii: pe cea mică am învelit-o

într-un cearceaf. Nu ştiu de unde am luat putere să fac toate acestea. Plângeam. Am părăsit casa şi târgul acela nenorocit când se lumina de ziuă. Eram ameţită, bolnavă. Nu mai gândeam, nu ştiam ce se petrece cu mine. Mergeam prin viscol, în neştire. Treceam pe lângă case de unde se auzeau gemete. Nu mă interesa nimic. Mergeam în neştire. Nu mi-am dat seama că merg spre şosea, că mă îndrept spre linia frontului. Mergeam, fără să gândesc.

Am auzit, deodată, zgomot de maşini, clacsoane, strigăte. Buimacă mă îndreptam spre oamenii aceia străini.

— Hei tu, ăla de colo! Ciolovecule, stai că trag!

Era un soldat. Vorbea româneşte. M-a apucat de mână. Când m-a întors spre el, a văzut că nu e vorba de un „ciolovec", ci de o fată, o copilă.

— Pe cine ai pus mâna, caporal?

— Să trăiţi, don' locotenent, nu-i un rusnac, e o fată! fată!

— Ce spui măăăă?!…

Locotenentul se apropie.

— Aşa e! Bine spui. Hai la don' colonel. O să-i facă plăcere să vadă şi altceva, nu numai soldaţi şi rusnaci.

În primul sat din drumul nostru era Cartierul General al Armatei a II-a, comandată de colonelul Petala. În faţa unei case ne-am oprit. Încă nu-mi dădeam seama ce se întâmplă cu mine… L-am auzit pe locotenent vorbind. Un ofiţer superior a ieşit dintr-o cameră. L-am auzit râzând. Alt soldat m-a luat de braţ şi m-a tras într-o cameră.

— Dă jos cojocul de pe tine. Ştii româneşte, nu? L-am privit. Era murdar, plin de noroi. Mi-a repetat porunca în ruseşte. Am început, mecanic, să-mi scot cojocul, să-mi desfac broboada legată încă de mama, cu o dimineaţă înainte.

— Măi, a dracului să fie, ce păr, aur nu altceva! Stai aşa. Don' maior – strigă el – veniţi să vedeţi ce mai bucăţică.

Pe maior nu l-am văzut, pentru că am căzut leşinată. Probabil teama, oboseala, foamea… Când am deschis ochii, eram culcată pe un pat de campanie, acoperită cu o pătură aspră, militară. Eram goală. În cameră era cald. În soba de tuci ardeau crengi uscate, capace de lăzi militare. Cu spatele la mine, un bărbat mic de statură, numai în izmene lungi, legate cu şireturi, îşi aprindea o ţigară. Purta un pulover verde. Era aproape chel.

— Bravo, îmi place că te-ai sculat… Nu-i aşa că vorbeşti româneşte?… Eu sunt colonelul Petala. Ai auzit de mine?… Cum te cheamă?… Hai, vorbeşte… nu te teme… doar pot să-ţi fiu tată… Câţi ani ai?

— Liuba. Am şaisprezece ani.

— Liuba. Vasăzică basarabeancă… de unde vii? Dar hai, lasă, nu te

mai speria de întrebări. Ţi-e foame, nu-i aşa? Uite aici pâine şi slănină… Bea şi puţin vin, hai, bea, că ai nevoie. Eşti toată numai piele şi os.

Slănină. Până atunci nu pusesem în gură slănină. Acum însă înfulecam.

— Ţi-a fost foame… hai… Acum fă-mi loc lângă tine… Ei, hai, ce te ruşinezi aşa? Doar nu mănânc oameni. Ţi-am dat şi de mâncare. Ce te înveleşti aşa în pătură? Dă-o jos de pe tine… E cald în cameră.

În noaptea aceea, pe patul de campanie, domnul colonel Petala şi-a dovedit lui însuşi că mai e bărbat, că mai poate silui o fată. Uimit, plăcut surprins, nu-şi încăpea în piele de fericire. Ce dulce bucăţică jidovcuţa asta! Păcat că nu are voie să o ia cu el. Trebuie să o lase aici, sau – de ce nu? – să o trimită în ţară. La înapoierea din război să o găsească… ce bucăţică dulce! Ce piele mătăsoasă, ce sâni. Doamne, ce sâni! Întinse mâna să-mi mângâie sânii. Am urlat.

— Taci, taci… Ce dracu' te-a apucat? Până acum ai tăcut.

De unde să ştie el că de-abia atunci mă trezisem din toropeala ce mă cuprinsese. Îmi dădeam seama ce se întâmplase cu mine.

— Taci şi ascultă-mă.

Vocea colonelului deveni metalică.

— Dacă nu vei fi ascultătoare, te vor lua nemţii. Ai văzut, peste tot, ce fac nemţii. Dacă vrei să trăieşti, taci şi… fii drăguţă cu băieţii care luptă pentru Mareşal, pentru Patrie. Ai înţeles? Hei, Dogarule! Maior Dogaru!

Maiorul intră în cămăruţa scundă. Era înalt, voinic, cu părul negru şi vocea guturală.

— Mă băiatule, ia-o la tine şi ţine-o până mâine. Auzi, mă?! Nu mai mult. Pe urmă, trimete-o în ţară… Poate nu chiar în ţară. Într-un lagăr sau ghetou din Transnistria. Să ne aştepte acolo…

O zi şi o noapte am stat sub pătură în „camera" maiorului Dogaru. Din când în când venea din cancelaria Statului Major şi din uşă îşi descheia pantalonii.

— Ştii, aşa, ca să nu pierdem vremea…

Eu nu mă puteam mişca. Eram goală, sub pătură – cum ţi-am spus. La prânz un soldat mi-a adus o farfurie cu supă şi o pâine cazonă. Le-a pus pe jos, lângă pat.

— Frumoasă eşti, măi fată! Ştii de când n-am mai văzut urmă de femeie? De patru luni. Nu te uita aşa speriată la mine. Nu fac nimic care să te înspăimânte. Doar aşa, puţin să pun şi eu mâna pe tine. Să nu mă spui la nimeni… Uite aşa, puţin, of, Doamne, că tare mă trec năduşelile. Taci, mă fată… nu te îmbăţoşa aşa. Numai un pic…

După două zile, maiorul, oftând, mi-a adus un pantalon militar, o căciulă, un pulover şi cojocul meu cu broboada mamei.

— Îmbracă-te! Vei pleca. Ţi-am făcut „trimitere la urmă". Am un

prieten, maiorul Ambruş, la Golta, pe Bug. La el te trimit. N-ai grijă… El o să aibă grijă de tine acolo pân' s-o termina războiul.

Asta se întâmpla în preajma oraşului Stalingrad. Sunt de atunci luni… parcă ar fi ani. Am trecut din post în post. Din pat în pat. Ofiţeri, soldaţi, toţi se înfruptau din mine. Nu-mi mai păsa. Ştiam că aşa voi scăpa cu viaţă. Acum trei luni mi-am dat seama că am rămas gravidă. Cui să spun? Pe cine interesa? Am ridicat greutăţi mari, am făcut băi fierbinţi. Nimic nu-mi ajuta să scap de un copil nedorit. Când, în fine, acum trei săptămâni, am ajuns la maiorul Ambruş, i-am spus:

— Domnul maior Dogaru vă roagă să mă internaţi la spital şi să mi se facă un chiuretaj. Nu vrea să aibă un copil nelegitim.

Maiorul Ambruş a deschis ochii mari, a mormăit ceva, ca o înjurătură, dar m-a trimis la spital.

Apoi m-a predat lui Creştinu. Acum sunt aici, cu voi, în ghetou…

Mă crezi?… îmi pare bine! Parcă am ajuns la un capăt de drum. Ce drum… Ce drum! Ce murdară mă simt… şi totuşi trăiesc… nu mai sunt posturi de jandarmi… nu mai sunt paturi de campanie… doar ăsta pe care stau… patul de campanie al lui Avram Creştinu… numai un singur pat…

———‖———

ÎNTR-O ZI, Marcel mi-a luat mâna şi m-a privit adânc în ochi.

— Tu ştii că ţin mult la tine… Aici, în lumea asta sălbatică, aspră, tu eşti tot ce am mai frumos. Vreau să te invit duminică la masă. Liza Marcu face o mâncare în plus de cea de la cazan şi i-am spus că vreau să vii sus, în lagăr, să rămâi până după-amiază. Mi-au spus şi ceilalţi: Lică, Marval, fraţii Miroslavski, îi ştii, cei doi băieţi frumoşi din Brăila, Bebe Abramovici, Sandu, Alterii, Zwirnii, că vor să te vadă. Te duc eu înapoi. Vreau să vorbesc cu tine…

Până duminică am trăit cu capul în nori. Marcel mă ţinuse de mână. Mi-a spus că ţine la mine… E adevărat, nu mi-a spus că mă iubeşte, dar ce importanţă are?!… Ţine la mine… vrea să stea cu mine de vorbă. Şi ce-a mai spus? Că eu sunt tot ce are mai frumos, aici. Că şi ceilalţi vor să mă vadă…

Până atunci, nu mă uitasem niciodată în oglindă. În acele câteva zile cred că am ros ciobul de oglindă pe care-l împrumutasem de la Anetta Krämer. Nu eram deloc mulţumită de ceea ce vedeam: doi ochi mari albaştri atât era frumos – un nas, nici prea-prea, nici foarte-foarte, buza inferioară mai groasă decât cea superioară. „Ai gura lui taică-tu" – obişnuia mama să-mi spună. Obrajii prea îmbujoraţi. Imediat se înroşeau, ca la fetiţele mici. De ce roşesc atât de repede?

Eram înaltă şi slabă. Purtam un trening albastru şi bluze sau pulovere. În picioare aveam ghete. Fostele mele ghete de patinaj. Tălpile fuseseră înlocuite la Golta, cu tălpi solide, de lemn. „Aşa o să ţină mai bine” – mi-a spus Lică, atunci când mi le-a adus de la cizmar. Au ţinut chiar foarte bine. Până la repatriere. Părul împletit în două cozi lungi, şaten-deschis, pe care am reuşit să le salvez de foarfecă, deoarece le purtam strânse într-un basc. Nu aveam nimic feminin. De aceea am şi scăpat de fiecare dată când veneau jandarmii după „jidoavce care să-i înveselească”.

Până când mi-a vorbit Marcel, am fost mulţumită că nu arătam ca o „domnişoară”. Acum, însă, voiam să fiu frumoasă. Marcel să mă iubească nu numai pentru spiritul meu de camaraderie, pentru puterea mea de muncă şi simţul meu de răspundere. Vroiam să trăiesc o adevărată poveste de dragoste. Doar citisem atâtea cărţi, atâtea romane, şi capul îmi era plin de ele. Nu mai conta nimic pentru mine. Nici spaima cu care trăiam permanent, nici că mâncam în fiecare zi o ciorbă lungă, cu o bucăţică de 100 de grame de pâine neagră, vâscoasă. Şi ce importanţă avea faptul că abia îmi trăgeam picioarele în ghetele grele, că treningul era cârpit la genunchi?! Şi ce dacă mă durea capul şi uneori vomitam, din cauza migrenelor? Eram atât de îmbătată de cele câteva cuvinte ale lui Marcel şi, desigur, atât de inconştientă din pricina vârstei, încât nu prea mai conta că mama scuipa sânge, că tata era grav bolnav de inimă.

Iubeam. Prima dată în viaţa mea. El era pentru mine cel mai frumos, cel mai deştept, cel mai bun. Un zâmbet de-al lui îmi însenina ziua plină de nori. Un semn tainic, de înţelegere, între noi, îmi dădea putere să rezist tuturor suferinţelor.

Duminică dimineaţă m-am dus în lagăr. Inima îmi bătea cu putere. Ah! cât am visat clipa aceasta… Iată, visul se va realiza… Îmi îmbrăcasem pelerina de ploaie, din cauciuc. Mi se părea că sunt foarte elegantă.

Am făcut o vizită de rutină, am stat de vorbă cu câţiva dintre oamenii noştri, printre care soţia inginerului Schwarzenberg, profesoară, un om delicat, o intelectuală de rasă. Ea era mignonă, blondă, el înalt, simpatic, cu ochelari. Era unul dintre cei mai serioşi oameni din lotul nostru. De obicei, doamna Schwarzenberg mă impresiona. Aveam impresia că sunt la şcoală, în faţa unei profesoare. Întotdeauna se interesa ce fac, cum fac, dacă continui, în minte, să fac exerciţii pentru şcoală. Acum însă, nimic şi nimeni nu mă mai impresiona. Eram cu Marcel…

La amiază am mâncat la masa cea lungă, din sala mare. Unde dormeau zeci de oameni pe priciurile de lângă pereţi… I-am ajutat Lizei să strângă masa.

Marcel a spus:

— Noi vom rămâne aici. Vom sta de vorbă pe bancă. Voi culcaţivă, ca de obicei. Eu o să joc remmy cu Sonia.

În jurul nostru, după-amiază, toţi dormeau. Jucam remmy. Deodată, Marcel îmi şopti:

— Eu vreau să fug… Nu te întrerupe din joc. Continuă şi ascultămă! După ce a fost repatriată soţia lui Miciu Rabinovici, el a evadat. S-a spus că fiind îmbrăcat în uniformă de ofiţer al armatei române (uniformă pe care i-a trimis-o soţia), a fost arestat şi împuşcat. Nu e adevărat! Băieţii au primit de la el o veste din Bucureşti. L-a urmat imediat Herman Lucacescu, îl ştii, cel care l-a salvat de două ori de la moarte pe Jean Segal… El a fugit în uniformă de ceferist. O combinaţie întreagă… Acum câteva zile, un impiegat de la gara Gelta ne-a adus o scrisoare de la el. E bine sănătos, ascuns la Bucureşti. Ştii ce le scrie la băieţi? Maria e bine sănătoasă. Îi este însă dor de fraţii ei. De-abia îi aşteaptă. Spune-le şi dumneata să vină… Acum ne-am decis şi noi. Suntem câţiva. Vom evada! Nu te uita aşa de speriată la mine. Totul e în ordine. Îţi voi da de ştire îţi voi scrie. Prin doctorul Partoş. El are voie să primească corespondenţă din ţară. Ai încredere în mine. Nu mai pot, Sonia! Nu mai pot! Trebuie să mă înţelegi. Fac o muncă îngrozitoare, grea, istovitoare. Oricare „Pădure” poate să dea în mine. Orice mişcare mi-e controlată. Nu trăiesc ca un om. Suntem aici ca nişte animale, mai rău decât puşcăriaşii. Mi-e frică de ziua de mâine. Ce vor mai inventa? Mi-e foame în permanenţă. Nu mai pot, Sonia! Şi nu mai vreau! N-am decât 24 de ani. Ce-o fi… o fi… Nu, nu te speria. Văd că-ţi tremură mâna. Fii tare! Tu eşti unica mea bucurie, unicul meu suport moral. Ne vom revedea. Acolo… acasă. Vino lângă mine, pe bancă.

În sala mare se auzeau gemete, prin somn, unii sforăiau, alţii respirau greu. Pe vârful picioarelor, am înconjurat masa lungă şi am trecut pe bancă, lângă Marcel. Mâinile îmi erau reci. Mă privea în ochi. Simţeam cum îmi năvăleşte sângele în obraz Oh! cum aş fi vrut să-l strâng în braţe, să-l dezmierd, să-l liniştesc…

— Despleteşte-ţi cozile. Acum! Acum, aici! Nu mă privi aşa. Vreau să te văd cu părul lăsat pe spate. Cu imaginea asta vreau să plec. Apropie-te mai mult. Aşa! Pune-ţi capul pe pieptul meu. Fată mică, fată dragă şi puternică! De ce taci? Nu vrei să-ţi mângâi părul? Te-am speriat?

Mi-am ridicat capul şi, uşor, mi-a sărutat buzele fierbinţi. O dată, de două ori, de multe ori.

— Marcel, mi-e frică. Rămâi. Nu fugi! Vreau să rămâi aici! Marcel tu ştii, eu… eu te…

Nu m-a lăsat să termin fraza, să-i spun că-l iubesc. Buzele lui mi-au pecetluit gura într-o sărutare sălbatecă, plină de pasiune.

Apoi, ca şi cum s-ar fi speriat, m-a îndepărtat.

— Taci! Nu vorbi! Ştiu! Simt! Tu eşti doar un copil. Sora mea cea mică. Sora mea cea mică…

Mă legăna în braţe. Îmi şoptea – nici nu ştiu ce – cu glasul său cald. Mâinile lui lunecau pe umerii mei slabi, pe sub bluza groasă, pe părul despletit, pe obrajii încinşi.

I-am simţit buzele pe păr. Aş fi vrut ca timpul să stea în loc. Îmi era teamă că-mi va auzi bătăile inimii. Ba chiar cred că le-a auzit.

Într-un târziu, când cei de pe priciuri au început să se foiască, Marcel m-a îndepărtat uşor.

— Hai, vino! O să te conduc până în ghetou. Să nu spui nimănui nimic. N-ai ştiut nimic!

Pe drum, ne-am ţinut de mână. În faţa ghetoului, Marcel mi-a propus ca în ziua de 15 mai, anul următor, să ne întâlnim la Bucureşti, în faţa şcolii de pe strada Sfinţilor, acolo unde ne-am cunoscut.

— Sunt sigur că vei veni! Eu te voi aştepta!

A doua zi dimineaţa, toate mi se păreau altfel. Soarele parcă strălucea mai puternic. Parcă şi înjurăturile jandarmului erau mai blânde. Parcă mama tuşea mai puţin. Parcă nici pe mine nu mă mai durea atât de tare capul. Parcă şi ziua de lucru a trecut mai repede, mai uşor. Parcă toată lumea îmi zâmbea.

Singura care a observat ceva a fost Anuţa Blumenthal.

Mi-a zâmbit cu căldură şi m-a întrebat, în şoaptă:

— Eşti fericită?

Am închis pentru o clipă ochii. Simţeam încă sărutarea lui Marcel pe buze. Am dat doar din cap.

În tot timpul săptămânii, Marcel a fost de câteva ori la noi, în ghetou. Se purta cu mine ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Uneori schimbam câte o strângere de mână, câte un zâmbet complice. Nu l-am întrebat nimic în legătură cu evadarea. Nu mi-a spus nimic.

Sâmbătă… duminică… luni… De-abia luni, la apelul de seară, a explodat bomba: Jägerman, Mihai Feuer, Mendi, Şapsa Sami, Neuman şi Marcel au evadat.

Creştinu a ordonat adunarea, în ghetou. Marţi dimineaţa a venit maiorul Ambruş.

— Aţi auzit? Şase nemernici au evadat. Probabil că au făcut-o sâmbătă seara, după apel. Ştiau ticăloşii că duminică nu e apel şi au întins-o. Ca ălălalt, cum îi zicea?…

— Miciu Rabinovici, domnule maior – interveni Creştinu.

— Da, da, ca ăla, Miciu Rabinovici. Nevastă-sa a fost repatriată, era creştină femeia şi bărbat-su a întins-o două săptămâni după ea. Dar l-au prins. L-au împuşcat. Acelaşi lucru şi cu ăştia şase! Nu au ajuns departe. Au fost prinşi. Purtau haine militare. Ştiţi ce s-a întâmplat cu ei? Azi noapte am primit ştirea prin telefon. Au fost judecaţi de un tribunal militar. Rapid. I-au prins. I-au judecat şi i-au împuşcat. Cât ai

zice peşte… Ei, ce spuneţi? Mai evadaţi? Mai sunt amatori printre voi?

Ambruş a plecat. Creştinu, roşu vânăt, ne-a dat „amănunte” în legătură cu execuţia.

Pe Ambruş nu l-am crezut. Dar Creştinu ne-a dat atât de multe detalii, că frica s-a cuibărit în mine. Simţeam că leşin. O durere atroce de cap. Tâmplele îmi zvâcneau. Îmi venea să vomit.

— Soniei îi e rău – a îndrăznit să spună mama.

— A, da, bineînţeles, am uitat! Domnul Winter era prietenul ei. Gata, domnişoară! Nu mai există niciun Winter. Mă înţelegi?… Niciun Winter. Kaputt! L-au făcut cu un cap mai scurt!

A doua zi mi s-a declanşat un icter infecţios, cu temperatură mare. Doctorul Partoş mi-a dat, ca medicaţie în fiecare zi ulei de ricină – o lingură mare. De mâncat nu puteam înghiţi nimic. Îmi era greaţă. După câteva zile. Mama mi-a făcut compot din mere pădureţe. Mâncam fără poftă. Când temperatura urca peste 39 de grade aiuram. Anuţa mi-a povestit că-l strigam pe Marcel.

— Dacă va scăpa… – spunea doctorul Partoş – şi va scăpa, pentru că e tânără şi are un organism sănătos, va rămâne cu un ficat inflamat. Nu e nimic. Orice lucru pe lumea asta se poate tămădui. Chiar şi un icter.

Mie însă îmi era rău. Vroiam să mor.

După zece zile, doctorul Partoş mi-a adus o carte poştală.

— Asta cred că e pentru dumneata. Mie nu are cine să-mi scrie. Bunul meu doctor îmi zâmbea complice. Am luat repede cartea poştală.

Stimate domnule doctor,

Vă comunic că pacientul dvs. se simte bine şi că, în fine, a ieşit din spital. Acum e cu familia. Vă rog să comunicaţi că se simte bine.

Cu multă stimă al dumneavoastră,

M.W.

———‖———

MARCEL m-a aşteptat, la 15 mai, anul următor… În faţa şcolii din str. Sfinţilor, ne-am îmbrăţişat, plângând şi râzând de bucurie.

Ani de zile după deportarea noastră, după evadarea lui, mi-a povestit epopeea acestei aventuri… pe care o transcriu:

— Şapsa Sami, Neuman, Jägerman, Mendi, Mihai Feuer şi cu mine plănuiam, demult, să evadăm. Nu am găsit însă omul care să ne ajute şi n-am avut nici curajul necesar pentru a lua o decizie atât de grea. Ştiam ca toţii care erau riscurile. În cazul când am fi fost prinşi, ne aşteptau Curtea Marţială, o judecată sumară – în cel mai bun caz – şi plutonul de execuţie. Fuga lui Micia Rabinovici şi a lui Lucacescu

Herman ne-a dat însă un imbold. Ştiam că au reuşit. Câteva zile după evadarea lui Rabinovici şi a lui Lucacescu, Mendi ne-a şoptit: „Am găsit omul, un sergent care însoţeşte o garnitură de cisterne goale spre ţară… Acum sau niciodată!”

Eram hotărâţi… Ignoram riscurile. Sâmbătă 13 august 1943, seara, am ieşit, pe rând, din lagăr. Şapsa şi Jagerman au venit direct de la lucru. Ne-am întâlnit lângă gară, într-o baracă părăsită. Sergentul a trecut pe acolo, fluierând. Era semnalul pentru a-l urma. Acoperiţi de vălurile inserării, ne-am strecurat, în monom, după el. A trecut în dreptul unei garnituri de cisterne de benzină. La al şaptelea vagon s-a oprit o clipă şi şi-a aprins o ţigară. Am înţeles că era vagonul destinat evadării noastre. Sergentul a trecut mai departe. Noi ne-am urcat unul după altul pe scările înguste de metal, am deschis turela şi am intrat înăuntru. Un puternic miros de benzină ne-a ameţit din prima clipă. Tăceam toţi. Îmi era frică să nu mi se audă bătăile inimii. Ne-am strecurat fiecare în alt colţ. Mihai Feuer a fost singurul care adusese cu el o raniţă. Apă, pâine şi zahăr. Spre dimineaţă am auzit fluierul locomotivei, zgomotul cuplării vagoanelor. Şi am pornit. Fiecare dintre noi s-a rugat – în felul lui – să ajungem acasă, să terminăm repede cu această aventură. Eram perfect conştienţi că ceea ce facem este o nebunie. Dar o nebunie necesară. O nebunie fără de care nu am fi putut trăi. Şapsa s-a ridicat şi a întredeschis capacul cisternei. Aveam nevoie de puţin aer. Nu puteam respira. A luat o batistă, a făcut-o mototol şi a sprijinit-o în deschizătura capacului. Sufeream mai ales de faptul că nu aveam voie să fumăm. Locomotiva trăgea anevoie garnitura de cisterne. Fiecare kilometru străbătut ne apropia de casă. După câteva ore, trenul s-a oprit. Am auzit, prin pereţii vagonului, zgomote. Unul dintre noi a ridicat puţin capacul.

— E seară. Suntem într-o gară. Pe o linie moartă. Ceva mai departe e mişcare. Sunt soldaţi. Pe linia a doua e un tren personal.

Sergentul nostru, plătit de noi pentru a ne înlesni evadarea, a apărut sus, în gura turelei.

— Ei, băieţi, vă e bine? Vă parfumaţi niţel cu miros de benzină, dar la primul spălat iese!… Vreţi ceva?

— Pâine, apă şi dacă se poate ceva dulciuri…

I-am dat bani. Ne-a promis că într-o jumătate de oră se întoarce. Nu l-am mai văzut niciodată. Am auzit doar că garda trenului se schimbă. Ne aflam în gara Şmerinka, important nod de cale ferată.

Mihai Feuer ne-a distribuit apă şi zahărul pe care îl luase cu el. Cum l-am binecuvântat în clipele acelea. Eram ameţiţi, ne venea să dormim tot timpul. Neuman ne zgâlţâia din când în când.

— Nu dormiţi, băieţi! E periculos. Nu o să vă mai sculaţi. Nu vă lăsaţi ameţiţi de mirosul de benzină. Treceţi fiecare sub turelă. Trageţi câte o gură de aer proaspăt.

În noapte, trenul s-a pus din nou în mişcare.

Trântiţi pe jos, ameţiţi, depănam amintiri… Vorbeam de ziua de mâine, de Bucureşti, de prietenii pe care i-am lăsat în urmă cu un an, de familiile care nu ştiau că venim, dar pe care de-abia aşteptam să le vedem. Ştiam că nu avem voie să le punem în pericol. Ştiam că va trebui să trăim ca nişte fiare hăituite, că va trebui să ne ascundem. Dar vom fi acasă. Ne vom spăla, vom dormi în paturi adevărate, cu saltele. Vom mânca pe săturate… nu vom fi bătuţi, înjuraţi. Nu vorbeam mult între noi. Doar din când în când ne strigam unul pe celălalt, ca să controlăm starea ameţelii.

Spre zori am ajuns la Tiraspol. Se vedea Nistrul. Pe partea cealaltă era Tighina (Basarabia). Trei dintre noi, printre care şi eu, ne-am decis să ne dăm jos. Gazele de benzină nu numai că ne ameţiseră, dar ne dăduseră şi o stare de disperare. Aveam impresia că dacă nu voi ieşi la aer curat voi muri asfixiat. Simţeam că nu mai pot rezista o zi şi o noapte. Am sărit din vagonul-cisternă. Ne-am ascuns toţi trei într-un tufiş, nu departe de gară. Toată ziua am stat acolo, ascunşi. Ne era frică să ne mişcăm. Spre seară ne-am despărţit. Fiecare trebuia să-şi caute singur drumul pentru a ajunge în ţară.

Mai târziu, am aflat că ceilalţi doi au decis, după o oră, două de căutări, să se urce din nou în cisternă şi să aştepte trecerea garniturii în ţară. Eu am rămas la Tiraspol. A fost cea mai nesocotită decizie pe care aş fi putut s-o iau. Am furat de pe o frânghie, din curtea unei case ţărăneşti, o băşică de bou. La malul Nistrului am umflat-o, m-am dezbrăcat, mi-am pus hainele şi ghetele în băşica pe care mi-am legat-o de picior. Sunt născut la Brăila. Nu o dată am trecut Dunărea înot. Nu-s înotător de performanţă. Trecând Nistrul, am înotat ca la Brăila, fără zgomot. Un jandarm de pe mal m-a simţit. Am auzit somaţii. Apoi gloanţe vâjâindu-mi pe lângă urechi. Înotam cu disperare. La un moment dat am avut impresia că gloanţele m-au atins, că s-au înfipt în trupul meu. M-a cuprins un val de slăbiciune. Am continuat însă să respir adânc. Am făcut un nou efort. Am dat din nou din mâini, din picioare. Nu, nu eram rănit. Nici soldaţii nu mai trăgeau. Luna lumina puternic apa Nistrului. Am înotat ca un drac. Sute de metri. De la un mal la celălalt. Nu aveam condiţie fizică. Eram slăbit, ştii bine, după un an de foame în deportare. La un moment dat, am simţit pământ sub picioare. Am făcut câţiva paşi. Aproape că ieşisem din apă. M-am prăbuşit. Picioarele îmi rămăseseră în apă. Bustul cu capul erau pe pământ, între ierburi. Nu ştiu câte ore am zăcut aşa. Când m-am deşteptat din leşin, mi-am dat seama că au apărut zorile. Mi-am desprins băşica de bou de picior, am tăiat-o, mi-am scos hainele şi m-am îmbrăcat. Îmi tremurau genunchii. Nu ştiam încă ce voi face. Eram ameţit. De data asta nu de mirosul de benzină, ci de slăbiciune, poate de teamă, de incertitudine.

Am făcut câţiva paşi. În zare se vedea o gară. Era gara Tighina. M-am îndreptat cu paşi mari spre liniile de cale ferată. Aveam un singur gând, o singură dorinţă: să fiu din nou împreună cu ceilalţi băieţi, să joc această carte împreună cu ei şi nu singur. M-am strecurat pe lângă magazii, sărind dintr-un tufiş în celălalt. Să nu fiu prins! Să nu mă vadă cineva! Îmi dădeam seama că oricine m-ar fi văzut şi-ar fi dat seama că vin din iad. De departe am văzut garnitura cu cisterne. Am numărat până la vagonul şapte. M-am furişat pe sub alte garnituri şi am urcat scara de metal. Capacul era întredeschis. L-am ridicat şi m-am strecurat înăuntru. Eram cu ai mei. Cu fraţii mei care trecuseră în aceeaşi noapte Nistrul. Dar ce deosebire! Eu am simţit gustul morţii, pe când ei erau doar ameţiţi de gazele din vagon.

Garnitura a fost preluată de un neamţ. Probabil că la sosirea mea, băieţii au vorbit ceva mai tare, s-au sucit prin cisternă. Neamţul a venit până în dreptul nostru şi a început să strige. Clar, distinct, l-am auzit spunând: „Es ist jemand hier!!!" (este cineva aici!!!).

În acele clipe am căpătat un icter, care s-a declanşat în ziua când am ajuns la Bucureşti.

Mecanicul ceferist, chemat de neamţ, s-a urcat pe scara cisternei. A deschis capacul – susţinut de batista făcută ghemotoc de Sami şi pusă lângă balama. Sunt sigur că Dumnezeu i-a luat vederea. Nu a văzut nimic. Nici măcar nu şi-a dat seama că până atunci, capacul fusese întredeschis. S-a lăsat în jos, să vadă mai bine ce e în cisternă. Nu putea însă vedea nimic. Cisternele au doi pereţi perpendiculari spre a micşora presiunea lichidului. Noi, cei şase, ne-am băgat pe dedesubt.

— Vezi-ţi, domnule, de treabă… Nu e nimeni!

Şi azi încă, îmi sună în urechi aceste cuvinte ale mecanicului.

O zi şi o noapte la Tighina. Garnitura de cisterne se mişca anevoie pe câmpia basarabeană. După un timp, Mendi a scos capul. Când s-a dat jos abia a putut vorbi:

— Suntem în România, nu departe de Iaşi…

Discutaserăm de atâtea ori ce trebuie să facem în clipa când ajungem în prima gară din România, încât acum nu a mai fost nevoie să comentăm. Câte unul se ridica pe ţeava regulatorului şi din mers se arunca alături, pe terasamentul căii ferate. Eu eram al cincilea. Mă aflam deja sus, când Jägerman, care era ultimul, m-a prins de picior.

— Marcel, nu pot să trec.

Avea 10 ani mai mult decât noi. Era cam gras şi cred că din cauza gazelor din cisternă se şi umflase. Nu putea trece prin gura îngustă a regulatorului.

Am coborât şi am început să-l împing cu umărul. Nu putea trece. Era prea gras. Fruntea îmi era toată numai apă. Îmi simţeam hainele de pe mine ude de transpiraţie. Ştiam că am de luptat cu minutele. Ştiam că vom fi pierduţi dacă nu vom reuşi să ieşim din vagonul-

cisternă, dar nu puteam să-l las pe Jägerman acolo.

— Dezbracă-te! Gol! Dă-mi mie hainele. Gol, Jägerman! Mai repede. Am luat picul de apă rămas pe fundul bidonului lui Feuer şi l-am turnat pe Jägerman. Împingându-l, de jos, cu umărul, pielea fiindu-i umedă, cu eforturi supraomeneşti a reuşit să-şi sprijine coatele pe marginea capacului. A sărit… O clipă m-am gândit la hainele lui. Dacă le voi uita, dacă îmi vor cădea înapoi?! Nu mai aveam timp. Cu hainele lui, strânse la piept, am sărit şi eu. M-am înapoiat, pe terasament, în fugă. Jägerman, pe jos, printre ierburi, mă aştepta.

— Îmbracă-te. Mergem să-i căutăm pe ceilalţi.

După o jumătate de oră, ne-am regăsit toţi şase.

Neuman a scos o ţigară. Ne-am aşezat lângă terasamentul căii ferate. Vroiam să tragem câte un fum. Şapsa i-a smuls ţigara din mână.

— Nebunule! Vrei să iei foc. Hainele noastre sunt îmbibate cu miros de benzină. O să ardem toţi ca nişte făclii.

Am pălit. Şapsa avea dreptate. Am pornit-o cu toţi pe marginea căii ferate.

Mergeam de o oră.

— Cred că nu mai mirosim a benzină. Putem trage un fum! Ţigara a trecut din gură în gură. Trăgeam cu nesaţ. Simţeam cum îmi bate inima. Ne aflam la Iaşi, în drum spre casă. Acum nu mai aveam voie să facem nicio greşeală. Ar fi fost stupid să fim prinşi. Eram atât de aproape de casă.

Am pornit spre gară. Dar în primul rând vroiam să găsim un loc undeva să ne spălăm, să mâncăm şi chiar să dormim câteva ore… Un ceferist ne apăru în cale.

— Nu vă supăraţi, suntem şase băieţi dintr-un detaşament de muncă. Vrem să dormim şi să mâncăm ceva. Mâine dimineaţă plecăm spre Bucureşti.

— Mă băieţi… – ceferistul ne privi curios – eu nu ştiu ce să vă spun, dar ceva mai la vale e nea Vulpe, acarul. El ştie mai bine care-s rosturile pe aici.

Ne-am îndreptat spre căsuţa acarului. Pe drum am ticluit o poveste.

— Să trăieşti, nea Vulpe! (Gândeam că dacă-i voi spune pe nume îşi va închipui că-l cunosc, că mă cunoaşte şi poate va fi mai puţin curios.) Venim de la detaşamentul de muncă din Floreşti. Maşina ne-a lăsat cam departe de oraş. Nu ştii mata un loc unde să mâncăm şi să dormim la noapte?

— Cum să nu, băieţică?! Vezi mai încolo după colţ, e o cârciumă. Are de toate. Spuneţi-i că v-a trimis Vulpe.

Cârciuma era deschisă. Ne-am aşezat la o masă, am comandat pârjoale şi vin „de-al casei”. Când m-am dus să mă spăl, pe faţă, la toaletă m-am uitat în oglindă. Nu m-am recunoscut. Eram negru. Nu de funingine, ci de nesomn, de nemâncare. Când m-am înapoiat în

salon mi s-a oprit inima în loc. În colţul opus, la o masă, se afla un comisar de poliţie. M-am aşezat lângă băieţi şi le-am spus. Au înţepenit toţi. Brusc, mi-a venit o idee. M-am ridicat de la noi de la masă şi m-am îndreptat spre masa comisarului.

— Nu vă supăraţi, domnule comisar, vreţi să ne faceţi cinstea să veniţi să închinaţi cu noi un pahar? Are vin bun jupânul!

— Cu plăcere, băiatule. Dar aşteaptă-mă puţin.

Se ridică şi părăsi localul.

Am simţit că mi se taie genunchii. Băieţii mă aşteptau curioşi. Ce ţi-a spus? Ce i-ai spus? Unde s-a dus?

Nu ştiam ce să răspund. Mă aşteptam din clipă în clipă să se deschidă uşa şi comisarul să apară în prag, cu câţiva poliţişti pentru a ne aresta. Dar, după câteva minute, a venit însoţit de o femeie. Apropiindu-se de masa noastră, ne-a spus zâmbind:

— M-am dus s-o iau şi pe cucoana mea, de-acasă. Nu se dă nici ea în lături să ciocnească cu nişte băieţi de oraş…

Am mâncat mult şi am băut mult. Comisarul era roşu la faţă şi bine dispus.

— Mă băieţi, eu actele voastre nu le-am văzut. Nici nu vreau să le văd. Nu sunteţi din circumscripţia mea. Treaba voastră dacă veniţi de la Floreşti. Treaba voastră unde vă duceţi. Totul e ca mâine dimineaţă să plecaţi… Drum bun! Nenea comisarul nici nu v-a văzut şi nici nu v-a cunoscut. Hai noroc! Să fie a bine!

Cârciumarul nu avea camere unde să ne culce. Fiecare şi-a încropit câte un culcuş, pe unde a putut. Eu m-am culcat pe un pian cu coadă.

Dimineaţa, după ce i-am plătit bine cârciumarului, am intrat într-o frizerie. Eram aproape de gara Iaşi-Triaj. Ne-am tuns, ne-am bărbierit şi acolo ne-am despărţit. Fiecare cu norocul lui. Şapsa trebuia să se întâlnească cu Jägerman, Mendi cu mine. La ora 9 dimineaţa ne-am dat întâlnire în Piaţa Lăpuşneanu… Aici avea prăvălie cu articole bărbăteşti, cumnatul surorii mele, Lupu Reidler, fratele cumnatului meu. Plănuiam să intru cu Mendi la el, să ne dea o mână de ajutor.

Am început să mă învârtesc prin Piaţa Lăpuşneanu. O prostie. Toţi se uitau la mine. Hainele boţite, ghetele murdare, arătam ca o stafie… Mendi nu a venit. L-am aşteptat o oră. Am intrat în prăvălia lui Lupu Reidler. L-am recunoscut imediat. Semăna cu fratele lui.

— Ştiţi cine sunt?

Omul m-a privit mirat, ba chiar puţin speriat. Nu m-a recunoscut.

— Sunt Marcel, fratele lui Betty.

— Marcel Winter… dar cum… ce faci aici… ştiam că nu mai eşti… am primit chiar zilele acestea o scrisoare… Ni s-a anunţat că… dar, Doamne, cum arăţi!?

— Domnule Lupu, nu vreau să te reţin. Ştiu că sunt o surpriză. Am fugit din Transnistria şi, precum vezi, n-am murit. Sunt viu şi vreau să

ajung la Bucureşti. Vreau să plec chiar astă-seară. Până una alta, te rog aranjează-mi o cameră la hotel şi ceva de mâncare. În rest, o să mă descurc eu.

Lupu Reidler a ieşit pentru câteva clipe din prăvălie. Îmi rezervase o cameră la hotel „Palace", cel mai bun hotel din Iaşi. O cameră cu baie. Pe masa din cameră am găsit un mic dejun copios. Am chemat „madama" şi i-am dat hainele să mi le dea la curăţat, până seara să fie gata. Am făcut o baie, m-am învelit într-un cearceaf şi când m-am întins pe pat am gemut de plăcere. O saltea, un cearceaf, un pat!… Oh, ce senzaţie! Ca atunci când doamna Brauch făcea o ciorbă pentru toţi 13 din cameră şi căpătăm şi eu, al nouălea sau al zecelea, de obicei, o farfurie plină. Ciorbă ca aceea – mi se părea atunci – nu mai mâncasem în viaţa mea. Seara, hainele erau călcate. Ghetele curate. Am plătit şi m-am îndreptat spre gară. De la Iaşi plecau spre Bucureşti două accelerate: unul care venea din Basarabia – deci nici nu intra în discuţie să-l iau, fiindcă s-ar fi putut să mă întâlnesc cu cineva de la Golta – şi altul de 10,40, a cărui garnitură se forma în gara Iaşi.

Am dat băiatului de la „vagon-lits" 1.000 de lei. Până la plecarea trenului, am stat ascuns în magazia de băuturi. Spre miezul nopţii m-am culcat pe un pat pliant. Băiatul de la „vagon-lits" s-a culcat pe jos. În zori m-am spălat şi am băut o cafea neagră. Mă simţeam mai bine. În câteva ore trebuia să ajungem la Bucureşti. O idee mi-a trecut prin cap: să nu mă dau jos în Gara de Nord. Aşa îmbrăcat cum eram şi fără acte, puteam să par suspect jandarmilor sau poliţiştilor. Voi coborî la Chitila. Am avut mai mult noroc decât minte. În gara Chitila am fost singurul călător care s-a dat jos din tren. Pe peron, jandarmi cu arma în poziţie de onor, un plutonier şi şeful gării care salutau trenul. Am trecut printre cele două şiruri de jandarmi. Simţeam cum inima îmi bate în gât. Îmi porunceam să merg încet, normal, să nu o iau la goană, să nu trezesc suspiciuni. Cred că am şi zâmbit… şi am ieşit din gară. În staţie, un autobuz. Numărul 40 până la Gara de Nord. Am luat însă un taxi. M-am gândit că mă voi duce întâi la un prieten, la Izu Blum. Taxiul m-a lăsat la colţul străzii Ştefan cel Mare. Aveam ultima hârtie de 2.000 de lei. Şoferul nu a avut să-mi dea restul. Am intrat într-un debit de tutun.

— Un pachet de Mărăşeşti!

— Ce Mărăşeşti, domnule? De şase luni nu mai există Mărăşeşti.

— Dă-mi atunci, Naţionale!

Am plătit şoferului şi am intrat într-un birt „Chea" alături de casa prietenului meu. Ştiam că una din surorile lui, Elsa sau Gina, trebuie să fie acasă. Am trimis băiatul de la birt să cheme pe una din ele. Gina a apărut în cadrul uşii. Băiatul îi arătă cine a chemat-o. S-a îndreptat către masa mea. Pe măsură ce se apropia, îmi dădeam seama că mă recunoaşte. Dar se uita de parcă văzuse o stafie. Ochii îi erau mari,

faţa palidă. S-a aşezat repede pe un scaun, aproape că leşinase. După ce şi-a revenit, i-am cerut să o aducă pe sora mea, Betty. Gina nu m-a lăsat însă la birt. M-a luat în casă, la ei. După o jumătate de oră a venit sora mea Betty, cu nepotul meu, Puiu. Crescuse băiatul. Simţeam un nod în gât. M-au podidit lacrimile.

— Bine ai făcut că ai fugit! Cu aceste cuvinte m-a întâmpinat sora mea, Betty. În clipa aceea i-am căzut în braţe. Am plâns amândoi, în hohote.

Eram acasă…

———‖———

CÂND A FOST ARESTATA, împreună cu mama şi tatăl ei, Nataliţa avea 4 ani. Nu ştia, nu înţelegea despre ce este vorba. „Joaca" din Şcoala de pe strada Sfinţilor îi plăcuse. În acele zile de toamnă călduroasă, mama aproape că nu o lăsase din braţe. Când obosea mama, o lua tatăl. Ţicu Schnelicht era înalt, voinic şi purta ochelari. Nataliţei îi plăcea mai mult în braţe la tata; era „sus". Zambila, mama Nataliţei, era cam scundă. Ceilalţi copii care se aflau acolo nu o prea interesau pe fetiţă. Se simţea bine în braţele părinţilor. Mai ales când o lua tatăl…

Şi în tren, – dar nu un tren ca acelea cu care pleca cu părinţii la mare, – s-au culcat de-a valma cu toţii. Nataliţei îi plăcea. Acasă, Zambila se plângea că fetiţa nu vrea să mănânce.

— Uită-te ce slabă eşti! Ai două picioare ca două scobitori. Mănâncă! Nu o să creşti!

Nataliţa ştia că mama vorbeşte numai aşa, ca s-o sperie. Ştia că picioarele ei nu sunt ca două scobitori. Alea sunt din lemn şi-s mult mai subţiri… De crescut vedea şi ea cum creşte afară din rochiţe…

În vagon nu îi mai spuneau nimic. Mânca sau nu, era totuna. În acele zile, la începutul deportării, Nataliţa a descoperit ceapa cu pâine. Când îi era foame, îi cerea mamei:

— Mamă, vreau „seapă" cu pâine!

— Asta-i mâncare? Ia şi tu puţin salam. Uite, tata ţi-a adus şi o căniţă cu lapte. Natty, tu mă omori! Bea laptele! Mănâncă salamul!

Ochii mari, căprui ai Nataliţei se închideau puţin. Buzele, roşii, se strângeau.

— Vreau „seapă"! Nu vreau altceva!

— Dă-i ceapă fetii, intervenea Ţicu. O să bea laptele mai spre seară. Nu vezi că-i încăpăţânată…

Nataliţei îi plăcea să privească. De mică au dus-o la cinema. Acum parcă era tot la cinema. Toţi oamenii ăştia mari, din jurul ei, se îmbrăcau, se dezbrăcau, mâncau şi se văitau, vorbeau, uneori în şoaptă, alteori ţipând… Un film, dar cam altfel. Nataliţa privea, nu îi

trebuia niciun fel de joacă. Ţicu şi Zambila Schnelicht se minunau cât de liniştită, cât de cuminte e fetiţa lor. Cei din vagon o porecliseră „îngeraşul blond”. Puţini ştiau că o cheamă Nataliţa şi părinţii o dezmiardă spunându-i Natty.

I-a fost cald. I-a fost sete. I-a fost foame. Ar fi vrut ca mama să o spele într-o cadă mare. Să se bălăcească, să stropească, bătând apa cu palmele, ca acasă.

Încet-încet şi-a dat seama că drumul acesta, în vagonul ciudat e ceva neobişnuit. Se dormea pe jos, se mânca pe apucate, oamenii se temeau de domnul jandarm.

La început, Zambila nu putea suporta cuvintele de ocară ale jandarmilor. Se temea de paturile de armă, de loviturile care picau din senin. Ştia că Ţicu le e pavăză. Se temea pentru el. Dar Zambila era o femeie puternică. Avea un caracter tare. Şi-a dat imediat seama că trebuie să se apere. Şi mai cu seamă, să apere fetiţa, care era firavă, frumoasă şi deosebit de inteligentă. Zambila şi-a ferit copila, din prima clipă, de tot ce poate fi neplăcut. Ca şi Ţicu, îi dăruia toată dragostea.

Pentru Zambila şi Ţicu, lunile de deportare treceau greu, eforturile pentru a supravieţui erau imense. Nataliţa continua să mănânce „seapă” cu pâine, să privească în jurul ei, curioasă – şi, pentru ea, zilele treceau uşor.

Când nenea Lică a luat-o pe capra căruţei, la Alexandrovka, şi a lăsat-o să „mâne” caii, a fost fericită.

Noaptea, visa şi striga:

— Diii, diii, căluţii!…

În zilele când mama o lua cu ea la lucru, acolo unde erau movile, ştiuleţii de porumb, Nataliţa şedea cuminte şi asculta cântul potolit, plin de tristeţe al femeilor.

Uneori nu înţelegea de ce cântau numai cântece triste?… Ea ar fi vrut şi un cântec mai vesel…

Când era spălată seara, în lighean, şi apoi îmbrăcată curat, se simţea fericită. Ah, da, nu i-a plăcut ofiţerul ăla frumos, cu cizmele lucitoare, jucase pe spinarea lui nene Bercu. Nu, nu-i plăcuse. Ploua aşa de tare. Şi era frig… Tata o ţinea în braţe, dar ea văzuse totul. Săracu nene Bercu! L-au tras în casă. N-a mai putut să meargă singur.

Pe tanti Matilda, soţia lui nene Bercu, o îndrăgea mult, pentru că era frumoasă.

Nataliţa n-ar fi putut spune că drumul acela, iarna, în vagoanele îngheţate, nu i-a plăcut. Mama îi spunea mereu poveşti. Şi dacă nu mama, atunci doamna aceea grasă, mama Maidenberg, la care se urca pe genunchi. Fetiţa îi ştergea ochii, mereu în lacrimi, mai ales după ce bărbatul ei, domnul acela slab şi veşnic trist, a plecat fără să se mai întoarcă. Băiatul lor, Mosiu, era drăguţ, dar tot foarte trist. Nataliţa, căţărată pe genunchii doamnei Maidenberg, îi cerea cu glas de

păsărică:

— Vreau o poveste.

Faţa bătrânei doamne se lumina. Înceta să mai plângă şi, cu vocea joasă, caldă, cu accent rusesc, se pornea să povestească.

Dimineaţa erau ca într-o cuşcă de gheaţă. Spre prânz curgea apă din tavanul vagonului. Atunci Nataliţa îşi spăla, în joacă, obrajii.

Toţi se scărpinau. Pe ea nu o mâncau „purecii" ăia albi. Mama îi scotea cu grijă de pe hăinuţe.

— E chiar o minune că fetiţa n-a făcut râie şi nici nu o mănâncă păduchii.

Nataliţa se simţea bine. Simţea că toţi o iubesc. Când se uitau la ea, toţi se la luminau la faţă. De multe ori i se vâra în gură câte o bucăţică de zahăr. Ea muşca numai un vârf, restul îl ţinea în pumn şi îl ducea părinţilor.

Pe drumul lung spre Bogdanovka, printre troiene de zăpadă, când viscolea, Nataliţa a stat cocoţată într-o sanie, cu mama. Nene Lică le-a învelit. Tata venea mereu să le vadă. Mereu o trezeau din somn. „Să nu îngheţe" – spuneau ei. Dar cum să îngheţe, dacă mama o ţinea lipită strâns de corpul ei? Cum o să îngheţe, dacă mama era aşa de fierbinte?

Acolo sus, pe deal, în cocinile alea roşii, cu cărămizi albe, era parcă mai bine ca peste tot. Oamenii erau mai tăcuţi, tata nu ieşea la lucru, era tot timpul cu ele. Nimeni n-a lucrat la Bogdanovka. A fost şi în casa aceea mare, unde locuiau cei bolnavi. Acolo era cald, dar toţi gemeau. Nu i-a plăcut acolo.

Când au ajuns la Golta, s-a întâmplat un miracol.

Într-o zi, căpitanul Ambruş a venit în hala mare şi a întrebat:

— Cine e Zambila Schnelicht, croitoreasa?

Speriată, mama s-a apropiat de căpitan.

— Eu, domnule căpitan.

— Nu te speria, doamnă Schnelicht. Am auzit că ştii să coşi. Soţia mea are câte ceva de reparat, de cusut. De mâine voi trimite ordonanţa mea să te aducă la noi acasă. Să vii cu fetiţa.

Mama a rămas ca înlemnită. Dându-şi seama că femeia din faţa lui e nedumerită, Ambruş, zâmbind uşor, i-a şoptit Zambilei:

— Ai complimente de la vărul dumitale, Jean Farhi.

În felul acesta misterul a fost dezlegat.

Vărul Zambilei era prieten cu căpitanul Ambruş, comandantul legiunii de jandarmi din Golta. La rugămintea lui Farhi, Ambruş a căutat-o pe Zambila Schnelicht şi a adus-o la el acasă.

În fiecare dimineaţă, doamna Schnelicht, cu Nataliţa de mână sau în braţe, însoţite de un jandarm, de obicei ordonanţa căpitanului, pleca la lucru. Casa căpitanului (avansat apoi la grad de maior) era mare. Doamna Ambruş, o ardeleancă voinică, vioaie, îi spuse din

prima clipă:

— La mine o să te simţi ca acasă. Nu ştiu cât o să staţi aici, deie Domnul, cât mai puţin, dar să ştii că la mine ai să ai mereu de lucru. Vreau ca fetiţa, care e tare slăbuţă, să înceapă să mănânce, să se mai îngraşe. Şi cred că ar fi timpul să-i lăsaţi să-i crească şi părul.

Nataliţa s-a uitat la femeia din faţa ei şi a răspuns în locul mamei:

— Eu mănânc numai „seapă" cu pâine. Mie îmi place aşa, fără păr. A zis nene doctorul că nu o să am păduchi. Părul e cu păduchi.

Doamna Ambruş luă fetiţa în braţe.

— Văd că ştii foarte bine ce vrei. Dar o să mai vorbim noi despre „seapă" cu pâine şi despre părul tuns…

A trecut vara. Locuiau în lagărul de pe deal, în fosta fabrică de tractoare din Golta. Ţicu Schnelicht se ducea acum la lucru. Zambila continua să lucreze la doamna maior Ambruş.

Într-una din zile, soţia maiorului o reţinu pe Zambila.

— Înainte de a pleca vreau să-ţi spun ceva. Dar, te rog, nu cumva să afle cineva că ţi-am vorbit. Nici măcar soţul dumitale, nici soţul meu…

Orele treceau încet. Zambila aştepta clipa plecării. Îşi dădea seama că soţia maiorului are ceva important să-i comunice.

Spre seară, intră în camera doamnei Ambruş.

— Aţi vrut să-mi spuneţi ceva? Eu sunt gata de plecare. Mă aşteaptă jandarmul să mă conducă în lagăr.

— Zambila dragă, – dă-mi voie să-ţi spun pe nume, că ne ştim doar de câteva luni. Am aflat de la bărbatu-meu că nemţii vă cer la ei, de partea cealaltă a Bugului. Ştii ce înseamnă asta?… Eu nu-ţi pot da un sfat. Pot însă să-ţi spun un singur lucru: dacă aş fi în locul dumitale, aş fugi. Nu, nu protesta. Ştiu, sunt riscuri mari. Ai un copil… Vă aşteaptă plutonul de execuţie, dacă vă prinde. Dar uite… n-am voie să-ţi spun, totuşi trebuie… Au mai fugit şi alţi… Nu mă privi aşa… Nu e adevărat că i-au prins. Ambruş a trebuit să spună aşa ca să nu mai fugă şi alţii. Au reuşit, Zambila… îmi pare rău că te pierd, dar… pentru copila asta, fă ceva…

Zambila ieşi din casă clătinându-se. Nataliţa o ţinea strâns de mână. De obicei, mama îi vorbea. Acum însă, mama tăcea. Era încruntată. Sus, în lagăr, părinţii au şuşotit până noaptea târziu. Nataliţa îi auzea, prin somn. Dormea între ei.

Dimineaţa, mama şi tatăl erau palizi. Nataliţa se cuibări în braţele tatălui. Absent, Ţicu îi mângâia fetei părul blond, scurt, care arăta ca o perie.

În ziua aceea Ţicu s-a învârtit mult prin gară. A tot vorbit cu impiegaţi, cu însoţitori de vagoane. Când s-a înapoiat de la lucru, ochii îi străluceau. I-a şoptit ceva Zambilei. Aceasta a dat din cap,

mulţumită.

Seara o îmbrăcară pe fetiţă cu câteva rânduri de haine.

— Să nu vorbeşti, să nu întrebi nimic, Natty. Să fii cuminte şi să bei acum căniţa asta cu lapte. Să nu ţipi, chiar dacă o să te sperii de ceva. Să fii cuminte, că eşti cu mama şi cu tata…

Ieşiră din lagăr după ce Ţicu şperţui jandarmul de la corpul de gardă.

— Ne ducem până în oraş, jos, în ghetou avem un prieten tare bolnav.

— Da ce, eu te întreb unde te duci? Vezi-ţi de drum „dom'le! Doar n-o să fugi cu copilul după dumneata.

Tatăl o luă pe Nataliţa în braţe. Mama venea după ei, fugind. Un pas de-al lui Ţicu era cât doi de-ai Zambilei. După o oră de mers, mai mult strecurându-se pe lângă garduri şi ziduri, au ajuns. Întuneric.

— Ţicule, am ajuns?

— Da. Aici e cel mai bine să stăm ascunşi. Mâine dimineaţă îţi iau haina s-o vând şi mă duc la omul acela – ştii care – ţi-am vorbit de el, însoţitorul garniturii de vagoane care trebuie să plece zilele astea, cu restul de capturi de război. Sper că nu s-a răzgândit.

— Şi aici, în cimitir, unde-o să stăm, Ţicule?

— Hai, vino… Vedem noi…

Ţicu Schnelicht, cu fetiţa în braţe, porni. Beznă. Nataliţa se lipi mai strâns de pieptul tatălui. Ţinea ochii închişi. I se părea că aude zgomote. Dar nu erau decât paşii părinţilor ei. Deodată, tatăl se opri şi se aşeză jos pe pământul umed. Nataliţa trecu în braţele mamei.

Început de august. Lor însă nu le era prea cald. Zambila purta o jachetă groasă. Ţicu aşternu pe o lespede de mormânt scurta lui de stofă. Zambila, cu fetiţa în braţe, se aşeză, sprijinindu-se de piatra înaltă.

De undeva se auzi o cucuvea. Mâna lui Ţicu ocrotea umerii soţiei sale. Din depărtare, răzbi până la ei un lătrat de câine. De după un nor, se ivi luna. Parcă fusese mai bine în întuneric total. Acum, lespezile, pietrele de pe mormânt îşi proiectau umbrele. Zambila tremura. Nataliţa ar fi vrut să fie în braţele tatii. Şopti.

— Mi-e frică, mamă, vreau înapoi, mi-e frică!

— Încearcă să dormi, fetiţa mamei… Sssst! Dormi, închide ochii. Zambila începu să îngâne un cântec de leagăn…

Dimineaţa, odată cu răsăritul soarelui, Ţicu găsi un alt loc, mai ferit. Între două pietre vechi de mormânt, un şanţ umbrit de un tufiş.

— Eu plec! Aşteptaţi-mă! Natty, faţa tatii, fii cuminte!

Copila, cu ochii mari, privea în jurul ei, nemulţumită. Aici şi păsările parcă ciripeau mai încet. Şi-apoi mama era aşa de încruntată…

Ţicu vându haina unui funcţionar de la primăria oraşului. Luă pe

ea 600 de mărci. O sumă „uriaşă”. Ceferistul îi ceruse 400 de mărci ca să-i urce într-un vagon mărfar, care pleca spre ţară. Avea acum banii. Strecurându-se prin mulţimea din gară, – era duminică – Ţicu îl căuta pe „omul lui”. S-au înţeles repede: seara urmau să se întâlnească în dreptul magaziei; le va deschide un vagon în care trebuiau să urce. Trebuia să descoasă steaua galbenă de pe haine. Să nu se vadă că-s evrei. Restul nu-l interesa. Dacă au noroc, trenul va porni a doua zi. Prefectul Isopescu Modest are două vagoane pline cu lăzi, pe care le trimite în ţară. Poate ăsta-i norocul lor…

În drum spre cimitir, Ţicu se opri la o cârciumă, să cumpere ceva pâine şi mezeluri. Le trebuia hrană pentru drum.

— Dă-mi te rog din salamul de colo şi pâinea asta. Vreau şi vreo două cepe.

— Ia-le!

— Unde pleci, jidane? Nouă nu ne dai nici măcar bună ziua?

Ţicu se opri în uşă. O clipă îi trecu prin gând să fugă. Dar dacă aveau arme la ei? Se întoarse. În fund, la o masă, trei soldaţi cu paharele pline cu vin.

— Ia fă-te încoace, jidane! Ia spune-ne şi nouă ce faci cu cepele… Mama ta de jidan!

Până să-şi dea seama ce se întâmplă cu el, cei trei îl traseră afară din cârciumă şi începură să-i care pumni. „Pachetul, să am grijă de pachet” se gândea Ţicu. „Numai de nu mi-ar sparge ochelarii…”

Cei trei loveau cu sete şi înjurau. Unul reuşi să-l doboare pe Ţicu la pământ. Şi-atunci, ca fiarele, dădură în el cu picioarele.

— Voi ne-aţi împins la război, jidani ticăloşi. Vor, ne-aţi jefuit ţara… din pricina voastră suntem pe front…

Unul, cu o bâtă, îl lovea în cap. Vroia să-i spargă ochelarii, dar, fiind beat, nu nimerea. Ţicu sări în picioare. „Trebuie să scap. Zambila şi fetiţa mă aşteaptă.” Băgă o mână în buzunar. Mai avea ceva bani.

— Uite, bani! Luaţi-i! Are vin bun, cârciumarul.

Cei trei se opriră.

— Dă-i încoace, jidane… dă-i încoace… – furia le trecu, întinseră mâna şi luară cele 30 de mărci.

Ţicu, ameţit de loviturile primite, grăbi pasul, îndepărtându-se de cârciumă.

Cu greu se stăpâni Zambila să nu strige când îşi văzu soţul. Nu era nevoie să-l întrebe ceva. Începu să-i şteargă sângele de pe faţă.

— Mă doare tare capul, zise Ţicu. Le-am dat din banii pe care-i aveam. Nu ne-au mai rămas prea mulţi…

— Nu te necăji. Cu ce mai am eu, or să ne ajungă… dacă o să avem nevoie.

Era cald. Aşezaţi pe o piatră de mormânt, la umbra unui copac, aşteptau să se însereze. Când s-a lăsat bine amurgul, au pornit

furişându-se spre gară. Mama o ţinea pe Nataliţa în braţe. Ţicu avea mari dureri de cap. Din când în când se sprijinea de umărul soţiei.

În dreptul magaziei, ceferistul îi aştepta. Pe una din „liniile moarte" ale gării Golta, se aflau câteva zeci de vagoane mărfare. Ceferistul se apropie de unul din vagoane şi dădu uşa largă de o parte.

— E o căruţă cu fân înăuntru. E şi un ţap. Nu vă speriaţi. Staţi sub căruţă. Aveţi noroc. Mâine în zori plecăm! Eu o să mai intru, să aduc apă ţapului. O să aveţi şi voi un pic de apă.

Se urcară în vagon. În grabă, se strecurară sub căruţă. Mirosea urât. Nu prea aveau aer. Zambila spuse în şoaptă:

— Să ne ajute Dumnezeu!

În noaptea aceea, au dormit adânc toţi trei.

Spre dimineaţă, Ţicu o trezi pe Zambila.

— Auzi… auzi… cuplează vagoanele. Plecăm. Pornim spre casă!

Nataliţa întredeschise ochii. Nu zise nimic. Îi era teamă să spună ceva, îi era teamă să se mişte de lângă părinţi. Nici măcar nu se uita prin vagon.

Locomotiva şuieră prelung. Scârţâind din toate încheieturile, şirul lung de vagoane porni. Au călătorit multe ore… O gară. Zgomote, voci, ceferişti care ciocăneau roţile, soldaţi care cereau să fie lăsaţi să urce în mărfar, să ajungă mai repede în ţară. Nataliţei continua să-i fie frică. Nu ştia bine de ce. Dar îi era frică.

Fetiţa adormi. În somn, simţi ceva umed pe faţă. Deschise ochii. Ţapul era lângă ea şi îi lingea capul. A ţipat de spaimă. Ţicu îi puse mâna pe gură. Nataliţa se sufoca.

Zambila şi-a dat seama că fetiţa nu poate respira. Cu forţa, îi desprinde lui Ţicu mâna de pe gura Nataliţei.

— Taci, fetiţa mamei, taci, că ne omoară dacă ne prind. Ţapul nu-ţi face rău. Taci, fetiţo.

Aproape leşinată, Nataliţa se cuibări în braţele mamei.

În vagon era întuneric. Nu ştiau cât e ceasul. Ţicu îl vânduse încă la Golta. Nataliţa nu se dezlipea de mama ei. Pierduseră noţiunea timpului, a locului.

Într-o gară, se deschise uşa. Ceferistul urcă în vagon. Precaut, trase uşa în spatele lui.

— Hei, ovreiule, vin' încoace! Uite, ai aici două bilete de la Chitila la Bucureşti. La prima oprire vă daţi jos. Gata! Eu nu mai vreau să ştiu de voi!

— Am ajuns?… Suntem în ţară?… Lângă Chitila?…

— Dar ce crezi, dom'le?! Am mers două zile şi două nopţi, cu viteză de accelerat. E încărcătură de preţ, pentru o mulţime de ofiţeri, ştabi mari. Aţi avut noroc. Dumnezeu v-a ajutat!

Era cald, zăpuşeală. Cu gesturi febrile, Zambila îi scoase Nataliţei jacheta şi una din rochiţe de pe ea şi îi îndreptă părul, cu podul

palmei. Ea se pieptănă şi îşi puse basmaua subţire. Cu grijă, îşi scutură hainele pline de paie. Ţicu încercă să-şi netezească pantalonii şifonaţi. Brusc îşi aminti:

— Zambila, ne trebuie autorizaţii de călătorie. Nu avem decât bilete de tren.

Fruntea Zambilei se încruntă.

— N-avem ce face, Ţicule! O să ne ajute Dumnezeu şi mai departe.

Locomotiva încetini. Garnitura lungă de vagoane mărfare opri pe o linie laterală a gării Chitila

Ţicu deschise uşa. Scoase capul afară. Privi atent, în dreapta, în stânga. Totul părea liniştit. Sări din vagon… O luă pe Nataliţa în braţe…

Fetiţa s-a întors spre vagon şi a strigat cu vocea ei cristalină:

— La revedere, domnule ţap!

Ţicu o ajută şi pe Zambila să coboare…

O zi frumoasă de august. Era după-amiază. Cei trei treceau pe peronul gării spre sala de aşteptare. Nimeni nu-i privea. Ceferiştii erau vlăguiţi de căldură. Jandarmii plictisiţi şi încălziţi fumau, aşezaţi pe băncile de pe peron.

Familia Schnelicht s-a retras într-un colţ, ferită de privirile oamenilor.

După o aşteptare de câteva ore, un tren personal intră în gară. Cei trei au urcat în ultimul vagon. Înghesuială. Zgomot. Câţiva ţărani s-au strâns unul într-altul, lăsând-o pe Zambila să se aşeze cu Nataliţa în braţe…

După Chitila, trecând prin vagoane, conductorul trenului, însoţit de un poliţist, cerea biletele şi autorizaţiile de călătorie. În clipa când se pregătea să intre în compartimentul unde se afla familia Schnelicht, s-a auzit gălăgie. Cineva de pe culoar se adresă poliţistului:

— Vino repede, domnule! Au spart o fereastră la vagonul cinci…

Până la Bucureşti, cei doi, conductorul şi poliţistul, s-au ocupat cu întocmirea unui proces verbal…

Familia Schnelicht coborî din tren. Porniră toţi trei pe străzi. Încă nu ştiau bine încotro… Erau ameţiţi..

Zambila şopti, ca şi cum i-ar fi fost frică să vorbească cu voce tare:

— Să mergem la mama…

Se aflau pe Calea Griviţei. Priveau nedumeriţi la toată zarva din jurul lor. Nu le venea să creadă. Nici nu puteau încă să se bucure că sunt la Bucureşti. Nu reuşeau să realizeze această minune.

— Luăm un tramvai? întrebă Ţicu.

— Nu, răspunse autoritară Zambila. Ai uitat că mai am bani. Luăm un taxi.

Au ajuns în Vitan, pe înserate. Ferestrele care dădeau în salon erau larg deschise. Bătrânul Elias Demajo îşi făcea rugăciunea de seară.

— …şi ca în fiecare seară, ca în fiecare zi, Doamne Dumnezeul meu Atotputernic, te rog din tot sufletul, salvează-mi copiii. Mai învredniceşte-mă să-mi ţin nepoata în braţe… Te rog, Doamne Atotputernice…

Bunica, Matilda, şedea pe sofa cu capul acoperit şi plângea încet…

Zambilei îi era teamă să intre în casă. Să nu-i sperie pe bătrâni. O lăsă pe Nataliţa cu Ţicu în vestibul şi deschise larg uşa salonului.

— Mamă, tată, sunt aici. Am venit… Dumnezeu ne-a ajutat!

În noaptea aceea nimeni nu a dormit în casa familiei Demajo.

A doua zi dimineaţă, cei trei Schnelicht s-au mutat la unchiul Jaacob Marcus, care locuia într-o vilă mai izolata în spatele bisericii Bucur.

Săptămâni de zile Nataliţa – Natty – n-a avut voie să iasă din curtea casei. Ţicu a ieşit poate de două-trei ori în lunile care au urmat. Trăiau cu teama de a nu fi prinşi. Nu aveau buletine vizate, nu aveau permis de şedere în Capitală.

Hărţuiţi, neliniştiţi, erau totuşi fericiţi că au scăpat din iadul din Transnistria. Erau ca nişte oameni nou-născuţi…

———‖———

VARA TORIDĂ. Totul frigea: iarba uscată, aerul, apa pe care o beam, pereţii ghetoului, noi. Eram încă foarte slăbită, după icterul infecţios pe care-l avusesem. Nu ieşeam la lucru. Cea mai mare parte din zi zăceam culcată. Gari, fiul felceriţei Voinova (fosta soţie a poetului Bertini), un băiat slab, înalt, cu trăsături frumoase, venea la ghetou, se aşeza pe prici, lângă mine, şi-mi vorbea. Ne împrietenisem cu câteva luni înainte. El lucra la spital, eu lucram tot acolo.

Îmi plăcea să-l ascult. Avea 16 sau 17 ani. Visa… Făcea proiecte. Toate erau legate de muzică. Şi de răzbunare. Nu putea uita prin ce a trecut. Crescuse fără tată, părinţii fiind divorţaţi. Moştenise de la tatăl său, poet cunoscut, sensibilitate, imaginaţie.

Nu era nou pentru mine tot ce-mi povestea. Dar Gari povestea cu înflăcărare. Era un pasionat. Vroia să fugă la partizani. Cu arma în mână vroia să răzbune sutele, miile de victime căzute sub ochii lui. Simţea nevoia răzbunării. Mâinile lui Gari erau foarte expresive, gesturile lui erau mari, elocvente. Încerca întotdeauna să-mi explice cum îi va ucide pe soldaţii nemţi, pe fascişti. Uneori, extazul lui mă speria. Când vorbea de dorinţa de a se răzbuna se făcea alb la faţă, maxilarele se încleştau. Încercam să-i povestesc, simplu, cum am trăit înainte de deportare, despre colege, prietene. Mă străduiam să-l liniştesc. Reuşeam poate, pentru câteva clipe.

Gari era însă un neliniştit, un agitat. După ce pleca de la mine

simţeam că-mi transmisese ceva din neliniştea lui. Zile întregi mocnea în mine răzvrătirea. Încercam să-l conving pe Fritz, pe Iulek, pe Heinz, pe Gheza că trebuie să fugim la partizani. Bănuiam că până în cele din uimă românii ne vor preda nemţilor, pe partea cealaltă a Bugului. De ce să murim ca nişte laşi? Dacă ajungeam la partizani, aveam o şansă. Să murim cel puţin demni, cu arma în mână.

Prietenii mei se uitau la mine, surprinşi. Nu era complet absurd ceea ce le propuneam. Era însă foarte periculos. Atât pentru noi, cât şi pentru cei care ar fi rămas în ghetou. Fuga noastră ar fi însemnat uciderea celor dragi nouă.

Se zvonea că comandamentul german a cerut guvernământului român din Transnistria să „cureţe" malul Bugului de evrei şi de ţigani.

Ţiganii fuseseră şi ei deportaţi din România. Erau ţinuţi în lagăre, în aceleaşi condiţii inumane ca şi noi. Ei refuzau să iasă la lucru. Uneori fugeau din lagăr, în satele din împrejurimi. „Bulibaşa" lor – ni se povestea – avea aur şi cumpăra hrana necesară oamenilor săi. Lagărele de ţigani erau decimate de tifos şi dizenterie.

Prin august, Gari mi-a adus vestea – pe care mama lui o auzise la spital unde lucra, – că vom fi trecuţi dincolo, la Pervomaisk, la nemţi. Priveam zilnic piaţa centrală a oraşului de dincolo de Bug. Vedeam mereu oameni spânzuraţi – ruşi, evrei, ţigani. Trupuri legănate în bătaia vântului. În zori auzeam, uneori, rafale…

— Iar au împuşcat…

— Au mai spânzurat un grup!

Lângă gardul de sârmă ghimpată al ghetoului nostru, se opriseră două camioane cu soldaţi. Nu ştiam ce au de gând.

— Instalăm un bac, – ne-a spus unul dintre genişti. Vor fi trecute vite pe partea cealaltă.

— Tare mă tem că aceste vite, vom fi noi, mi-a spus Fritz.

Câteva zile la rând i-am urmărit cum lucrează. Ne uitam la scripeţi, la scândurile pe care le meştereau, la odgoane…

I-am vorbit lui Gari despre lucrările de lângă ghetoul nostru. Fruntea i s-a încreţit. Buzele i s-au subţiat mai mult. Ochii negri îi scăpărau.

— De ce nu înţelegi, Sonia! E pentru voi. Poate şi pentru noi, cu toate că de mama au nevoie la spital şi noi locuim în afara ghetoului, a lagărului… Dar nemţii îi cer pe evrei! De ce nu vrei să înţelegi?! Vino cu mine! Singur nu vreau. Dar cu tine… fugim la partizani. Ştiu un drum. Am o legătură… Vii?…

— Nu, Gari! Nu-i pot lăsa pe părinţi. Sunt amândoi bolnavi. Nu pot!

Brusc, Gari se linişti. Privea către un punct îndepărtat. Parcă se detaşase de mine şi de locul unde ne aflam. Apoi, vorbi:

— Va veni o zi, Sonia, când nu o să mai ştiu nimic din toate

astea… Când nu o să mai vreau să ştiu nimic. O zi când eu voi fi învingătorul… Şi-atunci, nimeni şi nimic nu mă va interesa… Sonia, vreau să uit… Tot ce este acum… Vreau să vină mai repede un „mâine”…

„Mâine” a fost cumplit.

În zori, soarele nu-şi arătase încă faţa, Aristide Pădure a intrat în ghetou cu cravaşa în mână.

— Repede, afară! Afară din ghetou! Nu rămâne nimeni aici! Afară! Pe malul Bugului! Afară, repede! Paştele vostru de jidani…

Poliţişti ucraineni, în haine negre de SS, ne loveau cu nagaicele.

Vacarm, tumult, panică, îmbulzeală. Lucrurile zburau prin aer. Copiii mici ţipau. Femeile îşi strigau soţii. Nimeni nu ştia cu ce să înceapă, ce să facă. Să ia bagaje? Să se îmbrace cu mai multe haine?…

Tata şi Dodo Brauch ne-au interzis să luăm mai mult de o sticlă cu apă, pâine, zahăr.

Tata ne dădu fiecăruia o capsulă învelită în hârtie.

— Luaţi asta! Să o aveţi la îndemână! Când ajungem pe bac o înghiţim!

Ce e în capsulă, tată?

— Doctorul Partoş mi le-a pregătit. Dodo şi cu mine i le-am cerut. Mama şi Irene ştiu… Acum totul e limpede… Nu are niciun rost să ne lăsăm chinuiţi şi de nemţi. Ajunge cât am suferit până acum. De acolo – şi tata arătă în direcţia Bugului, a Ucrainei, de acolo nu scapă nimeni.

— Dar poate ne vor lua la lucru. Poate vom putea evada la partizani.

Fritz Brauch îl privea furios pe tata.

— Nu cred că asta e soluţia. Am suferit atâta. Nemţilor nu le merge bine pe front. De ce să nu sperăm?…

— Fritzica édes (édes – în maghiară, scumpule) – vocea subţire a Irenei suna melodios – vom termina toţi trei odată. Nu mai are rost să ne chinuim. Nu vezi spânzurătorile alea?

Am simţit un fior prin tot corpul:

— Nici eu nu vreau să mor. Nu vreau să renunţ la viaţă…

— Vorbeşti ca un copil, Sonia. Tu eşti cea mai vulnerabilă dintre noi. Ştii bine ce fac nemţii cu fetele evreice; şi vrei ca noi să fim martori la tot ce ţi se va întâmpla? Am hotărât să terminăm cu viaţa. Un sfârşit mult mai uşor decât cel ce ni-l pregătesc nemţii… Credeţi-ne, copii, decizia noastră nu a fost deloc uşoară…

Am ieşit din cameră. Cei mai mulţi erau deja încolonaţi în curte. De-abia atunci am văzut că pe malul Bugului, alături de pontonul ridicat cu câteva zile înainte, sunt sute, mii de oameni. Ţigani cu corturi, cu copii, cu câini, cu căruţe trase chiar de ei. Caii le fuseseră luaţi. Aşteptau încă din toiul nopţii, când îi aduseseră acolo. Noi, în

ghetou, nu auziserăm nimic.

Coloana noastră porni. Subprefectul Aristide Pădure înjura şi lovea. Poliţiştii ucraineni îşi îndesau buzunarele cu lucruri aruncate de noi.

Într-o jumătate de oră am ajuns la mal. Transportul începuse. Pe fiecare bac erau încărcaţi cam 60–70 ţigani. Bacul era tras pe partea cealaltă. Soarele se ridicase bine, sus, pe cer. Ne era tare cald. Am băut, în primele ore ale dimineţii, apa pe care o luasem cu noi. Am mâncat şi pâinea. Zahărul l-am păstrat.

Şedeam pe pământ, sprijiniţi unul de celălalt.

— Sonia, eu nu am de gând să mă sinucid!

— Nici eu, Fritz!

— Atunci, ai grijă. Nu te îndepărta de mine. Strânge-ţi părul într-un basc. Aşa… Nu ridica ochii din pământ. Să nu te bage în seamă. Aşa ai mutra unui golan deşirat.

Şedeam pe jos, într-o stare de somnolenţă. Aşteptam să fim transbordaţi. Dacă la început, în primele ore, fiecare se întreba: De ce? Unde? Ce o să fie? – acum, toţi eram liniştiţi. Asta ne era soarta… Acum înţelegeam mai bine de unde au luat Miciu, cei 6 băieţi, familia Schnelicht, Marval Levi, Herman Lucacescu, fraţii Alter şi alţii curajul de a fugi, de a evada din acest iad.

Încetasem, demult, să-mi mai îndrept privirea către Cel de Sus, să-i mai cer socoteală pentru tot ce ne era dat să pătimim. Cu mintea mea de copil, mă întrebam: oare pentru că suntem „poporul ales” suferim atât? Aşa ne iubeşte Dumnezeu? Văzusem de atâtea ori moartea în faţă. La început m-a înfricoşat, m-a înspăimântat. Atunci l-am căutat pe El. Vroiam să mă întărească. În ochii lui Sarale, care murise la Bogdanovka, în cocina de porci, îl văzusem pe El. Era trist. Nici El nu ne mai putea ajuta! L-am descoperit, la început, în murmurul rugăciunilor bătrânului Maidenberg. Înainte de a muri, – în lagărul de la ferma de stat din Alexandrovka – bătrânul l-a rugat pe Mosiu, fiul său, să nu uite să spună *kadiş*. L-am simţit pe El în fumul care se ridica la Vigoda, din şanţurile unde zăceau ucişi, carbonizaţi, mii de evrei din Odessa. La Bogdanovka, cred că a fost. Acolo. L-au strigat 60.000 de fraţi de-ai mei. Sigur că i-a auzit! Câteva luni mai târziu. L-am întâlnit din nou, în povestirile tatii despre Domanovka, satul cu orfelinatul de copii… El, – El era pretutindeni. Ne însoţea – ca şi suferinţa, ca şi gerul şi căldura, foamea şi mizeria, bătaia şi munca istovitoare. Ca şi moartea. Îl simţeam în toată suferinţa noastră. Îl simţeam trist, îndurerat.

De multe ori, noaptea, când toţi dormeau, vorbeam cu El. Lacrimi fierbinţi îmi curgeau pe obraji. Îi ceream, aproape întotdeauna, socoteală. Nici El nu ne poate ajuta? Pesemne că nu. Dacă ar fi putut, – lumea nu ar fi arătat cum arată. Soldaţii nemţi şi români, poliţiştii ucraineni nu şi-ar fi bătut joc de noi, de vieţile noastre, nu ne-am fi

aflat aici, departe de casele noastre, de şcoală, de munca noastră. Dacă ar fi putut să ne ajute… Dar nu putea, nu mai putea nici El. Şi atunci, în acea zi caldă, pe malul unui râu, numit Bug, pe un teritoriu botezat temporar Transnistria, am încetat să-mi mai îndrept privirea către El, Cel Veşnic.

Ţiganii erau transbordaţi pe malul unde îi aştepta moartea. Plângeau, strigau, ţipau. Şi pe ei Domnul îi uitase, nu îi mai putea ajuta.

Trecu un bac. Multe femei, cu copii. Una, în zdrenţe, s-a ridicat în picioare. Ţinea în braţe un copil mic. Gol. A urlat ca o fiară. A ridicat copilul spre soare şi l-a zvârlit în apele tulburi ale Bugului.

Un urlet uriaş. Toate femeile de pe bac s-au ridicat în picioare şi şi-au aruncat copiii în apele Bugului. Şi îndată s-au aruncat şi ele. Unele încercau să se înapoieze înot, pe malul românesc. Soldaţii de pe mal au început să tragă cu armele. Ţiganii de pe ambele maluri au început să urle. Pădure şi-a scos revolverul. A tras în plin, ucigând unu… doi… trei… Dar cine i-a mai numărat?…

Ne-am trântit pe jos. Am început, din nou, să ne rugăm, să plângem. Hohoteam. „Doamne, unde eşti? Cum de se pot întâmpla toate astea? Priveşte Bugul, Doamne! Pruncii se duc la fund. Şi mamele… Unde eşti, Doamne?…

Spre seară, lângă noi nu se mai aflau ţigani.

— Acum e rândul nostru…

Hechter îşi strângea băiatul în braţe. Kramer o ţinea pe Anetta, strâns, de mână. Soţia îl îmbrăţişase.

— Să fim toţi împreună!

— Fritz, Sonia! Nu uitaţi. Pe bac luaţi capsula. O să ne fie mult mai uşor. Aveţi încredere în noi, copii! Curaj!

Fritz îmi întinse mâna. Bunul meu prieten plângea.

Strângeam din dinţi. Ştiam că vom rămâne numai noi doi în viaţă. Nu vroiam să murim. Eram tineri. Ne uitam la părinţii noştri. Stăteau îmbrăţişaţi. În picioare. Am sărutat-o pe mama. L-am mângâiat pe tata, pe obrazul cu barba aspră. Mă durea pentru ei. Priveam printre lacrimi bacul care se întorcea gol de pe malul nemţesc. Dincolo, nemţii „curăţaseră” totul. Ţiganii nu se mai vedeau…

Aristide Pădure s-a apropiat de noi. Un fior de gheaţă mi-a trecut prin şira Spinării. Mă gândeam: „uite cum se apropie moartea”…

— Grea zi, domnilor, grea zi. Are cineva un stilou? Trebuie să semnez ofiţerului neamţ de predarea ţiganilor. Totul trebuie să fie ordonat, corect. Nu am stiloul la mine.

Tata îmi făcu un semn.

— Dă-mi stiloul tău!

Ştia că am un „Mont-Blanc”, pe care Marcel mi-l dăruise de ziua mea.

Am scos stiloul. Tata i l-a dat lui Pădure, care s-a îndreptat spre bac. A semnat, într-adevăr, nişte acte unui ofiţer neamţ. Apoi s-a întors spre noi. Stiloul şi l-a vârât în buzunar.

— Grea zi, domnilor… foarte grea. I-am spus domnului ofiţer al Wermachtului că nu mai am putere să vă trimit azi şi pe voi dincolo. Poate mâine, poate altă dată… Înapoi în ghetou!

Niciunul dintre noi nu s-a clintit. Nu ne venea să credem. Eram salvaţi?! Nici nu ne trecea prin cap să ne gândim la ziua de mâine. Importantă era clipa. Important era azi. Mâine? Vom vedea… Azi vedem apusul soarelui, de pe malul românesc al Bugului. Azi ne vom culca pe priciurile noastre de lemn. Seara vom sta de vorbă. Ne vom povesti despre viaţa de până acum. Vom vorbi despre un „mâine" poate mai bun, mai luminos. Azi suntem salvaţi. Un greier cânta prin iarba arsă de căldură. Jandarmii, poliţiştii plecaseră. Am rămas pe malul Bugului.

Într-un târziu, încet, fără grabă, ne-am îndreptat spre ghetoul pe care înainte cu câteva ore îl părăsisem în panică. Obosiţi abia ne târam. În încăperile în care ne întorseserăm, totul era răvăşit. După ce plecasem, ucrainenii jefuiseră tot ce li s-a părut mai de preţ. Strângeam lucrurile aruncate pe jos. Încercam să ne revenim. Eram încă în şoc. Tata mi-a cerut capsula. Grijuliu, a pus-o împreună cu capsula lui şi a mamei, în portvizit.

„Nu, tată – m-am gândit atunci. Nu o ascunde! Nu o voi lua niciodată! Vreau să trăiesc!"

———‖———

VENEAM DE LA SPITAL. Fritz era la mine. Am lucrat greu. Eram obosiţi.

— Domnişoară!… Domnişoară!…

Nimeni nu mi-a spus vreodată domnişoară. Ce-i drept, nici nu prea arătam… Cu pantalonii mei de trening decoloraţi, cu ghetele greoaie, butucănoase… Poate doar după cele două cozi lungi să fi zis că eram fată.

— Sonia, nu te întoarce, îmi şopti Fritz. Se ţine după noi un sergent. Cred că încearcă să se lege de tine. Ia-mă la braţ. Hai, mai repede!

Inima a început să-mi bată mai iute. Ştiam că oricând şi oricine are dreptul să mă ia, să facă din mine şi cu mine ce vrea… Acestea erau legile nescrise ale deportării.

Sergentul a grăbit şi el pasul. Aproape că fugeam. Mai aveam o sută de metri până la ghetou.

— Domnule!… Domnule!… Domnişoară!… Nu fugiţi! Nu vă vreau răul… Opriţi-vă. Trebuie să vă vorbesc!

Ne-am oprit. El s-a apropiat de noi… Un sergent – tânăr, cu termen redus – sergent T.R., cum se zicea – fercheş, cu mustăcioară, cu privirea prietenoasă, cu faţa toată parcă numai zâmbet.

— Cred că vă cunosc din descrierile celor din Bucureşti. Dumneata trebuie să fii Sonia, numai că eşti ceva mai înaltă decât mi te-a descris bunica matale. „Ma” cum îi spuneai. Iar dumneata trebuie să fii Fritz Brauch.

Eram înmărmuriţi. Am privit speriaţi în jur. Să fie o capcană? Omul părea sincer.

— Acum vă las. Vin mâine la ora şapte. La colţ, acolo unde e gardul acela… Am o mulţime de lucruri pentru dumneavoastră. Spuneţi doar părinţilor că cei din Bucureşti lucrează pentru repatrierea voastră şi că totul se va sfârşi cu bine.

În seara aceea nu am mai ieşit din camera noastră. Părinţii ne-au pus să povestim de patru, de cinci ori cum a fost întâlnirea cu sergentul T.R.

A doua zi, Fritz şi cu mine aşteptam la colţul convenit. Sergentul a apărut la şapte fix. Avea în mână un geamantan, un sac şi câteva pachete.

— Luaţi-le! Sunt pentru voi şi pentru alte câteva familii. Eu lucrez la statistică. Directorul meu, Sabin Mănuilă, e prieten cu unchiul dumitale, fotograful Aurel Bauch. La rugămintea lor am venit aici. Am adus bani pentru voi, lucrurile astea şi veştile bune. Veţi fi repatriaţi. S-au strâns banii şi s-a găsit omul care să aranjeze totul. Nu vă spun cum mă cheamă. Nu are rost să ştiţi. Doar un singur lucru vă rog să nu uitaţi: mai sunt oameni pe lumea asta.

Sergentul ne-a strâns mâna. După câţiva paşi, s-a întors din drum.

— Pe dumneata, domnişoară mică, trebuie să te sărut… E sărutul pe care l-am căpătat de la bunicuţa dumitale…

Ne-am întors în ghetou, încărcaţi cu pachete pentru o mulţime din oamenii noştri: Lupescu, Teichman, Marcovici, Hechter, Mailender, Blumenthal, Placek, Brauch…

Ne feream să vorbim. Creştinu putea să ne audă. Să ne vadă. Totuşi, tot ghetoul vuia: „Vom fi repatriaţi”. „Calvarul se va termina…”, „Ne vom întoarce acasă…”

După câteva zile, într-o joi dimineaţă, în zori, uşa camerei noastre s-a deschis, lovindu-se de perete.

— Friedrich Brauch şi Sonia Follender. La Comenduire. Urgent! Haideţi!

Doi jandarmi înarmaţi ne aşteptau. Ameţiţi încă de somn, ne-am spălat pe ochi, ne-am îmbrăcat repede şi am plecat. Mama plângea în tăcere. Tata, livid, îi mângâia părul.

Pe drum, Fritz mi-a spus că trebuie să-l luăm pe „NU” în braţe. Nu ştim, nu am văzut nimic!

La Comenduire am fost băgaţi amândoi într-o cameră mică, fără ferestre. Niciun scaun, nicio bancă. Beznă. Pe jos, noroi, mâzgă. Ne-am sprijinit de perete. Tăceam.

— Friedrich Brauch! Afară! La anchetă!

Îmbrâncit, Fritz ieşi din cameră. Îmi aruncă peste umeri o privire. Parcă mi-ar fi spus: „Curaj, Sonia, o să treacă şi asta."

Orele treceau. Îmi era foame, sete. Mă dureau picioarele. Spatele îmi ardea. Mă sprijineam de un perete fierbinte. Nu mai aveam aer.

„De m-ar chema odată! De s-ar sfârşi odată! Unde o fi Fritz? Ce-o fi cu el?"

După ore de aşteptare, am auzit un urlet prelung… Apoi ţipete şi din nou tăcere.

Nu reuşeam să mă mai gândesc la ceva. Capul îmi era gol. Şi mă durea. Senzaţia permanentă de vomă a devenit acută. Îmi era rău. Să bat la uşă? Şi ce să le spun? De ce să grăbesc deznodământul? Ce o să-mi facă? Cine anchetează şi pentru ce?

Cât timp a trecut?… Deodată, uşa fu izbită de perete şi Fritz zvârlit înăuntru, pe jos.

Şi uşa fu din nou închisă.

— Fritz, Fritz, ce e cu tine?… Ce s-a întâmplat?… Ce ţi-au făcut?…

A deschis ochii. Era sleit.

— Despre banii pe care i-am primit… Vor să ştie cine e sergentul. Nu le-am spus nimic. Pentru că nici nu ştiu. Altfel… poate le-aş fi spus, cine ştie? Uită-te…

Degetele de la picioare îi fuseseră arse cu lumânarea.

— Nu ştiu ce-o să fie cu tine… Spune-le tot ce ştii… Nu pomeni însă numele directorului Institutului de Statistică. E păcat să facem rău unui om cumsecade. Vorbeşte ce vrei, fie şi alandala, dar nu spune nimic despre lucruri. Am spus că un soldat, pe care nu l-am cunoscut, ne-a dat bani. Numai pentru voi şi noi… Atât… Şi acum. Lasă-mă să dorm… să zac… Nu mai am putere. Nu e nimic că e noroi… M-am obişnuit doar… Mă dor picioarele…

L-am vegheat pe Fritz. Gemea. Îl loviseră peste tot corpul.

Uşa s-a deschis din nou. Anchetatorul m-a tras de păr afară.

Capul îmi era încins. Fugeam de teamă că îmi va rupe părul. Însuşi domnul anchetator Popescu, plutonier la Comenduirea judeţului Golta.

Ani de zile mai târziu, am aflat că partizanii l-au împuşcat la Golta, într-o seară, când se înapoia acasă.

— Cine era soldatul care v-a dat banii? Spune tot, că noi ştim. Vrem doar să vedem dacă spui adevărul!

Din prima clipă mi-am dat seama că nu ştie nimic. Omul care ne-a dat banii nu era simplu soldat, ci sergent T.R. Deci, habar n-aveau de el.

— Nu ne-a spus cum îi cheamă. Ne-a dat doar bani, mie şi lui

Brauch. Asta e tot!

— Asta e tot! Dumnezeii mă-tii de jidoavcă! Asta e tot?

Două perechi de palme mi-au zdruncinat capul. Obrajii îmi ardeau. M-am uitat la el: mic de statură, cu capul mare, neobişnuit de ţuguiat, chel, cu buze groase. O caricatură. Avea ceva din Gogleaţă. O privire de viezure viclean. Ciudat – am început, în starea în care mă aflam, să analizez detalii. La haină îi lipsea un nasture… O nouă întrebare. Şi imediat răspunsul: „Nu ştiu!”. Altă palmă. Avea câteva pete de grăsime pe tunică. De la ciorbă sau de la vin? Nu, s-ar putea să fie sânge… încă o întrebare. Încă un răspuns: „Nu ştiu!” Din nou o palmă. De data aceasta peste gură. Am simţit gustul sângelui pe buze. Manşetele erau roase şi jegoase. Pe birou erau şi nişte ochelari. Din nou un răspuns: „Nu ştiu!” De data aceasta pumnul m-a lovit în piept. M-am încovoiat o clipă. Pumni în ceafă! I-am văzut ghetele. Scâlciate. Murdare. M-am ridicat. Pumnii mi-au lovit faţa. Numai să nu-mi lovească ochii… Mi-am ferit capul.

— Fentezi, dumnezeul mă-tii… fentezi? Te joci cu mine? Cine l-a trimis pe soldat? Răspunde! Cine?

— Nu ştiu!

— Las’ că am eu ac de cojocul tău, sfrijito! Unu e Stamate, auzi? Unu-i!

Îmi venea să râd. Lungano. Sfrijito. Jidoavco. Spioano. Bolşevico… îmi trecu prin minte: ce de mai calităţi!

— Las’ că te învăţ eu să zâmbeşti… L-ai văzut pe ălălalt? Nu o să mai meargă în viaţa lui cu încălţări. Are Stamate sistem… O să scot untul din tine…

Deci îl cheamă Stamate… Stamate… Un nume pe care nu-l voi uita… Stamate…

— Zamfire!

Un caporal voinic intră în cameră.

— Ia îndreaptă-i degetele…

— Cu ciocanul, domnule anchetator?

— Nu, bă prostule! La uşă! Să scârţâie. Să le aud cum pârâie.

Apoi răstindu-se la mine:

— Cine l-a trimis pe soldat? Din ce unitate era? De unde a venit?… Pentru cine a mai adus bani? Dar scrisori? Dar pachete?

Zamfir m-a tras sălbatec spre uşă. Cu mişcări lente, zâmbind, plin de mulţumire, mi-a luat mâna dreaptă. Palma mea, în mâna lui osoasă, mare, bătătorită, părea o jucărie. Şi-a ales, cu grijă, un deget. Arătătorul.

— Ei hai, răspunde. Nu am timp de tine!

— Nu ştiu.

Zamfir mi-a potrivit – cu grijă – degetul în cantul uşii, apoi a început s-o închidă. Pârâitul osului l-am auzit şi eu. Durerea m-a

străbătut ca un curent electric. Am început să tremur. N-am strigat. Am gemut. Nu ştiu de ce, durerea nu era în degetul sfărâmat, ci în creier. Acolo mă ardea ca un fier roşu.

— Vorbeşti? Mai ai nouă degete… Vorbeşti? Cine e ăla care v-a adus banii? Cine l-a trimis? Cui a mai adus banii!

— Familia din Bucureşti l-a trimis… Toată familia… Altceva… nu ştiu!

Abia am putut răspunde. Cu greu mi-am auzit chiar eu vocea.

Zamfir a dat din cap.

— Păcat de ea, domnule anchetator. Are oase de păsărică. Nu vedeţi că nu simte nimic! Lăsaţi-mă să o ard niţel. Poate o să-şi aducă aminte…

— Bagă-i al doilea deget la uşă, Zamfire. Şi nu-mi mai da sfaturi, că te altoiesc şi pe tine…

Cu aceeaşi grijă, Zamfir mi-a luat palma stângă. Aceeaşi deget, arătătorul. Simţeam în gură gust de sânge.

Mâna dreaptă îmi atârna inertă de-a lungul trupului. Nu curgea sânge. Mă durea fiecare fibră din ea.

— Vorbeşti?

— Nu ştiu, domnule! Nu ştiu nimic din ce mă întrebaţi! Omul n-a vrut să-şi dea numele.

Zamfir, rânjind, a început să strângă uşa. Nu ştiu de ce m-am gândit în clipa aceea la Sarale. La ochii ei trişti. Ei îi era bine acum. Probabil că e înger. Şi eu aş fi vrut să fiu un înger…

Nu am mai auzit pârâitul celui de al doilea os sfărâmat.

M-am trezit pe jos. În noroi. Fritz gemea uşor, lângă mine.

— Ţi-au sfărâmat mâna?

— Nu… o nimica toată… Doar două degete…

După câteva ore uşa s-a deschis.

— Ridicaţi-vă! Afară! întindeţi-o de aici!

Eram liberi. În faţa Comenduirii ne aştepta Avram Creştinu. Roşu la faţă, furios. Sunt convinsă că a vrut să ţipe la noi. Să ne reproşeze cine ştie ce. A rămas însă cu gura deschisă. N-a spus nimic. Din privirile lui am înţeles cum arătam. Fritz se sprijinea cu toată puterea de umerii mei, ca să-şi poată târî picioarele. Era desculţ. Ghetele le ţinea în mână. Eu, cu mâinile în vânt, îmi sprijineam degetele sfărâmate cu palmele, cât puteam. Eram amândoi plini de sânge pe feţele umflate de bătaie. Hainele erau pline de noroi.

Înainte de a intra în ghetou, Creştinu ne-a spus:

— Haideţi la spital. Nu pot să vă las să intraţi în halul ăsta în ghetou. Părinţii voştri or să înnebunească. Şi ce-o să-mi facă Liuba că nu v-am scos din mâinile lor înainte… Dar până s-a decis maiorul Ambruş să dea ordinul de eliberare a durat…

Doctorul Partoş nu s-a mirat văzându-ne cum arătam. Ne-a dus

imediat în sala de operaţii. Mi-a pus degetele între scândurele. Mi-a şters faţa cu apă oxigenată şi mi-a uns rănile cu rivanol. Lui Fritz i-a bandajat picioarele, i-a pus un plasture la ochi, avea arcada spartă. De-abia după aceea, Voinova ne-a ajutat să ne spălăm.

În ghetou am aflat că părinţii noştri i-au amintit lui Creştinu că Ambruş este „plătit" de noi şi „trebuie" să ne ajute.

Am rămas câteva zile culcaţi pe priciurile noastre. Degetele mi se vindecau. Fritz purta târlici confecţionaţi de Lică. Rănile se cicatrizau…

— Placek Robert!

Un sergent T.R. veni în fugă, în ghetou.

— Eşti chemat la maiorul Ambruş!

Eram speriaţi. Placek nu va rezista nici la primul pumn. Sergentul ne-a observat. Şi-a dat seama că Placek, palid, este speriat.

— Nu te speria, domnule! Te aşteaptă o veste bună. Pleci acasă! Să nu le spui însă la Comenduire că ştii ceva de la mine. Frontul mă mănâncă.

După două zile, Placek a părăsit Transnistria. Am auzit că după război a plecat în Austria, cu soţia. Nu mai vroia să audă de România.

…Ne-am reluat lucrul. Degetele mi s-au vindecat. Au rămas, însă, puţin strâmbe. Dar mă pot folosi de ele normal, – şi asta mulţumită doctorului Partoş.

Zilele fierbinţi de august treceau greu. Septembrie a adus o toamnă timpurie, rece, ploioasă.

Veştile despre luptele pe front ne bucurau. Marea armată germană era învinsă. Prin gara Golta treceau trenuri pline cu soldaţi. Mulţi foarte tineri, dar şi mulţi oameni în vârstă. Hitler îşi arunca în luptă ultimele rezerve pe frontul de Răsărit.

În Golta, nu departe de ghetoul nostru, s-au construit barăci. Au fost înconjurate cu sârmă ghimpată.

Pentru cine?

Sute de soldaţi italieni, resturi ale celebrei divizii Vesuvio, au fost încartiruiţi acolo, înainte de repatrierea lor în Italia.

La Divisione Vesuvio, formată din câteva corpuri de armată, mii de soldaţi şi ofiţeri italieni, a fost un dar al Ducelui Mussolini, făcut lui Hitler. Aruncată în prima linie a frontului, la Cotul Donului, la Divisione Vesuvio, a fost aproape nimicită. Cele câteva sute de soldaţi şi ofiţeri erau rămăşiţele acestei mândre divizii.

Printr-o spărtură făcută în gardul ghetoului nostru, intrau pe înserate la noi. Nu era greu să ne înţelegem cu ei. Ne povesteau despre Italia, despre familiile lor, despre războiul crunt la care au participat. Despre atrocităţile pe care le-au văzut. Ne aduceau pâine. Uneori chiar ciocolată pentru cei mici. Ţigări pentru băieţi.

Carlo Bottini din Milano era un tânăr grăsuţ, care vorbea puţin româneşte. El ne-a povestit despre o „minunată cantonare pe pământul românesc, la Sighet… forte frumos oraş. Avut acolo, mulţi prieteni «judeii»”.

Vittorio a avut chiar un bun prieten… un evreu… „Arnoldo”…

Antonio Renni, pistruiat, vesel ne cânta seară de seară.

Ne încurajau. Într-una din nopţi am auzit bătaia tunurilor. Nu ne-a venit a crede. Oare frontul se apropia? Italienii ne-au explicat că, în maximum trei luni, frontul se va sparge. Ruşii au armament nou, american. Sunt în ofensivă. Nemţii şi românii sunt hărţuiţi de partizanii care apar la fiecare colţ, ies din fiecare pădure.

Un val de optimism îi cuprinse pe băieţii noştri. Femeile erau mai sceptice.

Ştiam foarte bine ce sunt în stare să facă, în ultima clipă, soldaţii nemţi şi români.

La sfârşitul lunii septembrie, subprefectul Aristide Pădure a intrat în ghetou.

— Follender, fă-ţi bagajele. Pleci! Nu cu familia! Singur!

— Domnule subprefect, nu ne despărţiţi. Vrem să fim împreună. Cum o să le las aici singure!

— Nu-s singure! Uită-te câţi jidani de-ai tăi sunt în jurul lor… Pleci singur! Într-o oră să fii gata! O să vie o căruţă cu un jandarm să te ia. Ordin de la domn’ prefect! Pleci la Domanovka. Trebuie să pregăteşti acolo copiii din orfelinat. Să faci liste, să-i centralizezi. Aici tot nu faci mare lucru. Mai mult eşti bolnav. Acolo o să faci niscaiva treabă. Listele sunt cerute de Comunitatea voastră a ovreilor din Bucureşti…

Gata! Vorba lungă, sărăcia omului.

Într-o oră, tata a plecat la Domanovka, un sat situat la 80 kilometri de Golta.

Salo Hoffenberg şi părinţii lui au trecut pe acolo. Ne-au povestit că la Domanovka legiunea de jandarmi a strâns toţi copiii evrei, orfani, scăpaţi din măcelurile anilor 1942–1943. Erau adunaţi într-un fel de şcoală, un fel de orfelinat. Trăiau dintr-o zeamă lungă şi mălai, din furtişag şi prostituţie.

După o lună, când tata s-a înapoiat, mi-a povestit, ore întregi, ce a văzut acolo.

———‖———

IANUARIE 1942. Convoiul, şarpe lung, negru, se târa anevoie prin zăpadă. Sute, mii de evrei din Basarabia şi Bucovina, deportaţi în Transnistria, unde trebuia să le fie mormântul.

Înveliţi în pături, în plăpumi, cu picioarele îngheţate, înaintau cu

greu prin zăpadă.

Au ajuns la Pervomaisk, – botezat de români judeţul Golta. În preajma unei pădurici, unui ofiţer, îngheţat şi el, îi veni o „idee”.

— Sus pe deal ne oprim. Pe cei care rămân în urmă îi împuşcaţi. N-are niciun rost să-i ducem până la Bogdanovka. Oricum, zăpada o să-i acopere. Curăţaţi cât mai mulţi din ei. De altfel, asta îi aşteaptă şi acolo…

Jandarmii încuviinţară, tăcuţi.

Coloana continua să se mişte anevoie.

Din când în când o rafală. În zăpadă, cădeau oameni. Nimeni nu se oprea. Câte o femeie ţipa. Copiii scânceau. Viscol. Lupii urlau prin apropiere. Simţeau miros de sânge. Sute şi mii de evrei îngheţaţi, flămânzi, obosiţi. Unii trăgeau după ei câte un copil sau doi. Alţii, mai în putere, duceau în braţe câte un plod îngheţat.

Maia şi Burschi se târau şi ei. În mijlocul convoiului. Erau mai apăraţi de viscolul care sufla puternic. Ea avea 12 ani, el nici măcar 10. Părinţii fuseseră împuşcaţi. Copiii rămăseseră singuri pe lume. Se ţineau strâns. Să nu se piardă. Să nu se rătăcească unul de celălalt.

Urcau, cu greu, un deal. Maia îşi trăgea fratele de mână.

— Hai, Burschi! Încă un pic, încă un pic.

— Nu mai vreau. Mi-e somn. Vreau să mă culc în zăpadă! Ce ne aşteaptă sus? Hai să ne culcăm aici, Maia.

Fetiţa, îndârjită, şi-a strâns buzele. Nu! Nu se va culca în zăpadă! Mama ei i-a spus, înainte de a-şi da sufletul: „Maia, ai grijă de Burschi!” Nu ştie ce o să fie. Poate mai rău, poate mai bine. Poate le va arunca cineva un colţ de pâine. Un jandarm le-a dat o pâine cazonă. Neagră, tare ca piatra. Dar pâine. Mai are şi acum în buzunarul cojocului o bucată. O să i-o dea lui Burschi. Acolo, sus, pe deal. Poate îi vor lăsa să se odihnească… A şi uitat de când merg. I-a luat de-acasă. Din Cozmeni, adică Coţman, cum spunea tata. Tata lucrase la ruşi, la primărie. Când au intrat soldaţii români în sat şi le-a cerut să se încoloneze pentru Transnistria, tata a fost printre primii. După ce s-a sfătuit cu bătrânul reb Schulman şi cu fiica lui Ernestina, vecini buni, în care avea încredere, au decis să fie printre primii: „să luăm locuri mai bune, acolo în satele ucrainene. Mai bine plecăm acum – i-a spus el mamei. Pe urmă, cine ştie, o să mă aresteze. Doar ştii, am fost comunist.”

Şi au plecat. La început i-a urcat cu bruma de bagaje în căruţe. A doua zi însă, i-a dat jos şi i-a încolonat. Nu ştie nici ea de ce au nimerit în altă coloană decât ceilalţi din satul lor. Reb Schulman, tante Ernestina, tante Mina, unchiul Haim au pornit-o în altă direcţie. Tata vroia să fie cât mai departe de oamenii din satul lui. Îi era frică, nu cumva unul din ei să vorbească. Au nimerit-o cu basarabeni. Vorbeau româneşte, dar între ei mai mult ruseşte. Mama tăcea tot timpul. Avea

însă lacrimi în ochi. Biata mama. Era aşa de mică şi slabă. Tata era voinic. Îi ducea când pe unul, când pe celălalt în cârcă. Până ce un soldat s-a luat de el. Nu ştia nici ea de ce. Aşa, pentru că era în coloană, pentru că avea un cojoc pe el. Soldatul a vrut cojocul. Tata n-ar fi vrut să i-l dea. Nu l-a dat. L-a luat soldatul de pe tata, după ce a tras un singur glonte. N-au avut timpul să-l plângă pe tata. Soldaţii i-au mânat mai departe… Mai departe. Au aruncat tot bagajul. Mama mai ducea în spate o raniţă care devenea din ce în ce mai mică. Acolo avuseseră câte ceva de mâncare, o cămaşă, un ciorap… Atât! Satele pe unde treceau erau arse, pârjolite de foc. Tot mai departe… Nu aveau unde să se adăpostească. Mamei îi era frig. Buzele îi erau vinete. Tremura. Îi era frică mamei. Îi era foame. Ca şi lor. Îl plângea pe tata. Când a fost asta? Ieri, alaltăieri, săptămâna trecută. Au tras şi în mama. Doar un foc. Rămânea mereu în urmă. Ea şi Burschi o trăgeau de mâini. Nu mai avea putere. Poate nici nu mai vroia să meargă. Ningea. Ce ger era! Când s-au aplecat peste mama, ea şi-a scos, cu ultimele puteri, şalul. „Ia-l, Maia, şi vezi, ai grijă de Burschi!” Soldaţii i-au tras de umeri, i-au împins cu patul armelor. „Mergeţi, n-auziţi?!… Mai departe… Mai departe…”

— Opriţi! Adunarea!..

Armele au început să slobozească foc. Oamenii, loviţi, cădeau. Urlete. Sudălmi. Blesteme. Fiecare vroia să fugă.

Maia s-a trântit în zăpadă. Burschi alături de ea.

— Nu te mişca. Stai aşa!

Burschi, cu ochii mari, îngroziţi, şi-a înfundat obrazul în cojocul Maiei. Câteva clipe de vacarm. Apoi linişte. Jumătate din convoi a pornit mai departe, spre Bogdanovka. Jumătate a rămas acolo, în zăpadă.

Maia cu Burschi au rămas şi ei. Dar trăiau.

„Îi las să treacă – s-a gândit fetiţa. O să rămân singură cu Burschi. Poate o să ne primească vreun ţăran. Poate ne va da de mâncare… poate ne va lăsa să dormim. Într-un şopron, într-o magazie. Nu trebuie să fie o casă… Un acoperiş, oricum. Unde nu vuieşte viscolul. Unde nu e zăpadă.”

Maia nu şi-a dat seama cât timp a trecut. Se insera când s-a ridicat şi a pornit, trăgându-l pe Burschi, aproape înţepenit de frig.

Maia căuta un drum, o potecă. Totul era însă acoperit de zăpadă.

De departe văzu o lumină slabă. Un sat? Maia grăbi paşii.

— Hai, Burschi. Vino mai repede. Nu departe de noi, e un sat. Văd ieşind fum pe hornuri. Înseamnă că oamenii ăia au căldură. Hai, Burschi. Am scăpat…

La intrarea în sat, Maia s-a oprit. Nu va bate la nicio uşă. Se va strecura cu Burschi într-o magazie. Mai are pâine. Dacă le va fi sete vor bea zăpadă. Pâinea cu zăpadă e chiar bună.

Câinii lătrau. S-au strecurat pe lângă un gard. Au intrat într-o curte. După aceea în grajd. Era gol. Nicio vită. Fân. Maia l-a tras pe Burschi lângă ea. L-a acoperit cu fân. S-a acoperit şi ea. Ce bine! Ce cald!… Nici măcar nu-i e foame…

— Ia te uită cine e aici?

Un jandarm îi privea pe cei doi copii.

— Am venit să caut găini, ouă şi când colo dau peste doi copii.

Afară fulguia uşor. Se crăpa de ziuă. Uşa grajdului, dată în lături, lăsa să pătrundă lumina zilei.

— Ia scul© Comenduire cu voi! Sunteţi jidani scăpaţi din convoiul care a trecut pe aici?

Maia şi-a scuturat firele de paie lipite de cojoc şi de şal. Burschi continua să doarmă, liniştit.

— Ia te uită!… Soldatul zâmbi mulţumit. Ia te uită!… Ia vino-ncoace. Ia te uită, nene!… O femeiuşcă.

În ochii jandarmului se aprinse o lumină pe care Maia o văzuse în alte împrejurări. Într-o clipă i s-au succedat scene la care asistase cu zile, cu săptămâni în urmă: soldaţi smulgând din convoi femei, soldaţi care trânteau pe iarba udă fete, femei şi le violau.

La început, Maia nu a ştiut ce se petrece cu ele. A înţeles însă repede, ca şi ceilalţi copii, că soldaţii fac ceva rău femeilor. De ce ţipau? De ce plângeau şi urlau? De ce cereau milă şi îndurare? Mama o trăgea de mână. Să nu vadă. Să nu audă. Dar Maia vedea. Şi auzea. Încetul cu încetul a început să înţeleagă că mulţi dintre soldaţii ăia erau nişte fiare. După ce se potolesc, victimele lor rămân pe jos. Unele leşinate, altele moarte…

Soldatul trase fata spre el.

Cu o mână îi smulse şalul de pe cap. Şalul mamei. Părul lung, auriu, se revărsă pe umerii înguşti. Soldatul ridică faţa copilei spre el. Doi ochi mari, albaştri, ca un colţ de cer, îl priveau înspăimântaţi. El începu să-i desfacă cojocul. Maia era zguduită de plâns. Tremura. Burschi continua să doarmă. O clipă, fetiţa se gândi: „Să nu se trezească Burschi. Să nu vadă. Să nu audă!”

Încercă să fugă. Soldatul o prinse de păr, trăgând-o spre el. Maia îi auzea respiraţia gâfâindă. Îi vedea buzele întredeschise. Un fir subţire de salivă i se prelingea din gură. Duhnea a usturoi şi a rachiu. Era roşu la faţă. Nu îi mai desfăcea nasturii rochiţei, îi rupea. Ca un sălbatic o trase spre el.

— Ce te zbaţi aşa? Doar n-ai vrea să fugi în frigul ăsta, afară, goală-puşcă? Să nu dea dracu’ să ţipi că te sugrum. Auzi?!… Nu vreau să mi se urce în cap toată garnizoana..

Maia îşi muşca buzele, să nu ţipe. Ştia că Burschi doarme la câţiva metri de ea. Nu vroia să-l scoale. „Doamne, fă să treacă mai repede ce-

mi e dat să trec. Mai repede. Ce urât miroase soldatul! Ce gură udă are, ce mâini aspre! Oh, Doamne, fă să treacă mai repede. De ce nu leşin şi eu, ca femeile de pe câmp. Să leşin şi să mă scol pe urmă, fără soldat… fără nimic. Numai Burschi să fie aici…”

Soldatul trânti fetiţa pe fân şi o silui sălbatic. Maia leşină.

Burschi nu mai dormea demult. La început a vrut să sară pe soldat. Şi-a dat seama însă că, dacă Maia nu strigă, e mai bine să nu se mişte nici el. Burschi îşi înfundă capul în paie. Plângea cu hohote. Maia în mâinile unei namile, unei fiare.

Soldatul s-a ridicat încheindu-şi pantalonii. Era mulţumit. Se simţea bine. De pe jos, şi-a luat căciula şi puşca şi a ieşit din grajd, fluierând.

Burschi a aşteptat câteva clipe, apoi a sărit de la locul lui. Îndreptându-se spre Maia, îi strângea lucrurile: cojocul, rochia sfâşiată, şalul. Maia zăcea, leşinată, pe paiele însângerate.

— A murit! – se sperie băiatul. Maia! Maia!… Mâinile lui îi acopereau trupul gol, îi îndepărtau părul de pe faţă. De pe frunte. Maia mea! Maia… — Burschi plângea.

Fata a deschis ochii mari, albaştri. Dar nu mai vedea pe nimeni. Nu mai înţelegea nimic. Nu mai vroia să ştie nimic. Îşi pierduse minţile.

Burschi a îmbrăcat-o. Stângaci, nepriceput. A ieşit din grajd să aducă zăpadă. A spălat-o de sângele de pe pulpe, de pe burtă. I-a îmbrăcat pantalonii. Brusc, băieţelul de 10 ani devenise un om matur. Din clipa aceea, Burschi a avut grijă de Maia ca de un copil mic, neajutorat. Ochii lui, mari, negri, nu mai priveau speriaţi, plini de uimire, lumea din jur. Erau ochii unui om bătrân, cu griji. Pe fruntea lui Burschi s-au săpat – de atunci – două cute adânci. De unde a luat acest copil forţa, inteligenţa necesară apărării lui şi a surorii care nu mai vorbea? Maia părea transportată pe altă lume. Auzea, făcea tot ce i se cerea, mecanic. Nu mai zâmbea, nu mai avea nicio reacţie personală.

De atunci, Burschi a colindat prin păduri. S-a ascuns cu Maia în guri de fântâni. În scorburi de copaci. În case părăsite, în şuri pline cu fân. A furat ca să mănânce. A dezgropat cartofi pe câmp, a fiert ştiuleţi găsiţi, furaţi.

Într-una din zile au fost prinşi de soldaţii trimişi să adune copiii care împânzeau judeţul Golta. Copii care, ca şi ei, rămăseseră orfani şi vagabondau.

Din ordinul Comenduirii de la Golta, aceşti copii au fost cazaţi într-o şcoală părăsită, la marginea Domanovkei. După şase luni, Maia a născut un copil mort. Burschi a moşit-o. Maia a rămas la fel de absentă la tot ce se întâmplă în jurul ei. Burschi o apăra de orice. De oricine. Nimeni nu s-a mai apropiat de fetiţa aceasta cu părul blond şi ochii mari albaştri.

Maia trăia în umbra lui Burschi, care era căpetenia băieţilor din aşa-zisul orfelinat.

Pe aceşti copii i-a pregătit tata pentru repatriere. A întocmit fişe, dosare. Orfanii au fost aduşi la Bucureşti, împreună cu alte câteva sute de orfani din alte ghetouri şi lagăre de pe întinsul Transnistriei, la sfârşitul anului 1943, începutul anului 1944. Ei au găsit atunci un cămin cald, organizat şi condus de doamna Mela Iancu şi de soţul ei, doctorul Cornel Iancu. Burschi şi Maia au fost „înfiaţi" – pentru o scurtă perioadă, de tranzit – de către o familie de evrei de pe strada Mămulari. Apoi au fost aduşi la noi acasă, doar pentru două săptămâni. În mai 1944, Maia şi Burschi au plecat din România, spre Eretz Israel, prin „Aliat Hanoar".

Maia nu şi-a revenit din totala ei apatie decât la Ben Shemen, în Israel, în zilele războiului din 1948. Azi e căsătorită cu un sabru şi mamă a doi copii. Burschi este şi el căsătorit. E inginer, la una din marile întreprinderi de la Marea Moartă.

———‖———

A AVUT DREPTATE sergentul T.R. care ne adusese veştile bune. Cu bani mulţi, cu relaţii, s-a „cumpărat" repatrierea noastră. Unchiul meu, soţul mătuşii mele, Rachel (Chelly) Follender, sora cea mică a tatii, căpitanul magistrat Paul Constanţiu Vârtolaş, (cel care ne-a adus provizii şi bani la Alexandrovka, în ultima noastră zi de şedere acolo), a fost coleg de promoţie cu generalul Piki Vasiliu, ministru în guvernul mareşalului Antonescu. El a mediat, la cererea unchiului meu, repatrierea noastră. Şperţurile au costat două milioane de lei. Banii au fost plătiţi de câteva familii ale celor deportaţi. Mătuşile mele au plătit sute de mii de lei…

În octombrie 1943, într-o dimineaţă, maiorul Ambruş ne-a adunat în curtea ghetoului.

Se zvonea că vom fi repatriaţi. Dar niciodată nu am ştiut ce este adevăr şi ce este simplu zvon. Tatăl meu mai era la Domanovka. Maiorul Ambruş ni se adresă:

— Din ordinul mareşalului Antonescu, toţi cei deportaţi din Bucureşti, disciplinar, pentru muncă, vor fi repatriaţi. Domnul Creştinu va întocmi formele de călătorie, atât pentru dumneavoastră, cât şi pentru cei din lagărul de sus. Cei care au bani şi îşi pot plăti bilete de tren, pot călători cu acceleratul, restul, cu personalul.

Legal, nimeni nu avea voie să aibă bani. În ultimele luni de deportare, nenumăraţi curieri – fie soldaţi – fie salariaţi ai Guvernământului Transnistriei, – ne aduceau scrisori şi bani, trimişi din ţară, de familiile noastre. Cea mai mare parte dintre noi avea mărci germane de ocupaţie – moneda de circulaţie oficială în

Transnistria – sau lei româneşti.

Noi, însă, am primit o scrisoare chiar din Transnistria. Era din Moghilev, din extremitatea de sud a Ucrainei, nu departe de Nistru. De acolo ne scria sora mamei mele, Maruschka.

Căpătase adresa noastră de la sora cea mai mică a mamei Rozi Luwisch care se afla cu familia la Bucureşti.

Mama a deschis plicul cu emoţie. Nu mai ştia nimic de soarta familiei ei din Cernăuţi, de când am fost deportaţi. Cât am locuit în Bucureşti ea le trimetea pachete la Mogilev, pachete cu medicamente şi bani. Din Cernăuţi au fost deportaţi în Transnistria bunicul meu Hernian Schulman şi bunica mea Elsa, sora mamei cea mijlocie, Maruschka şi soţul ei Ladislau Herzl (un nepot a lui Teodor Herzl), fratele bunicului, Max cu familia formată din trei copii şi soţia, străbunicul meu şi Ernestina Lehr, sora bunicului meu (ei au fost deportaţi din Cozmeni, o comună nu departe de Cernăuţi). Când au intrat românii la Cernăuţi au dat ordin ca toată populaţia evreiască să se adune în piaţa oraşului, pentru a fi evacuată din oraş. Bunicul meu, care era un om cu o situaţie materială bună, şi-ar fi putut răscumpăra libertatea cu bani, dar i-a fost teamă că oficialităţile române îl vor urmări şi împuşca pe unchiul meu, Ladislau Herzel, care, în timpul ruşilor, a fost consilier în sovietul local. Bunicul a decis ca toată familia să plece în deportare. Şi aşa au ajuns la Moghilev.

Lacrimi mari se prelingeau pe faţa mamei mele. O priveam în tăcere. Mi-am dat seama că scrisoarea venită de la Moghilev nu aduce nimic bun.

Plicul cu scrisoarea deschisă erau pe masă. Mama hohotea. Îi mângâiam părul, faţa. Plângeam şi eu cu ea. Nu ştiam încă de ce, dar îi simţeam durerea, îmi era milă de ea.

— Omama şi Opapa, nu mai sunt… – mi s-a adresat mama, cu vocea gâtuită de durere. Tata a murit de tifos exantematic… La o lună după moartea lui s-a dus şi mama… Nu a putut supravieţui durerii de a-l fi pierdut pe omul vieţii ei… Maruschka şi Lotzi s-au însănătoşit. Au avut şi ei tifos exantematic. Ei au scăpat. Maruschka îmi scrie acum ca să ştiu că nu mai avem părinţi. A murit şi unchiul Max, şi verişoara mea Coca, şi Geagiu (străbunicul) şi tante Ernestina… Au murit toţi. De frig, de foame, de boală…

De-abia spre seară am citit scrisoarea mătuşii mele. Era udată de lacrimi. Lacrimile ei, lacrimile mamei…

În decurs de zece zile, cei 254 de bucureşteni – pentru că atâţia mai rămăseseră din cei 284 câţi am plecat din Bucureşti în urmă cu 13 luni, – au fost repatriaţi.

Noi am rămas în ghetou împreună cu Iulek, Heinz, Gheza, Doliu, familia Hoffenberg, familia Krammer. Tatăl meu întârzia la

Domanovka. Am umblat zile întregi pe la Comenduire. Am trecut de nenumărate ori prin faţa camerei de anchetă a plutonierului Popescu. Încercam să urgentez aducerea tatii la Golta, pentru a ne repatria şi noi. După aproape o lună, pe la sfârşitul lui noiembrie, când a venit şi tata, ne-am urcat toţi trei în tren. Plecam! Plecam acasă!

Trenul gonea. Priveam prin fereastra vagonului. Niciunul dintre noi nu vorbea. Fiecare gară ne amintea de drumul pe care l-am făcut în vagoane de vite. Amintiri… Răni încă proaspete, de neuitat. Aş fi plâns. Aş fi vrut să-mi pun capul pe umărul mamei şi să plâng. Mă apăsa o durere cumplită. Ochii îmi erau înceţoşaţi de lacrimi. Nelu Goldenberg, Sarale, băiatul cu cârlionţi blonzi al Estherei, domnul Maidenberg, Alpern, – fiul şi mama… nu se mai întorceau cu noi.

Omama, Opapa, dragii mei bunici, verişoara mea, frumoasa Coca, tatăl ei, veselul meu unchi Max Schulman, Geagiu, tanti Ernestina… nu-i voi mai vedea niciodată…

Au rămas în urmă gropile din care ieşea fum, şanţurile pline cu cadavre spălate de ploaie, trupurile albe, umflate, care pluteau pe Bug, pământul care se mişca…

Acasă!… În urmă cu aproape 14 luni eram o fetiţă de 14 ani şi două luni. O fetiţă… Mă întorc un om matur, obosit… la numai 15 ani şi jumătate.

Un an. Un an lung, care s-a scurs dar care va rămâne viu în mine, poate tot restul vieţii. Priveam prin fereastra vagonului. Auzeam roţile, gonind, mâncând kilometri şi mi se părea că în ritmicitatea lor îmi spun: să nu uiţi… să nu uiţi… să nu uiţi…

———‖———

MI-A TELEFONAT Tamara Haichin. Cel dintâi telefon, de când m-am întors acasă. Mi s-a părut ciudat că mai ştiu să vorbesc la telefon.

— Vino duminică la mine! Am invitat colegele noastre de clasă. Vor să te vadă. O să-ţi facă plăcere să fii din nou printre noi.

Am acceptat invitaţia, bucuroasă. Cu emoţie. În fond, revenirea la o viaţă normală trebuia să se producă. În schimb, mama, mătuşile şi bunica au intrat în panică.

— Nu ai ce îmbrăca!

Un an în Transnistria m-a schimbat. Acum, eram înaltă şi slabă. Nimic din îmbrăcămintea ce lăsasem acasă, în urmă cu un an, nu mi se mai potrivea.

Până duminică, Gina, sora cea mai mare a tatei, cu care locuiam împreună, mi-a transformat o fustă veche a mamei. Rozica, sora cea mai mică a mamei mele, mi-a adus o bluză pe care nu o mai purta – „ştii, pentru mine e prea mică, tu ai crescut, cred că o să-ţi vină bine”. Chelly, altă mătuşă, m-a dus la „Dermata”.. Mi-a cumpărat o pereche

de pantofi-sport, solizi, cu o limbă mare, acoperită de o cataramă lucioasă. De la „Hercules”, mi-au cumpărat ciorapi albi, trei sferturi.

Acasă, am stat destul de mult în faţa oglinzii. Aproape nu-mi venea să cred: vedeam o fată înaltă, subţire, cu un cap cu două cozi lungi, groase, blonde. Ochi mari albaştri. Mi se părea că sunt foarte elegantă. Ce ciorapi, ce pantofi grozavi! 14 luni am purtat trening, ghete grele, pe cap un basc, să-mi ascund părul lung să nu mi-l taie.

Aveam acum 15 ani şi jumătate. Eram perfect conştientă prin ce trecusem, de unde fusesem salvată. Eram cuprinsă de un sentiment de adevărată fericire. Aşteptam cu nerăbdare ziua de duminică. Tamara, cea mai bună prietenă, vecină, colegă de şcoală, Madeleine, Colette, Ştefi, Nicole… Colege… prietene… Oare cum arată ele? Ce mai e nou la şcoală? Marius, Martin, Mircea, Şura… Vor fi şi ei?…

Duminică. Am sunat la uşă. Inima bătea să-mi spargă pieptul. Femeia care mi-a deschis m-a măsurat cu privirea de sus în jos, de jos în sus. Se uita curioasă la mine. Privirea ei m-a amuzat. Probabil că ştie de unde vin. Am intrat în casă. Ce elegant! Înainte de a pleca, nu aveau pian. Şi nici atâtea tablouri! Ce perdele vaporoase! Şi covoarele… Mama Tamarei m-a strâns în braţe, m-a sărutat. Mi-a făcut plăcere… Simţeam că sunt primită cu dragoste. Ochii mi se umpluseră de lacrimi. Din nou împreună, cu prietena mea.

Soneria a sunat scurt, de câteva ori. Au venit şi ceilalţi.

În salonul mare, elegant mobilat, se aflau o parte din cei pe care i-am lăsat în urmă cu aproape 14 luni la Bucureşti, la care m-am gândit de multe ori în zilele atât de grele ale deportării. Cei despre care am vorbit cu Fritz, cu Marcel, cu Bumi, cu Gusti. Cei despre care povesteam mereu…

Prietenele mele erau elegante. Toate purtau ciorapi de mătase, rochii ieşite din mâna unor croitorese pricepute. Cele mai multe erau fardate, discret. Strângeri de mână, câte un sărut din vârful buzelor. Capete proaspăt coafate, răspândind un parfum suav.

Două servitoare au servit băuturi. Într-un colţ, se afla un bufet. Muzică în surdină. Lumină mică, de la veioze. Atmosferă plăcută, dar euforia îmi dispăru. Priveam atentă… Nu mă simţeam în largul meu. Ceva nu era în ordine…

Prietenele mele, fiecare cu câte un băiat, într-alt colţ al apartamentului sporovăiau vesele… Ajungeau până la mine frânturi de conversaţie.

— Dinu conduce excepţional de bine noua lui orchestră. Am fost ieri seară la „Melody”. Ce şlagăre noi!… Franţujii ăştia au o muzică… (Era vorba despre Dinu Şerbănescu, care cânta atunci la barul „Melody”.)

— Ştii că nu am găsit bilete la Richter. Toate vândute Aş da oricât pentru un loc!

— Pot să-ţi fac rost. Dar trebuie să-mi promiţi că mergi cu mine. — Tommy mângâia genunchiul lui Suzi.

— Nu ştiu ce să fac? Sunt tare necăjită. Benny (dansatorul de step de la teatrul „Baraşeum”), nu mai are timp şi pentru mine să-mi dea lecţii… Mama mi-a promis că o să caute o „pilă” la el.

— Ce ruj, Doamne! O nebunie! Ieri seară m-am sărutat o oră. Nu s-a luat deloc!…

Fotoliul în care m-am cuibărit mă ascundea aproape complet. Tâmplele îmi băteau puternic. Simţeam că-mi ard obrajii. Nu-mi venea să cred că lumea în care mă aflam e reală. Poate e însă numai lumea unora, cum sunt aceşti foşti colegi ai mei… Oare nu mai există şi alţi tineri, altfel de tineri în Bucureşti?

Sigur că da! Am auzit de ei. De când am venit mi se tot povesteşte de acei tineri care-şi ajută aproapele. Care se interesează de orfani, de cei suferinzi. Auzisem că sunt tineri care se pregătesc să plece în Eretz Israel, care muncesc şi se instruiesc.

Dar aceştia, prietenii mei, – sau, poate, foştii mei prieteni?!… Mi se părea că visez. Rujuri, muzică de jazz, concerte, flirturi, ciorapi de mătase, step, Dinu Şerbănescu, Richter, Benny…

Mă năpădeau alte imagini. Încercam să mi le înlătur din memorie, dar nu reuşeam. Copii cu burţile umflate de foame; ochii micuţei Sara; băieţelul Estherei, căruia, întâi i-au căzut degetele de la picioare, degerate, ca apoi Dumnezeu să se îndure de el şi să-l ia la El; urechea lui Klein, căzând în ligheanul pe care îl ţineam. Şi printre frânturile conversaţiilor mondene, îl auzeam pe Nelu Goldenberg cerându-i lui Marcel o ţigară, ultima… Îmi suna încă în urechi zgomotul sec al acului de seringă rupt în piciorul lui. Îi vedeam pe cei doi ruşi culcaţi în zăpadă, cu ochii mari, sticloşi, ţinându-se de mână, trecând astfel, nedespărţiţi, dincolo…

Îmi răsunau în urechi ţipetele mamelor – ale bietelor ţigănci – aruncându-şi copiii în apele Bugului, şi apoi zvârlindu-se după ei…

În ghetoul din Golta şi în zeci de alte ghetouri de pe întinsul Transnistriei, mii de evrei din Moldova, Basarabia, Bucovina şi-au dat sufletul în chinuri. Aproape întreaga familie a mamei mele, bunicul şi bunica mea, străbunicul, veri, mătuşi, unchi au pierit… Alţi evrei aşteptau ora izbăvirii. Eliberarea ori moartea. Copiii din orfelinatele mizere. Tristeţea din ochii acestor copii, feţele de bătrâni ale acestor copii… Trecusem printr-o lume de suferinţă, de mizerii, unde moartea pândea la tot pasul. Rămăseseră acolo atât de mulţi din cei dragi: Maruschka şi Lotzi, tante Lili cu Fredy şi Silvia, Liuba, Gheza Rosenzweig, Iulek Frenkel, Heinz Widner, Doliu Kintzler, Gary Bertini, Krammerii…

Mă cufundasem acum într-un fotoliu, într-o lume străină. Ce căutam acolo? Oare mâine mă vor interesa şi pe mine concertele de

muzică uşoară? Noile croitorese en-vogue, din Bucureşti? Rujurile de buze…? Voi fi capabilă să uit?… Mi-am retras picioarele sub fotoliu. Să nu fie văzuţi pantofii mei butucănoşi. Câteva ore înainte fusesem atât de mândră de ei. Am simţit lacrimi în colţul ochilor. Îmi închipuisem că, revenind acasă, toate vor fi ca înainte. Că voi duce o viaţă normală. Printre prietenele mele, printre colege. Dar iată că furtuna se declanşase în mine, puternic. Îmi strângeam pumnii. Pesemne că niciodată nu voi mai fi cum am fost.

M-am ridicat uşor şi, tiptil, m-am furişat afară fără ca cineva să observe. Mi-am luat de pe cuier jacheta groasă, a mamei, şi am ieşit în stradă. Câteva clipe am rămas locului.

Era rece. Cerul spuzit de stele. Simţeam nevoia să privesc cerul, stelele. O clipă, am avut impresia că stau de vorbă cu El. Trebuia să-mi plâng singurătatea.

Noapte senină de iarnă. Am încercat atunci, poate pentru prima dată în viaţă, un sentiment ciudat, dureros.

Eram singură.

———‖———

LISTA GHETOURILOR ŞI A LAGĂRELOR ÎN TRANSNISTRIA

B2 Alexandrovka 1
C2 Ananiev —
D2 Akmicetka 2
C3 Arva 3
C2 Balanovka 4
C2 Balta —
A1 Balki 5
A1 Bar 6
D2 Bogdanovka 7
C2 Budi 8
C2 Bondarovka 9
D3 Bucov 10
C2 Birzula 11
C2 Britovka 12
B1 Brailov 13
C2 Berşad 14
Briceni
C1 Cetvartinovka 15
C2 Cicelnic 16
B1 Cernevţ 17
11 1 Cazaciovka 18

B1 Capustiani 19
B1 Capusterna 20
C1 Cariera de piatră 21
D3 Carlovka 22
A1 Cariskov 23
B2 Codima 24
A1 Cuzminţ 25
A1 Conotcăuţi 26
A1 Cucavka 27
A1 Chianovka 28
B1 Clocotma 29
D2 Crivoje-Ozero 30
D2 Tridubi 85
E3 Trihat 86
B1 Tibulovka 119
C2 Yazdovka 87
B1 Yiapniarka 88
C1 Yitovka 89
B1 Yoroşilovka 90
E4 Vigoda 91
Vindueni 92
A1 Vi no zi 93
D3 Vladislavka 94
R1 Verhovka 95
D3 Vaslinovo 96
A1 Vendiceni 117
B2 Crijopol 31
B1 Chirnasovka 32
B1 Crasnoje 33
C3 Ciorna 122
C3 Dubasari —
B1 Djurin 34
C1 Dimidovka 35
B1 Derebcin 120
D3 Domanovka 123
D3 Frunză 36
D2 Golta —
A1 Gorai 37
A1 Grabivţ 38
C4 Grosolovo 39
A1 Hnnovka 40
A1 Halcinţi 121
A1 Ivăşcăuta 41
A1 Israilovka 42

B2 Iampol -
B2 Iaroga 43
A1 lanşev 44
D3 Kelosovka 45
A1 Kopaigorod 46
C1 Ladijn 47
C2 Lohova 48
A1 Lozova 49
A1 Lucineţ 50
A1 Lucinik 51
C2 Malo-Kiriuka 52
C1 Manikovka 53
D2 Marinovka 54
A1 Moghilev —
B1 Moloknia 55
D3 Mostovoi 56
E3 Varvarovka 118
B2 Zabokirit 97
B1 Murafa 57
B1 Mişcovka 58
D3 Nicolaevka 59
A1 Nimraţ 60
B1 Nesterovca 61
B2 Obodovka 62
D 4 Odessa —
A1 Ozarineţ 63
C2 Olgopol 64
C1 Olianiţa 65
C2 Ostia 66
B1 Pavlovka 67
B1 Pasiuka 68
A1 Popivitz. 69
B1 Pankovka 70
B1 Peciora 71
B2 Ribnita —
D3 Raschstadt 119
C2 Savrani 72
C1 Sumilova 73
B1 Sargorod 74
D3 Suha-Balka 75
B1 Stanislovcek 76
A1 Stefanca 77
E3 Slivina 78
A1 Skazineţ 79

A1 Slidi 80
B1 Tatarovka 81
B1 Ţuici n —
B1 Tivrin 82
C4 Tiraspol —
C1 Trostinet 83
B1 Verhovka 95
A1 Tropava 84
B1 Zatisia 98
B1 Zemrinka 99

Lagăre germane dincolo de Bug
B1 Bratlav 101
B1 Bogoko'z 100
B1 Berezovka 102
B1 Ciucov 103
E3 Corievka 104
C1 Gaisin 103
C1 Ivangorod 106
E3 Mateevka 107
C1 Mihailovka,
C1 Narajevka 109
B1 Nimierov 110
E3 Nicolaev 111
C1 Ordovka 112
C1 Seminka 113
C1 Talalaievka 114
C1 Taplic 115
B1 Zarodniţa 116

———‖———

ÎN FAŢA MEA se afla o femeie frumoasă, înaltă, zveltă, cu privirea tânără. O femeie care ştie ce vrea, o femeie care inspiră încredere.

Întâlnirea noastră a fost ciudată şi emoţionantă.

Într-o zi la telefon sunt chestionată:

— Tu ai scris cartea *Evrei, treceţi Nistrul!*… Tu ai trecut prin Bogdanovka, în anul 1943, în cadrul unui grup de regăţeni deportaţi din Bucureşti? Tu ai trăit în cocini de porci, sus, în fostul sovhoz din Bogdanovka?

La o asemenea ploaie de întrebări răspunsul meu a fost pozitiv.

— Dar de ce-mi pui asemenea întrebări?

— Pentru că vreau să verific dacă şi tu ai fost acolo unde am fost

eu şi familia mea. Am fost acolo, am auzit crimele săvârşite împotriva evreilor basarabeni, am stat cu voi, am văzut groapa aceea fumegândă, am plâns pe marginea ei…

După câteva zile, Esther Golbelman se afla în faţa mea. Venise însoţită de familia Feingold, Batia şi Miron, supravieţuitori şi ei ai Bogdanovkăi.

— Am fost 60.000 deportaţi evrei, cei mai mulţi din Basarabia, Bucovina şi Ucraina, mai ales din regiunea Odessei. În viaţă am rămas cam 120. Au avut nevoie de noi pentru a dezbrăca cadavrele îngheţate, căzute în afara cocinilor de porci unde eram cazaţi, de dezbrăcarea cadavrelor de pe marginea râpei, înainte de a fi aruncaţi în focul cel mare, pentru curăţirea locului, pentru sortarea hainelor, a bijuteriilor, selectarea aurului, cernutul cenuşii…

— Azi cred că mai suntem în viaţă şapte, poate opt oameni cu totul! – spune Miron Feingeld care a cunoscut-o pe Batia (atunci fată tânără şi foarte frumoasă), la Bogdanovka şi de atunci sunt împreună.

— De-abia împlinisem 14 ani, îşi începe Esther povestirea…

…Tatăl meu Moşe Pascar avea o prăvălie frumoasă la Chişinău. Mama, Braha, era casnică şi avea grijă de noi, cei trei copii. Avraham (21 de ani), eu, Fira (azi Esther, 14 ani) şi un frate geamăn Nahman.

Trăiam liniştiţi, pot spune, chiar fericiţi.

În anul 1940 ruşii au intrat în Basarabia. După intrarea lor, prăvălia ne-a fost luată, dar tata a rămas să lucreze. Noi, cei doi gemeni, învăţam.. Avraham deţinea o funcţie importantă la serviciul de transporturi al oraşului.

Probabil că pierderea averii l-a necăjit peste măsură pe tata, care ne-a părăsit definitiv. Mama a rămas, sărmana, cu trei copii. Noroc că fratele meu cel mare, Avraham era un băiat serios şi o ajuta pe mama cu ce putea.

Îmi aduc aminte, ca şi cum ar fi azi. 21 iunie 1941. Era duminică.

Pe la orele micului dejun auzim zgomote puternice de avioane, bombardamente… Ne-am speriat. De la radio am aflat că Germania hitleristă a declarat război Uniunii Sovietice, atacându-i frontierele. România, care era aliata Germaniei, a intrat în război alături de Marele Reich. Trupele româneşti au primit ordin de la Mareşalul Antonescu: „Soldaţi români, vă ordon, treceţi Prutul!”.

Şi l-au trecut însoţind armatele germane care-i lăsau să intre primii în orăşelele şi satele basarabene, considerate teritoriu românesc.

Când Avraham fratele meu mai mare, a venit de la serviciu acasă, între el şi mama a avut loc o discuţie dramatică. Noi doi, Nahman şi cu mine, eram prea mici ca să ne amestecăm, dar nu puteam înţelege împotrivirea mamei la propunerea lui Avraham de a fugi, de a ne

retrage împreună cu trupele sovietice.

— Nu pot lăsa casa. Şi tot ce am în ea. Aici e tot avutul nostru. Munca tatălui vostru! Unde să ne ducem?

— Mamă, lasă boarfele. Gândeşte-te ce au făcut nemţii în Austria, Cehoslovacia şi mai ales, recent, în Polonia. Nu ezita. Hai să ne salvăm!!!

Mama s-a opus cu dârzenie. Ceasul rău!

După câteva zile, după ce armatele sovietice părăsiseră oraşul Chişinău, mama a acceptat propunerea tot mai insistentă a fratelui meu mai mare şi ne-am încărcat „tot avutul" într-o căruţă pe care Avraham a luat-o de la serviciu, şi am pornit la drum. Caii pe care îi aveam erau frumoşi, puternici, dar drumurile erau pline de sute, mii de căruţe, biciclete, cotiguţe, oameni; are fugeau de cruzimea armatei cotropitoare.

Am ajuns la Tiraspol, oraş pe malul Nistrului. Armata română ne-a ajuns din urmă. Am trecut noaptea pe partea cealaltă a râului la Tighina. Zvonuri îngrozitoare ne speriau. Eram luaţi cu valul de oameni înspăimântaţi, intraţi în panică. În căruţa noastră eram cinci. Avraham o adusese cu noi şi pe prietena lui, pe Pina. Mergeam cu toţi în convoi. Cei mai mulţi aveau în spate câte un sac, în mâini bocceluţe. Evreii din satele Basarabiei, din Tighina, Chişinău, fugeau. Cu toţii nu ne gândeam decât cum să scăpăm de armatele cotropitoare care ucideau pe toţi cei găsiţi în calea lor.

La un bombardament puternic efectuat de avioanele germane, în gara Sierbska, ne-am pierdut de Avraham, Până şi căruţa cu toate lucrurile noastre în ea. În jurul nostru nu era decât haos, foc, explozii. Mama ne ţinea de mână, pe Nahman şi pe mine. Când a început bombardamentul am fugit, care încotro. După bombardament, fericiţi că am scăpat cu viaţă, am început să ne căutăm. Fratele meu nu mai era de găsit. Nici el, nici Pina, nici căruţa cu cai.

Morţii zăceau, jur-împrejur, acoperiţi de muşte. Unii era sfârtecaţi de bombele căzute din avioane, alţii au fost prinşi sub vagoane. Se auzeau gemete, strigăte. Mamei îi era teamă că şi fratele meu se află acolo, printre morţi, printre răniţi. Căutam toţi trei. Mama, însă, nu ne lăsa că ne îndepărtăm. Ne ţinea strâns de mână. Din când în când ne strângea la pieptul ei. Ne încuraja. Printre lacrimi ne murmura: „O să-l regăsim… O să vedeţi… o să-l regăsim…"

— Dar lucrurile? – întrebă Nahman. Lucrurile sunt în căruţă…

— Oh, Nahman, lasă lucrurile. Ce importanţă au nişte boarfe. Uite… Vezi punguliţa asta de piele, – Mama ne arătă agăţată pe gât, de un lanţ gros de aur o punguliţa de piele burduşită cu monezi de aur, bijuterii şi bani…

Cu noi de mână, mama s-a ridicat şi am pornit-o toţi trei împreună cu sute, mii de oameni, majoritatea evrei, spre… dar cine mai ştia

unde mergem?

Am ajuns într-un sat Grosula. Acolo, am înnoptat în casa unui ţăran ucrainean… Ştiam, după zgomotul luptelor că nemţii şi românii sunt pe-aproape.

Grija noastră în acele zile, nu erau bagajele, ci viaţa noastră. Mama plângea tot timpul.

Fratele meu geamăn nu avea astâmpăr. Într-una din zile s-a dus să se învârtească printre soldaţii români care intraseră în sat. Aceştia erau foarte miraţi că printre „cioloveci" este şi nu pui de român care vorbeşte pe limba lor. Unul din ofiţeri, mai şiret decât ceilalţi l-a convins pe Nahman să-l conducă până la noi.

— Vreau să-ţi văd familia.

Măgulit, inconştient, din cauza vârstei, el l-a adus pe ofiţer în ascunzătoarea noastră.

Aveam 14 ani, mergeam pe 15. Eram înaltă, şi pot spune că eram frumoasă şi foarte bine dezvoltată pentru vârsta mea.

Cum a intrat în camera aceea mică ofiţerul s-a adresat mamei.

— Dacă nu-mi daţi toate bijuteriile o iau pe fată de aici, o duc la noi în tabără şi…

Un râs ironic şi rău îi apăru pe faţă…

Mama fără să mai gândească o clipă şi-a scos ceasul de la mână, inelele, şi mie cerceii din urechi.

— Luaţi domnu' ofiţer şi aveţi milă de noi.

Ofiţerul a plecat. Nici nu apucase mama să strângă puţinele lucruri, ca să fugim în altă parte că un soldat a dat buzna peste noi.

— Am ordin de la ofiţer să-ţi iau fata!

Mama s-a aruncat în genunchi în faţa lui. A început să plângă amarnic.

— Nu-i decât o copilă. Nu are decât 14 ani. Poate ai şi dumneata o fată…

Soldatul a tresărit. Da! Asta a fost norocul meu! Şi el lăsase în ţară, acasă, o copilă.

— Bine, femeie! Mă duc! O să-l conving pe domnu' ofiţer să-ţi lase fata în pace.

Soldatul a pornit călare spre comandamentul român. Noi am zbughit-o din casă. Mama ne-a tras după ea în lanul de păpuşoi. Ascunşi acolo, cuibăriţi printre porumbi, am înnoptat cu teama în suflet, tresărind la orice mişcare. Dimineaţa, tot furişându-ne am ieşit în şosea. Am nimerit într-un grup mare de evrei basarabeni şi ucraineni de prin partea locului.

Unii erau cu căruţe, cea mai mare parte erau pe jos. Mergeam, mergeam, flămânzi, însetaţi… Coloana noastră s-a oprit la Berzovka. Oficialităţile germane şi române organizaseră acolo un ghetou. În Berzovka am rămas o lună, o lună şi jumătate. Locuiam într-o casă

părăsită ca vai de lume. Dar ştiam că acesta nu e decât începutul drumului.

Nici n-am apucat să ne tragem bine sufletul că a venit un ordin. Toată lumea pleacă spre Bug. Acolo urmau să fie concentraţi toţi evreii risipiţi prin Ucraina, care câteva săptămâni mai târziu a căpătat numele de Transnistria. Goniţi din urmă, încolonaţi am pornit-o spre Domanovka.

Unii spuneau că acolo vom trăi ca prizonieri, vom munci şi vom supravieţui acestui război. Alţii – şi câtă dreptate au avut – spuneau că acolo, acolo pe Bug ne vor ucide pe toţi.

Era vară, era cald. Fiecare înghiţitură de apă trebuia plătită. Mama mă ţinea strâns lângă ea, ascunsă de privirile militarilor români. Pe drum cine nu rezista căldurii, foamei, oboselii era împuşcat pe loc. Soldaţii priveau câteva clipe mortul. Dacă avea haine bune pe el îl dezbrăcau, dacă nu, îl „vindeau" unui ucrainean, unui localnic, să despoaie el mortul.

Mergeam cam 15–20 km pe zi. Am trecut de Berezovka, Mostovoi, Lidovka, Domanovka. Era începutul lui septembrie când am ajuns la Domanovka. Acolo bucuria noastră a fost mare. Fratele meu şi Pina erau acolo. Ei mai aveau din lucrurile luate de acasă, din Chişinău.

La Domanovka am fost cazaţi câte 24 de oameni într-o încăpere. Eram fericiţi. Mama cel puţin strălucea de bucurie. Îşi avea toţi trei puii lângă ea. Altceva nu mai avea nevoie. „Fericirea" de la Domanovka a luat însă sfârşit în noiembrie 1941.

A venit un ordin ca să pornim cu toţii spre Bogdanovka.

Ce era Bogdanovka? Sub orânduirea sovietică a fost un sovhoz „model" unde se creşteau porci. Acum, nu se mai aflau porci, dar barăcile goale, fără uşi şi fără terestre îi aşteptau pe evrei. Era frig. O iarnă timpurie cu ger şi viscol. Pe drum călcam pe trupuri de oameni care nu rezistaseră frigului, oboselii. La Bogdanovka, zilnic se aruncau din barăci cei ce muriseră noaptea. Din nou drumurile erau pavate cu trupuri. Ucrainenii de-abia aşteptau să mai fie aruncaţi afară în curţile sovhozului cadavrele celor morţi. Se repezeau ca ulii de pradă să-i despoaie. Ce era mai bun din îmbrăcămintea morţilor o luau soldaţii români, zdrenţele le lăsau pentru ucraineni.

În fine am ajuns la ţintă. Stăteam înghesuiţi unul într-altul ca să ne mai încălzim.

Toţi, înghesuiţi în 12–14 barăci. Noi am rămas jos în sat, acolo unde sub ruşi au fost casele muncitorilor din sovhoz. Tot înghesuiţi, tot flămânzi, tot îngroziţi. Cei vii îşi căutau morţii, pe cei dragi… soţiile, copiii, părinţii…

Esther a tăcut. Ochii erau secaţi de lacrimi.

— Trebuie să ştii că urletele acelora care-şi găseau pe cei dragi

îngheţaţi, sau morţi de foame mă urmăresc şi azi…

…În dimineaţa zilei de 21 decembrie 1941, zi de iarnă grea, am auzit împuşcături. În încăperea noastră nimeni nu ştia de unde vin. Cine împuşcă, pe cine…

Când am încercat să ieşim din casă am constatat că intrările în barăci erau baricadate…

Cam după o oră, casele în care ne aflam au fost înconjurate de poliţişti ucraineni şi de soldaţi români. Sus pe colină câţiva ofiţeri nemţi şi români priveau, discutând aprins ce ordine trebuiesc date.

Din toate barăcile oamenii erau goniţi afară. Piaţa de lângă casele da jos ale sovhozului, era neagră de oameni. Fratele meu cu Pina au reuşit să se ascundă, în ultima clipă, în pod.

La mulţimea de mii de evrei erau zeci de poliţişti şi jandarmi înarmaţi.

Pe cei din piaţa de jos ne-au ţinut toată ziua în picioare în mijlocul pieţii. Seara ne-au gonit cu lovituri de pat de armă înapoi în casele-barăci.

De sus, de pe deal – unde erau barăcile cu zeci de mii de oameni cazaţi în cocinile de porci – se ridica fum. Nu pricepeam despre ce este vorba. Nimeni nu ştia nimic.

În ziua de 22 decembrie am rămas închişi în barăci. Ucigaşii erau ocupaţi cu evreii de sus, din cocini. Se ucideau cam 2.000 de oameni pe zi: femei, bărbaţi, bătrâni. Pe copii nici nu-i mai împuşcau, îi aruncau de vii, direct în râpă, peste foc. Pe cei maturi îi ucideau, împuşcându-i. Pe marginea râpei stăteau poliţişti ucraineni şi jandarmi români. Împuşcau cu schimbul. Câte opt mai odihniţi luau locul celor opt… obosiţi de atâta împuşcat…

Echipele de evrei dezbrăcau morţii şi îi împingeau în râpa din dosul păduricii, lângă malul Bugului. Trupurile lor cădeau peste focul făcut în fundul gropii. Iniţial, soldaţii români i-au pus pe evrei să strângă crengi uscate, buşteni, trunchiuri de copaci. Au stropit acest rug cu benzină şi i-au dat foc. În aceste flăcări erau aruncate cadavrele evreilor ucişi, sus, pe malul râpei. De acolo şi fumul!

Noi însă nu ştiam nimic din toate astea. Aşteptam în barăci fără să ştim ce au de gând cu noi. Nesiguranţa dădea naştere unei linişti de moarte. Toţi tăceam. Parcă eram vorbiţi. Tăceam de frică, de groază.

În dimineaţa zilei de 23 decembrie – vocea Estherei deveni mai aspră, mai dură – din nou ne-au strâns în piaţa sovhozului. De data aceasta, chiar ucrainenii poliţişti ne-au spus despre ce este vorba.

— Vă împuşcăm! Jid kaput! râdeau ei.

Fratele meu a strâns într-o batistă puţinul aur pe care-l mai aveam şi a început să-şi facă loc prin mulţimea adunată ca să ajungă la un poliţist, unul care părea şef.

— Mă duc să-i dau asta – şi-mi arătă cu capul legăturica din mână.

Veniţi cu mine!

Acestea au fost ultimele cuvinte pe care le-am auzit din gura lui Avraham. Brusc trosni o împuşcătură.

Mama, care nu avea mai mult de 42 de ani şi era încă destul de voinică, a dat un ţipăt prelung. Ea a fost singura care a văzut poliţistul care a tras în fratele meu. O pată roşie i-a apărut pe frunte. A căzut! Mama peste el.

— Avraham!!!

În jurul lor s-a creat un vid. Oamenii îi priveau îngroziţi. Moartea plutea în aer. Cerul plumburiu, încărcat cu zăpadă, părea că geme de durere. Noi doi, Nahman şi cu mine, plângeam în hohote.

Poliţiştilor nu le-a plăcut această scenă. Unul dintre ei, având alături un jandarm român, a lovit-o pe mama în cap cu patul puştii. Din gură i se prelingea o şuviţă de sânge. Auzeam şoapte în jurul meu: „a murit! au omorât-o!". Jandarmul a tras-o de pe fratele meu, care zăcea în noroiul pieţei. Pe faţa dragului meu Avraham mirarea rămăsese întipărită. Ochii mari priveau cerul. Gura, larg deschisă, părea că strigă. Mama, alături de el, cu părul năclăit de sânge, zăcea cu faţa în noroi. Noi doi urlam, vroiam să ne aruncăm pe trupurile lor, dar mâinile celorlalţi ne-au oprit. Ne ţineau strâns „Staţi aşa! O să vă omoare şi pe voi!"

Din mulţime Pina s-a strecurat până la noi şi ne-a strâns în braţe.

Ofiţerii de pe colină priveau enervaţi scena. Nu aveau nevoie ca masa asta de oameni să se agite. Unul din ei a făcut un semn cu cravaşa. Încolonaţi, şuvoiul de oameni se târa încet spre dealul cu cocinile, de unde, tot spre pădurice o altă coloană de evrei se târa şi ea încet, încet.

Ningea. Viscolea. Noi ne duceam spre moarte. Acum o ştiam. Nimeni nu se mai îndoia de acest adevăr. Eram împăcaţi cu gândul că acesta e sfârşitul… Evreii mai în vârstă, bărbaţii, murmurau rugăciunile noastre sfinte de înmormântare. Şi acum aud murmurul acela surd de litanie, de jale. Pina însă nu s-a dat bătută. Ea era tânără. Nu vroia să moară. Căuta o soluţie. Privea în jurul ei. Era agitată. Pe noi doi, pe Nahman şi pe mine ne ţinea strâns de mână. Din când în când ne spunea: „Voi sunteţi tot ce mai am. Pe Avraham l-am pierdut, voi sunteţi fraţii lui, fraţii mei. Aveţi încredere…"

Esther se opri pentru câteva clipe.

— Acum, când povestesc toate acestea, simt parcă frigul de atunci. Tremur. Mi se încleştează maxilarele. Dar toţi aceşti ani, zeci de ani din acea zi, cât n-am plâns. Doamne! Câte lacrimi amare n-am vărsat pentru fratele meu, pentru buna şi frumoasa mea mamă… Acum nu mai pot plânge… Nu mai am lacrimi…

…Coloana continua să se târască încet. Am ajuns în dreptul

păduricii. Pe zăpada plină de pete de noroi, pânze mari de cort, prelate întinse. Pe ele haine. Hainele celor care fuseseră deja uciși, care fuseseră deja duși la râpă. La sortarea hainelor lucrau evrei: bărbați, femei. Nu ne priveau. Știau ce ne așteaptă. Poate mâine vor trece și ei în coloană. Azi erau însă în viață. Brusc, Pina tresări. Îl zări pe Moșe, un prieten, o cunoștință. S-a sucit, s-a învârtit și a ajuns lângă el. M-a târât și pe mine după ea. Fratele meu a rămas în coloană.

— Moșe. Salvează-ne! Vorbește cu polițistul de aici să ne ia la el în echipă. În mâna lui Avraham, care zace jos în piață, ucis, e o batistă plină cu bijuterii. Să o ia el și să ne ia în echipă, la lucru.

Moșe a rămas o clipă pe gânduri dar a înțeles ce vrea Pina de la el. L-am văzut îndepărtându-se, vorbind cu un polițist ucrainean, acela s-a dus la un jandarm român și ambii au pornit-o pe drumul de unde veneam noi. După vreo jumătate de oră s-au înapoiat. Zâmbeau. Erau mulțumiți. Găsiseră aurul în mâna fratelui meu.

Moșe le-a făcut semn cu capul unde ne aflăm noi. Polițistul ucrainean a apucat-o pe Pina de umăr și a tras-o din coloană. Ea mă ținea de mână și m-a tras și pe mine după ea. Polițistul s-a încruntat. A vrut să mă despartă de Pina. Eram moale, nu înțelegeam încă nimic, în acea clipă nu știam că se joacă cartea vieții mele. Fratele meu a rămas în coloană. Când m-am văzut târâtă departe de el, de toți, și pusă să sortez ghete, mi-am dat seama că Nahman a rămas acolo, cu ceilalți și eu sunt afară din coloană.

Am strigat! Am vrut să mă întorc în coloană lângă el. Îi vedeam fața schimonosită de lacrimi. Nu bocea, plângea tăcut. Lacrimile acelea se prelingeau pe fața lui, lacrimile acelea care înghețau pe gulerul hainei, pe revere… Fratele meu geamăn, fratele meu, dragul de el… se ducea, încet-încet, pas cu pas privind în urmă, căutându-mi privirea, se ducea spre marginea gropii unde îl așteptau gloanțele ucigașe.

Am mai încercat o dată să mă rup din mâna lui Pina și a lui Moșe. Am strigat o dată, ca o fiară am strigat: Nahman! Nimeni nu a tresărit măcar. Mai erau și alții care strigau. Mai erau și alții care plângeau. Nimeni nu-mi venea în ajutor. În aceeași dimineață, Avrahum. Apoi mama, și acum… acum Nahman. De ce trebuia să trăiesc? Nu vroiam. Vroiam să-i simt mâna caldă și mică în palma mea. Așa cum ne-am ținut de mână o viață întreagă. Să mergem și acum împreună. Pina nu m-a lăsat.

Spre seară, înghețați, înfometați, cei rămași pentru echipele de lucru ne-am încolonat și mânați de polițiști și jandarmi ne-am înapoiat în casele din sovhoz. În buzunare aveam bandaje pe care le găsisem aruncate pe o prelată. Nici azi nu știu de ce am luat la mine fețele acelea…

Pina m-a așezat lângă ea într-un colț al sălii unde trebuia să ne

petrecem noaptea. Într-un târziu m-am ridicat ca să mă duc afară. Mă gândeam să iau în gură puţină zăpadă. Lângă uşă, pe jos, văd un trup chircit, gemea. M-am aplecat, am întors-o. Era mama. Mama mea. Plină de sânge, cu capul spart. M-am repezit afară, am luat zăpadă şi i-am udat buzele. I-am frecat capul şi am bandajat-o cu feşele din buzunar. I-am rupt paltonul tăiat de baioneta soldatului şi am învelit-o într-o haină groasă care zăcea aruncată într-un colţ. Berşatzkaia – o femeie originară din Odessa, numită de români „brigadier", care a cunoscut-o pe mama încă din perioada ghetoului din Berezovka – s-a apropiat de mine, speriată.

— O caută pe mama ta! – mi-a spus ea. Noi am adus-o aici după ce au bătut-o afară. Toţi au crezut că e moartă. Acum poliţiştii şi jandarmii o caută.

În timp ce noi vorbeam au năvălit doi poliţişti ucraineni şi jandarmul care dimineaţa l-a ucis pe fratele meu şi au început să ne lovească ca să ne îndepărteze de mama. Au tras-o de picioare afară din casă. Ea ţipa: — Fira, nu-i lăsa!… Trăiesc! Fira, scapă-mă!

Am vrut să fug după ei, am vrut să o smulg din mâinile asasinilor. Femeile din baracă au sărit pe mine ca să mă ţină. M-am luptat cu ele. O mai auzeam pe mama cum mă strigă: „Fira, Fira, main Kind… Fira!"

Esther s-a oprit din povestire. Ochii ei erau înecaţi în lacrimi…

— Să fiu acolo, să o văd şi să nu pot să-i ajut. Înţelegi? Oare poate înţelege cineva? Mi-au omorât-o o dată! Dimineaţa… Am plâns-o amândoi, Nahman şi cu mine. Iar acum… acum mi-au ucis-o pentru a doua oară… Oare poate cineva înţelege o asemenea durere… Am auzit o împuşcătură…

Au trecut de atunci patruzeci şi şapte de ani. O viaţă de om! Mama mea însă, cu zâmbetul senin pe faţă continuă să fie cu mine. Nu au reuşit să o omoare în sufletul meu. Ea n-a îmbătrânit. E mereu tânără, puternică. Mereu mă apără de rele…

Sus, la Bogdanovka, evreii au fost omorâţi până în ziua de 25 decembrie. Era Crăciunul lor. Soldaţii români o ţineau într-o beţie. Ucrainenii trăgeau cu puşca, aşa de dragul de a trage câteva gloanţe ca să-i sperie pe jidanii care au mai rămas…

„Vacanţa" pe care şi-au luat-o ucigaşii a ţinut până la 7–8 ianuarie 1942. Între timp cei din barăci mureau pe capete de frig, epuizare, foame. Noi, adică Pina şi cu mine, continuam să lucrăm la sortare de haine, ghete, dinţi, inele, şepci, căciuli…

În dimineaţa lui 15 ianuarie Pina n-a mai vrut să iasă la lucru.

— Am dizenterie, sunt bolnavă. Nu mai pot să suport. Nu mai vreau.

Atunci am privit-o pentru prima oară. În faţa mea frumoasa prietenă a fratelui meu, fata plină de viaţă, care nu avea mai mult de

optsprezece ani, arăta ca o femeie bătrână. Faţa suptă, umerii încovoiaţi, ochii intraţi în orbite. Pe faţa ei, odată frumoasă, doar zâmbetul era acelaşi.

— Fira, nu mai pot. Nu mai am pe nimeni pe lume! L-am iubit pe Avraham! Îmi lipseşte. Nu mai am putere să trăiesc… Iartă-mă, fetiţo…

Când s-au dus la poliţistul ucrainean, acesta a privit-o lung.

— Ştii că nu avem nevoie de bolnavi?

— Ştiu!

Cu gesturi tacticoase, poliţistul a scos revolverul din teacă şi i l-a pus în tâmplă. Pina îl privea zâmbind. Da, zâmbind. Părea aşa de liniştită, aş spune, fericită.

Nu ştiu dacă poliţistul a făcut-o intenţionat sau a greşit dar a rănit-o numai pe Pina. Pe jos, în noroi, tânăra fată se zbătea gemând.

Cu cizma i-a spart capul. Creierul Pinei i-a murdărit încălţămintea. — Hei, tu! – a strigat la mine. — Vino şi şterge-mi încălţările.

M-am apropiat şi am îngenunchiat. Cu broboada am şters petele de sânge şi de creier de pe pielea cizmei. Plângeam tăcut… îi ceream în gând iertare prietenei mele Pina. Îmi plângeam şi mie de milă… Rămăsesem singură…

În ziua de 18 sau poate 20 ianuarie 1942 a sosit ordinul Comandamentului Român să nu mai fie nimeni ucis.

În râpa de lângă Bug mai fumegau cadavrele evreilor ucişi… O sută douăzeci am rămas în viaţă…

În luna martie ne-au mutat sus, în sovhoz într-una din clădiri. Eram plini de păduchi, bolnavi, epuizaţi şi mai ales traumatizaţi. Mie mi-au tăiat pielea ghetelor, de pe picioarele degerate. Cei 4–5 copii rămaşi în viaţă am fost îngrijiţi de cei maturi. Încercam să realizăm o apropiere sufletească între oameni complet străini, dar legaţi de aceeaşi cruntă suferinţă. Oamenii rămaşi singuri, după ce au pierdut tot ce le era drag, în acea râpă pe malul Bugului, ascunsă de privirile trecătorilor de păduricea de mesteceni.

Ne potoleam foamea cu ce găseam în câmpul din jurul sovhozului. Cartofii nu mai aşteptam să-i fierb sau să-i coc, îi mâncam cruzi. Tot atunci am mâncat şi sfeclă albă, crudă. Era degerată, aşa că era mai „gustoasă”. Porumbul de pe ştiuleţi, degeraţi, erau pentru mine o „delicatesă”. Am învăţat în acele zile să mă hrănesc cu orice îmi cădea în mână. Nimeni nu avea nimic. Toţi încercau să se adapteze situaţiei existente. Nu ne-au dat nici măcar paie ca să le aşternem pe jos ca să ne fie mai cald.

În luna aprilie 1942, oficialităţile române temându-se ca trupurile rămase necarbonizate, neîngropate în râpa din spatele pădurii de mesteacăn, – din cauza căldurii – să nu provoace o epidemie de holeră, au decis „reîngroparea” evreilor ucişi în iarnă.

Am fost scoşi, din nou, la lucru. Am căpătat lopeţi şi târnăcoape. Sub supravegherea brigadierilor am început să dezgropăm cadavrele care apăruseră la suprafaţă. Pământul mai era încă îngheţat. Târnăcoapele rupeau trupurile despuiate şi spălate de zăpada şi ploile abundente căzute în ultimele săptămâni.

Alături de groapa din râpă, bărbaţii din ghetou au săpat o altă groapă adâncă. Transportam pe tărgi confecţionate de noi, bucăţi din trupurile celor care au fost ucişi. Capete, picioare, mâini, hălci de carne. O imagine de coşmar. De fiecare dată mi se părea că recunosc „ceva" din trupurile celor dragi mie. La un moment dat am văzut un picior. Eram sigură că era al mamei mele. Am izbucnit în plâns. Tremuram toată. Nu mai puteam lucra.

Femeile de ghetou m-au înconjurat. Şi ele treceau prin aceleaşi clipe de groază ca şi mine. Feţele lor erau desfigurate.

— Fira… trebuie să continuăm… Lor nu le mai putem ajuta cu nimic… Nu e mama ta! Nu e nici fratele tău… Sunt însă… toţi, toţi ai noştri, dragi…

Am continuat să duc la groapă resturile de trup ale fraţilor mei, ale părinţilor mei, ale prietenilor mei. Trebuia… Ştiam că nu le mai pot ajuta cu nimic.

Am terminat şi această muncă de groază. Soarele încălzea pământul. A sosit primăvara. Trupurile îngropate sub stratul subţire de pământ se umflau de la căldură. Pământul se mişca…

Evreii supravieţuitori marelui măcel, rămaşi sus la cocinile de porci din Bogdanovka, au început să-şi vindece rănile. Au început să se cunoască, să se împrietenească. Ne-am ales un brigadier, un om responsabil cu alimentarea noastră, cu ieşirea la lucru. Kopel era un evreu ucrainean, voinic a cărui întreagă familie a fost ucisă sub ochii lui. Era bun cu noi, copiii, avea grijă de oamenii lui.

Se ieşea la lucru în pădure, la tăiatul copacilor. Noi, copiii, strângeam crengi, sortam lemnele. Femeile erau duse la cazarmă, la spălatul rufelor, la curăţenie, la bucătărie.

Cei ce lucrau căpătau câte 300 g de mălai.

În sfârşit, mâncam.

Într-una din zile a venit un ordin de la comandatură ca toţi cei bolnavi, inapţi de lucru, să fie trimişi în ghetoul de la Ahmicetka. Se ştia că de la Ahmicetka nu se scăpa uşor cu viaţă. Bântuia tifosul exantematic care ucidea, ca şi gloanţele jandarmilor. Nu era mâncare, nu erau încăperi de dormit, nu exista posibilitatea de a ne îngriji, curăţa. Încă o dată am fost salvată. Kopel i-a spus ofiţerului român care venise să-i ia pe bolnavi că el nu are pe nimeni de dat. Că toţi, inclusiv copiii, lucrează şi sunt necesari. Nu ştiu de unde a mai luat Kopel bani şi aur, dar ofiţerul, bine şperţuit, a plecat de la noi.

În aprilie 1944, brigadierul nostru, Kopel, a venit sus în clădirea unde locuiam acum toţi cei 120 şi ne-a strigat:

„Starostele de jos din sat ne-a spus că trebuie să fugim. Românii au început retragerea. O să ne omoare nemţii. Ruşii se apropie”.

Atunci i-am văzut pentru ultima dată pe dr. Weiss din Chilia, pe dr. Ackerman din Tighina, pe soţia lui Lia Ackerman, pe toţi ceilalţi.

Cele trei-patru încăperi în care ne adăpostisem se goleau… Şi eu am fugit… am fugit…

La 24 februarie 1976 a avut loc la Domanovka procesul câtorva zeci de poliţişti ucraineni, criminali de război.

Am plecat la Domanovka să asist la proces. I-am recunoscut pe cea mai mare parte din cei care au fost ucigaşii de la Bogdanovka. Pe banca acuzaţilor lipseau – bineînţeles – jandarmii şi ofiţerii români, ofiţerii nemţi. Era acolo şi cel care a lovit-o pe mama, cel care a tras în Avraham, cel care ne mâna spre groapa fumegândă, spre moarte, cei care au secerat mii, mii de vieţi. Stăteau în boxa acuzaţilor. Judecătorii sovietici erau cutremuraţi. Rechizitoriul procurorului a fost aspru, dur. În boxa acuzaţilor şedeau nişte bestii cu chip de oameni. Ascultau actul de acuzare, presărat cu date, multe date, cifre, statistici… citite de procurori şi păreau interesaţi de ceea ce aflau, parcă era vorba de alţi oameni şi nu de ei.

În raionul Domanovka au fost ucişi 116.000 de evrei. Evrei din Odessa, Basarabia şi Bucovina. Au rămas în viaţă 600 adică 0,5% dintre toţi evreii din Odessa şi 1% dintre evreii aduşi din Basarabia şi Bucovina.

Acuzaţii din boxă erau: Iosif Gass, Vladimir Hipper, Alexandru Fonuş, Ivan Kilwein, Flonan Koch, Alex. Orghianov, Ivan Pastuşenko, Ivan Fendenheimer, Piotr Schtolz, Karl Ebenal, Florian Ebenal etc.

Majoritatea erau ucraineni de origine germană, care s-au prezentat voluntari armatei germane şi apoi armatei române.

În proces au fost menţionate câteva nume de ucraineni care nu numai că nu au colaborat cu românii şi nemţii la toate crimele comise, dar au şi salvat evrei de la moarte. Astfel Emilia Iosifovna Dukart şi fiica ei Magda şi-au pus viaţa în primejdie salvându-l de la moarte pe Victor Alexandrovici Leaghin (Korneev). Galâna Kelem – prietena ilegalistului Sidorciuc a salvat zeci de copii pe care i-a ţinut ascunşi în pivniţă. Mulţi din aceşti copii trăiesc azi în Israel, în Statele Unite, Canada.

Cei judecaţi la Domanovka pentru crimele comise la Bogdanovka au fost condamnaţi de către Tribunalul Sovietic la moarte. Pedeapsa a fost executată. Eu am părăsit oraşul Domanovka cu un sentiment de profundă tristeţe. Credeam că voi fi mai uşurată în durerea mea ştiind că o parte din ucigaşi şi-au primit pedeapsa meritată! Dar, nu!

Suferinţa a rămas aceeaşi. Moartea ticăloşilor nu mi-a ostoit durerea.

În urmă cu câţiva ani, înainte de a alia în Israel am plecat la Bogdanovka. Am simţit nevoia să revăd locuirile unde mi-au fost ucişi cei dragi.

Am făcut un şoc. Râpa mai exista. De prin tufişuri, din malurile abrupte, din pământ ieşeau la vedere oase, oasele celor care au fost ucişi. Albe, curate, spălate de ploi, zăpezi, uscate de soare şi vânt. Am plâns amarnic…

Pământul de la Bogdanovka e îmbibat de sânge, sângele fraţilor noştri evrei. Mai suntem în viaţă câţiva.. — Mâine, poimâine vălul uitării se va aşterne şi peste aceşti martiri asasinaţi numai pentru „vina" că s-au născut evrei… Şi mâine, poate, în lumea asta nebună, femeile vor naşte şi vor creşte copii care au şansa să devină asasini fioroşi sau victime nevinovate.

Depinde de diavolul sau îngerul din sufletele noastre. Dar şi de educaţie…

Tel Aviv, Iunie, 1988.

———‖———

E INDIGNAT, furios, când aude pe unii spunând că evreii basarabeni, sau cei bucovineni, nu-s evrei români. Că tot ce-au suferit în anii războiului nu poate fi considerată suferinţa unor evrei români, ci… ruşi.

Miron Feingold vorbeşte cu voce domoală, cu un dulce accent moldovenesc. El, soţia sa, Batia, sunt printre puţinii supravieţuitorii de la Bogdanovka. Ei au fost acolo, din prima până în ultima zi a măcelului. S-au cunoscut în zilele tragice de moarte şi suferinţă şi au rămas împreună, soţ şi soţie.

Când s-a născut, în anul 1916, în satul Făleşti, nu departe de Prut, în casă se vorbea idiş, la şcoală vorbea româneşte. Acasă, cu fraţii vorbea româneşte. Cu mama (la vârsta de doi ani a rămas orfan) vorbea idiş. Când i-a venit sorocul să facă armata a fost trimis la Bucureşti, într-o cazarmă de pe malul Dâmboviţei. După instrucţia militară a fost trimis la garnizoana din Ploieşti. Soldatul Meir Feingold, învăţase o meserie la Iaşi: blănăria. Deseori era chemat de către un ofiţer să-i coasă haine, căciulă. Atunci scăpa de serviciul greu de cazarmă. În 1939, regimentul lui a pornit-o spre linia frontului, a trecut prin Târgu Neamţ, Roman… De Purim, în anul 1940, era la Hârlău. Evreii din oraş l-au invitat la masă. Soldat român-evreu. La Botoşani a ajuns în zilele Paştelui. S-a prezentat la comandant (tocmai terminase de cusut o haină de blană soţiei acestuia).

— Daţi-mi voie să prăznuiesc Paştele nostru într-o casă evreiască. Vreau să mă duc şi la sinagogă.

— Bu-te, mă Feingold. Du-te. Ai o învoire de şapte zile.

Exact şapte zile după Pesah regimentul a plecat la Biolari, o comună aşezată pe Prut. Meir Feingold avea în grija lui o mitralieră. Într-una din zile l-a chemat comandantul în biroul său.

— Mă, Feingold, tu eşti de prin părţile astea. Las' că ştiu eu. Satul tău e la 28 de kilometri de Biolari. Să nu te prind că dezertezi, că… te împuşc, mă. Auzi?! Chiar azi noapte au întins-o vreo trei de-ai tăi. Ovrei basarabeni. Şi-au lepădat haina militară şi duşi au fost…

Meir Feingold, n-a dezertat. În unitatea lui erau numai câţiva basarabeni, restul erau olteni. Toţi cu ochii pe el.

A doua zi după discuţia cu comandantul a fost chemat de căpitanul regimentului, în tranşee, la comandament.

— Dă-mi centura. Predă mitraliera lui Popescu, majurul tău. Du-te la bucătărie.

Feingold a izbucnit în plâns.

— Mă, soldat! Nu mai boci ca o femeie. Te trimitem acasă. Tu n-ai auzit ce-au făcut ovreii tăi basarabeni soldaţilor noştri când au intrat ruşii în Basarabia şi Bucovina?… Le-au rupt epoleţii, i-au scuipat! Nu vreau să te căsăpească chiar băieţii mei din regiment. Tu ai fost un soldat bun… ce să zic?… Pleacă la Iaşi, adu de acolo nişte haine civile… pentru tine şi pentru ceilalţi doi băieţi ovrei şi du-te acasă. Te scutesc de armată.

Căpitanul (căruia Meir Feingold i-a cusut o şubă) ştia că băiatul a învăţat meseria de blănar la Iaşi şi că are acolo, ceva rubedenii. Nu vroia să-şi încarce conştiinţa cu uciderea lui. În armată, în acele zile, antisemiţii câştigau tot mai mult teren şi îi instigau pe ostaşi contra militarilor evrei.

Feingold a plecat la Iaşi, a cumpărat haine, pe str. Cucu, şi s-a întors, pe jos la regiment. Noaptea, dormea prin cimitire. Când a ajuns la Ungheni a dormit la nişte rude.

Ofiţerul s-a ţinut de cuvânt. Le-a dat voie să plece, îmbrăcaţi civil.

Noaptea au trecut Prutul cu o barcă. A ajuns acasă. Bucuria a fost mare. Lipsea doar fratele cel mic, care făcea şi el armata, dar la o unitate în Transilvania. La Făleşti a lucrat 2 luni la ruşi, în meseria lui. Între timp s-a logodit. În 1941, în ultima zi de Pesah s-a căsătorit. A locuit cu mama soţiei.

În iunie 1941 a izbucnit războiul. Toată familia lui, mama, fratele cel mare cu soţia şi cei doi copii, o fată şi un băiat, soţia lui şi soacra, în total zece persoane, au fugit la Bălţi. Ştia că întâlnirea cu armata română nu poate aduce nimic bun. Se auzeau tunurile când a încărcat bagajele şi familia în căruţă şi a fugit pe urmele armatei sovietice. A ajuns la Soroca. De-acolo s-a înapoiat la Făleşti, în orăşelul de unde fugise. Erau cu toţii derutaţi. La întâlnirea cu armata română a avut noroc. Unul din ofiţerii care-l cunoştea, încă din zilele armatei făcute

de el, i-a spus:

— Feingold, fugi! Ascunde-te! Noi mergem mai departe cu frontul, dar aici o să vină alţii, chiar şi nemţii. O să vă omoare!

În oraş se auzeau împuşcături. „Man teitet idn!" strigau vecinii lui. Cei scăpaţi cu viaţa s-au ascuns în pivniţa casei doctorului Kreidman, care era plecat din oraş cu spitalul sovietic. În pivniţa aceea s-au adunat toţi locuitorii din vecinătate.

Într-o seară a ieşit, cu încă câţiva oameni, afară din pivniţă să aducă de acasă, din cămară, de-ale gurii.

Doi soldaţi nemţi i-au prins. Fără multă vorbă i-au pus la zid şi au tras în ei.

Fischman, Glaser, prieteni cu Meir Feingold, au rămas acolo, pe jos. El nu a fost nici măcar atins de gloanţe.

După câteva zile, câţiva soldaţi români i-au scos din pivniţă şi i-au încuiat în sinagoga oraşului. Le strigau, evreilor înspăimântaţi, că o să-i ardă de vii. După alte câteva zile de groază au fost mutaţi din sinagogă la Limbeni. Pe urmă au fost duşi în târguşorul Mărculeşti. Acolo au amenajat pentru evreii din comunele învecinate un lagăr. De Iom Kipur, soldaţii români şi nemţi au scos din lagăr 160 de bărbaţi. Toţi aveau talesuri pe ei. Se rugaseră toată dimineaţa. Pe soldaţi i-a distrat faptul că e zi de doliu pentru jidani. „O să plângeţi mai vârtos, după ce îi împuşcăm pe ăştia!" Şi chiar i-au împuşcat în piaţa comunei…

A doua zi s-au format coloane de câte două mii de evrei: femei, copii, bărbaţi, bătrâni. Prima coloană a pornit-o spre Berşad – Iampolo.

A doua coloană a pornit-o spre Balta.

A treia coloană a pornit-o spre Rezina – Râbniţa.

Meir Feingold şi familia lui erau în cea de-a treia coloană. Se mergea câte 15–20 kilometri pe zi. Cei care rămâneau în urmă erau împuşcaţi. În acele zile, drumurile Transnistriei erau pline de cadavre. Victimele erau de obicei bătrâni, femei… Cei care rezistau acestei încercări îngrozitoare dormeau nopţile pe câmp. Pământul rece şi umed le era culcuşul.

La Rezina, au fost cazaţi într-o şcoală, numai ruine. Locotenentul Popov, comandantul legiunii de jandarmi din oraş, a venit la ei.

— Am nevoie de croitori şi blănari!

Feingold s-a prezentat.

— Sunt blănar, pot executa orice fel de lucrări dar…

— Ce, dar… jidane?

— Dar trebuie să fiu cu familia.

— Eşti obraznic. Să te văd la lucru!

— Nu plec de aici fără familie!

— Dacă nu-s mulţumit de tine te împuşc, cu familie cu tot!

— Aşa să faceţi! – i-a răspuns sigur de el, Meir.

Printre membrii familiei, Feingold l-a strecurat şi pe Berch Lecht, un tânăr din comuna lui.

Locotenentul Popov a fost foarte mulţumit de tânărul blănar. Acesta avea tot timpul de lucru. Plata: pâine, mâncare de la cazanul jandarmeriei. Între timp, Meir s-a îmbolnăvit de tifos exantematic. A zăcut mult. Locotenentul Popov, fost cuzist (se lăuda mereu că a fost membru în partidul lui Cuza), s-a purtat omeneşte. A continuat să-i dea de mâncare.

Într-o zi, iarnă aspră cu zăpezi mari şi viscol puternic, jandarmii români i-au scos din ruinele unde se instalaseră. Locotenentul Popov i-a spus lui Feingold:

— Trebuie să plecaţi. V-aş fi ţinut aici, dar nu se poate.

— Unde ne duce?

— Nu întreba! O să vedeţi…

La Birzula au ajuns mai puţini. Pe drum au rămas şi mama lui Feingold, cu nora ei, soţia fratelui cel mare şi fetiţa lor. S-au pierdut…

La Domanovka, Meir Feingold l-a pierdut şi pe fratele cel mare. Nu l-a mai găsit. El a rămas doar cu soţia şi soacra lui.

La Bogdanovka au ajuns seara. Coloană de câteva mii de evrei. Toţi flămânzi, îngheţaţi, cu frica de moarte în suflet.

Sus, pe deal la Bogdanovka, cocinile erau pline. Nimeni nu i-a lăsat să intre. Într-una din barăci un evreu i-a întrebat:

— Ai kneplăch? (cocoşei de aur). Dacă ai, vino aici cu femeia şi bătrâna. O să dormiţi doar noaptea asta. Vă dau locul meu.

Feingold a scos o monedă de aur.

A doua zi a fost îndrumat de evreii din cocini să se ducă în pădure, cu familia. „Acolo, pentru un costum de haine te lasă să dormi într-un adăpost, un fel de pivniţă”.

Au plecat în pădure şi într-adevăr, au fost primiţi contra unui costum de haine.

Acolo trăiau, de câteva zile, evrei din Chilia Nouă, noua Basarabie. Ei ieşeau pe seară, pe furiş şi se duceau în sat. Ucrainenii, foşti sovhoznici, vindeau pâine, iaurt, lapte, pe haine, pe bani.

Peste tot în pădure, zăceau trupuri de oameni morţi, degeraţi, împuşcaţi de soldaţi. Zăpada, care cădea din înaltul cerului, acoperea cadavrele. A doua zi însă, din adăposturi, din barăci se aruncau afară alte trupuri fără viaţă.

Într-una din zile, în sat s-a lovit nas în nas cu fratele lui mai mare. A ajuns şi el la Bogdanovka, cu fiul lui, care avea picioarele degerate.

S-au îmbrăţişat, au plâns şi au decis să fie împreună.

În ziua de sâmbătă, 21 decembrie 1941, au început să răsune împuşcături. Poliţistul Ziblianka a intrat în adăpost. Cu revolverul în mână a strigat:

— Cei sănătoşi, la lucru! cei bolnavi, încolonarea, la spital!

Cei din coloană nu s-au mai întors niciodată. Meir, soţia şi soacra lui au ieşit la strângerea cadavrelor de pe potecile şi drumurile care duceau sus, la cocini.

De-abia seara, au aflat de la o femeie bătrână care a scăpat în ultima clipă, că sus, lângă pădurea de mesteceni, lângă malul Bugului sunt ucişi evrei. Unii cad în apele râului, alţii sunt aruncaţi în groapa mare de sub râpă…

Toţi cei din adăpost au fugit în noaptea aceea. Fiecare unde a putut.

Doar Feingold, soţia şi soacra au rămas acolo. Bietei femei îi erau picioarele umflate. Meir s-a gândit că nu are rost să fugă. Ce va fi cu fratele lui şi nepotul? Unde să fugă?

În zorii zilei, jandarmii înconjuraseră toată regiunea şi strigau: „Toţi jidanii afară!”

Meir şi-a luat familia, o pâine mare, neagră, cumpărată cu o zi înainte în schimbul unei perechi de galoşi, şi a ieşit din adăpost.

Când s-au apropiat soldaţii de Feingold, fără să spună măcar un cuvânt, au tras în femeia lui, în bătrâna soacră. El a rămas cu pâinea în mână, uluit, îngrozit. Zăpada albă era plină de pete de sânge.

— Hei, tu ăla cu pâinea în mână. Du-te sus în sovhoz. Eşti voinic! O să lucrezi.

Meir se uita la cele două trupuri lipsite de viaţă de lângă el. Strângea cu disperare pâinea la piept. Lacrimi grele i se prelingeau din ochi. În jurul lui bocete. Urlete de durere. Un bărbat a scos un briceag din buzunar şi acolo, alături de copii şi soţie şi-a tăiat venele. Alţii, s-au culcat în zăpadă alături de copiii, părinţii sau soţiile ucise. El s-a apucat să sape o groapă, în zăpadă. După vreo patru ore, transpirat, epuizat şi-a îngropat familia. Mamă şi fiică împreună.

Cu pâinea în mână s-a îndreptat spre sovhoz, sus, la cocinile de porci. Pleca să-şi caute fratele. L-a găsit, plângea în hohote. I-au ucis băiatul…

Feingold, împreună cu Rabinovici Leizer, cu fratele lui, cu Idel au început să iasă la lucru. I-au plătit pe poliţişti ca să-i ia în echipe de sortare de haine, de curăţire a lagărului de morţii risipiţi peste tot.

Seara, se întâlneau, flămânzi şi îngroziţi, în camera aceea mică, plătită cu mult aur de Şime Gottel din Făleşti, de Şulă Pascar, şi de el cu fratele lui mai mare. Într-una din zile i-au dat o căruţă ca să strângă „stivele” cu morţi. Un jandarm beat i-a strigat:

— Mă jidane, eşti boier… cară-i în spate…

Meir l-a privit pe jandarm în ochi şi i-a ghicit intenţiile. A dat bice la cai şi s-a aruncat între ei. Aşa a scăpat de gloanţele care porniseră din puşca jandarmului.

În aceeaşi seară, brigadierul Leonea, evreu din Odessa, a venit la ei

în cameră. Le-a dat ordin ca de a doua zi să lucreze la brutărie împreună cu doctorul Weissman.

În zori, cei doi s-au prezentat la brutăria care se afla pe o costişă de deal. În vale era fântâna cu apă. Feingold avea de adus trei găleţi cu apă, trebuia să taie lemne pentru cuptor şi să aleagă cartofii îngheţaţi de cei buni. De multe ori, când urca cu găleţile pline de apă în mână, câte un jandarm, câte un poliţist, trăgeau în el cu arma. Se învăţase să se ferească de glontele ucigaş alergând în zigzag. Acum era sătul. Mânca tot timpul cartofi. Nu pe cei buni. Pe cei îngheţaţi. Erau dulci. Îi fierbea sau îi cocea. În buzunarele hainei lui erau tot timpul cartofi copţi. Cum vedea câte un evreu, de sus de la cocini, îi dădea cartofi copţi. Să mănânce.

Între timp, râpa de pe malul Bugului s-a umplut de cadavre. Soldaţii nu mai oboseau împuşcând. Sute, mii, pe zi.

Fratele lui, care venea la el pe furiş, lucra la scoaterea cadavrelor din silozurile de fâneţe. Erau evrei degeraţi care s-au ascuns acolo, în paiele umede, în speranţa că vor scăpa de gloanţe, de frig.

Acolo l-au împuşcat şi pe fratele lui Meir Feingold. La silozuri. În aceeaşi zi au împuşcat acolo 360 de bărbaţi şi 55 de femei. Aceştia făceau parte din echipa de curăţire a sovhozului de cadavre. Împreună cu doi ofiţeri nemţi, veniţi de pe partea cealaltă a Bugului, soldaţii români i-au împuşcat pe toţi.

Între timp, lui Meir i-au dat o banderolă cu un număr: 82, pe care o purta pe braţul stâng, şi două stele ale lui David, pe care şi le-a cusut de haină. A plătit pentru asta câteva monede de aur brigadierului Leonea. Avea acum un statut în lagăr. Era om la curăţenie, om la brutărie. Era numărul 82.

Evreii au fost ucişi sus, lângă pădurea de mesteceni până în ziua de 25 decembrie, când ucigaşii şi-au luat o scurtă „vacanţă". În ziua de 2 ianuarie, au reînceput…

În această vacanţă, Meir s-a îmbolnăvit de pneumonie. A continuat să lucreze cu temperatură mare. Se ţinea de ziduri, de copaci. Dacă ar fi încetat lucrul, l-ar fi împuşcat.

În primele zile din ianuarie au adus un transport de 70 de copii de la Domanovka. Mulţi copii din oraşele şi satele Bucovinei şi ale Basarabiei. Orfani. Meir a început, zi de zi să urce până la cocini. Se uita pe fereastra camerei unde se aflau copiii. Poate, poate o va găsi pe Fira, nepoţica lui, pierdută încă pe drum. Avea în buzunare bucăţi de pâine, cartofi. Copiii îl cunoşteau. Îl aşteptau. Pe nepoţică nu a găsit-o dar i-a atras atenţia acolo o fată frumoasă, să fi avut 16, 17 ani. Frumoasă dar foarte slabă şi murdară, îmbrăcată în zdrenţe. Şedea mereu în acelaşi colţ de cameră, tristă, absentă: Valea.

Valea (azi Batia) Rabinovici a fost deportată în Transnistria,

împreună cu întreaga familie din Orhei. La trecerea Nistrului, Valea s-a pierdut de convoiul lor. Bruscată de soldaţi, mânată din spate de jandarmi s-a trezit singură. Avea cu ea o raniţă în care mama îi pusese, încă la Orhei, zahăr, pesmeţi, şi jumări de pasăre. Cu asta s-a hrănit zile în şir. Când îi era sete lua câte o gură de zăpadă. Norocul ei a fost haina lungă, de postav gros, căptuşită cu blană. Ca să nu i se ia haina şi-a rupt-o pe la încheieturi, ca să arate cât mai jerpelită. Unde vedea o familie se ataşa de ea, ca să nu bată la ochi jandarmilor că e singură. Încetul cu încetul, oamenii cunoscuţi de ea se împuţinau. Rămăsese într-un grup de copii, adolescenţi. Au reuşit să fugă din convoi. S-au ascuns în păduri, prin şanţuri. S-au acoperit cu vreascuri şi crengi ca să nu-i găsească jandarmii care vânau evreii rătăciţi, evadaţi din convoaie. Grupul de copii era mereu hăituit. Urmărit. S-au decis să se predea jandarmeriei din Domanovka. Auziseră că acolo e un fel de orfelinat şi li se dă o masă caldă pe zi. Când s-au predat, erau cam 80. Valea era foarte slabă. Suferea de distrofie. Descoperise că se poate trăi şi fără mâncare. În halul acesta de slăbiciune a ajuns la Bogdanovka. Erau 60 de copii care trebuiau ucişi în râpa de lângă Bug. Unuia dintre brigadieri i s-a făcut milă de fetiţa cu ochii mari şi faţa cât un pumn.

— Mă, fată, du-te la brutărie. Acolo o să-ţi dea o cană cu lapte.

Fata l-a ascultat pe brigadier şi a ajuns la brutărie. S-a aşezat pe o bancă într-un colţ. Meir i-a adus o cană cu lapte, un colţ de pâine proaspătă. Valea l-a privit întâi pe Meir. Nu înţelegea. De ce i se dă să mănânce asemenea bunătăţi? Cine e omul acesta care îi zâmbeşte. A stat câteva clipe. Meir i-a pus în mână pâinea.

— Mănâncă! Nu te mai uita atâta… Mănâncă…

Valea a mâncat, la început cu teamă, apoi cu poftă.

— Vino şi mâine – i-a spus Meir. O să-ţi fac rost de haine. Tare mai eşti murdară şi plină de păduchi!

Valea a dat numai din cap.

Şi de atunci, din acea zi, cei doi, Valea (Batia) şi Meir (Miron) nu s-au mai despărţit.

S-au mutat sus, în sovhoz, împreună, au fugit de la Bogdanovka, încă înainte de a intra ruşii în sat, pe urmele armatei române. Au ajuns la Galaţi. După câteva zile au fost duşi – sub pază – la jandarmerie. De acolo au fost trimişi într-un lagăr de prizonieri ruşi: „Independenţa” de lângă Brăila. În cele 5 săptămâni cât au stat în lagărul de prizonieri se mirau cum de nu capătă şi ei tifos exantematic, boala care secera zilnic zeci de prizonieri. Odată cu intrarea ruşilor la Galaţi au fost şi ei eliberaţi. După multe peripeţii au trecut din nou în Basarabia, pe la Reni. Îşi căutau amândoi familiile, rătăcite în deportare. Au ajuns la Făleşti, au rămas acolo. Meir a început să lucreze în meseria lui, colecta, în cadrul cooperativei locale, piei de animale. În anul 1975 au

aliat în Israel. Azi, locuiesc în Rishon Lezion. Ea este infirmieră şi el pensionar. Familia Feingold are trei copii: un băiat şi două fete. E foarte bogată. Are cinci nepoţi…

———‖———

AM POVESTIT întâmplările din această carte, aşa cum m-am priceput, insistând, poate, asupra unor fapte mărunte şi neglijând altele mai importante.

Din păcate, martora acestor evenimente a fost doar o fetiţă.

După război am căutat să uit…

M-am căsătorit, am doi copii, patru nepoţi. Viaţa continuă…

În chinuitoarele nopţi de insomnie mi-am pus, uneori, întrebări dureroase.

Nici azi nu ştiu dacă trebuie să-l condamn sau să-l înţeleg pe tatăl meu, Alfred Follender. El a fost condamnat, după război, de Tribunalul Poporului, la 8 ani închisoare corecţională, pentru colaborare cu… autorităţile.

Dacă a fost vinovat a plătit scump.

Dacă a fost doar o victimă a împrejurărilor vitrege – nu se mai poate repara nimic…

Odihnească-se în pace. Amin!

Ianuarie 1989.

Sonia Palty

P.O.B. 28.138 Tel Aviv,
ISRAEL

—— *Sfârşit* ——